

СМОЛЪЯНІНОВА С.П., ОСТРОВЕРХОВ А.С., КУШНІР В.Г.

АРХЕОЛОГІЧНА М А П А

ТИЛІГУЛО-КУЯЛЬНИЦЬКОГО
МІЖЛИМАННЯ

**Надія археології Північно - Західного Причорномор'я Інституту
археології НАНУ
Комінтернівська районна державна адміністрація
Комінтернівський районний відділ культури
Комінтернівський районний відділ освіти**

Смольянінова С.П., Островерхов А.С. Кушнір В.Г.

Археологічні пам'ятки Тилігуло - Куяльницького міжлімання

Одеса - 1996

ББК - 634 (44 КР - 404) Я 64
С 51

Археологічна мапа Тилигуло - Куяльницького міжлимання.
Смольянінова С.П., Островерхов А.С., Кушнір В.Г.

Відповідальний редактор *Самойлова Т.Л.*
Рецензенти *С.Б.Буйських, С.Б.Охотніков*

Робота є першою збіркою археологічних пам'яток Тилигуло - Куяльницького міжлимання на терені Комінтернівського району, Одеської області, в якій подаються всі відомі літературні, архівні відомості та інформація про археологічні розвідки.

Для археологів та істориків, викладачів і студентів гуманітарних факультетів, співробітників установ по охороні пам'яток історії і культури, учнів середніх шкіл, та широкого кола краєзнавців.

Книга видана на кошти

Комінтернівської районної адміністрації

Фінансова допомога

Одеська філія Укрінбанку

Підприємство "Грегори і К" (м.Іллічівськ)

©Смольянінова С.П.,
Островерхов А.С.,
Кушнір В.Г.
© МП "Гермес, 1996

Не дивлячись на досить вигідне географічне розташування (шляхи сполучення та незначна відстань від Одеси), Комінтернівський район Одеської області до останнього часу залишався одним з найменш вивчених в археологічному відношенні. З метою з'ясування реального стану речей, у 1993 р. Одеська охоронно-новобудовча експедиція ІА НАНУ під керівництвом А.С. Островерхова здійснила суцільну археологічну розвідку цього району. Підсумки розвідки, з урахуванням старих та нових археологічних досліджень, архівних матеріалів та публікацій, подаються в запропонованій монографії.

Комінтернівський район знаходиться між Куяльницьким та Тилигульським лиманами. З півдня він омивається Чорним морем, на півночі протікає р.Балай, яка впадає в Тилигульський лиман. Інші малі річки є консеквентними, тобто їх напрямок відповідає нахилу поверхні у бік моря. Найбільш помітні форми рельєфу - балки та яри. Для річкових та балкових долин характерним є перезаглиблення передгірлових ділянок, затоплення їх морем з утворенням лиманів (Великий та Малий Аджаликський лимани). У цьому районі лимани заглиблюються в сушу на десятки кілометрів (Тилигульський лиман - на 56 км. (Федорченко, 1964, с.13). Вимежувана територія є частиною Причорноморської низини з абсолютними висотами 50-100 м. (Куш, 1987, с.46).

Письмові джерела досить скупо висвітлюють історію краю з найдавніших часів до початку ХІХ ст. Першими з найдавніших жителів Причорноморських степів, етнічну назву яких донесли до нас письмові джерела, були кіммерійці. Про них, наприклад, є згадка в "Одісеї" Гомера. Античні історики та географи - Геродот, Страбон, Птолемей та інші - свідчать, що кіммерійці жили у Північному Причорномор'ї до приходу скіфів (Островерхов, 1994; Тереножкин, 1976). Про проживання кіммерійців у Тилигуло-Куяльницькому межиріччі свідчать археологічні дані (Сымонович, 1954 а).

Дещо конкретизуються повідомлення стародавніх авторів про населення та топоніміку району в античну епоху. Так, Геродот пише, що на захід та на північний захід від Ольвії (давньогрецька колонія на правому березі

Мал. 1. Схема розміщення пам'яток археології в Комінтернівському районі:
1- поселення; 2- знахідки монет, скарбів; 3- місцезнаходження палеоліту;
4- могильники, 5- кургани.

Бузького лиману - авт.) проживали калліпіди та алазони. Але історик нічого не говорить про західні кордони калліпідів і дуже непевно помічає територію, на якій проживали алазони. Римський географ Помпоній Мела свідчить, що кордоном калліпідів на заході була р. Асіак, яку сучасні дослідники ототожнюють з Тилігулом. Між Асіаком та Тірасом (Дністром) цей автор поміщає плем'я асіаків. Вони, на його думку, "Не знають що таке расти, а того не оберігають свого майна, як і не чіпають чужого". Ніхто з античних авторів не говорить про античну приналежність асіаків. Скоріше всього, це було одне з невеликих скіфських племен. На жаль, слабка археологічна дослідженість району не дає можливості будь чи менш повно висвітлити матеріальну культуру асіаків. Можливо, їм належать чотири скіфських наверхів, які були знайдені в одному з курганів, розкопаних грабіжниками у першій половині XIX ст. (Островерхов, Охотников, 1989).

На морському узбережжі у межах Тилігуло-Куяльницького міжлимання античні автори згадують також назви давньогрецьких поселень. Серед них містечко Скопели, місто Одесос, і, можливо, гавань асіаків та гавань істріан. На жаль, при спробах конкретної прив'язки цих пунктів до сучасної географічної карти, дослідники не можуть досягнути однаковості (Агбунов, 1985; 1987; 1992; Мелюкова, 1969, с.62-63; Скржинская, 1977 с.44-45, 96).

Середньовічні кореспонденти, добре знаючи Дністро, Дністро-Бузький лиман, острів Березань, Тендрівську та Кінбурнські коси, а також інші географічні об'єкти Північно-Західного Причорномор'я, майже не згадують спеціально Тилігуло-Куяльницьке міжлимання. Воно в цей час контролювалося половцями, печенігами, іншими не досить гостинними кочовими племенами. Основні морські порти та якірні стоянки знаходилися на Дністровському та Дніпро-Бугському лиманах. Про це свідчать портолани - своєрідні географічні карти та лоції того часу, а також письмові джерела. Так, наприклад, візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своїй відомій праці "Про управління імперією", описую-

чи шлях "із варяг в греки", повідомляє, що руси перед тим, як відправитися у плавання по морю, відпочивали на острові Св.Еферія (Березань), а потім без зупинок за один денний перехід досягали Дністровського лиману. Це був один з найбільш довгих переходів - 230 км. Боячись нападу кочовиків, мореходи не наважувалися приставати до берега (Костянтин Багрянородний, 1991, с.328, прим.55).

Історія краю в кінці XIII ст.- на початку XIV ст. за письмовими джерелами також відома дуже фрагментарно. Вона безпосередньо пов'язана з трагічною долею могутнього темника Золотої Орди Ногая. Візантійський історик Пахімер повідомляє, що Ногай було послано в південноукраїнські степи для їх завоювання. Але після того, як ці землі були підкорені, Ногай вирішив відмежуватися від Золотої Орди і створити на заході причорноморських степів власну державу. Хан Золотої Орди Токта послав проти бунтівного темника військо. У 1300 р. біля Куяльницького лиману відбулася битва, де Ногай було вбито. Як повідомляє сучасник, "його прах було розвіяно за вітром". Ми не знаємо де конкретно відбулася ця битва. Нічого шукати і могилу цього темника (Добролюбський, 1988, с.144-148).

У XVI-XVII ст. в степах між Південним Бугом та Дністром кочувала Джедисанська (Едисанська) орда, яка виникла внаслідок розпаду копись Ногайської орди. Головним її центром був Очаків. Серед інших, ця орда виділялась своєю чисельністю: у 1776 р. у ній нараховувалось біля 40000 кібіток. Нею керувало декілька мурз, над якими стояв сераскер із роду кримських Гіреїв (Яворницький, 1990.-Т.1,с.320). На жаль, ми мало чого дізнаємось про край із книги відомого турецького мандрівника Евлії Челебі, який у першій половині XVII ст. побував у Північному Причорномор'ї, зробивши по суходолу втомлюючу і небезпечну подорож із Подунав'я до Криму. Детально описуючи Ізмаїл, Кілію, Аккерман, Очаків, він лише поспіль згадує невеличку турецьку фортецю Хаджібей (на місці сучасної Одеси), і повідомляє, що степи між Хаджібеєм та Очаковим дуже небезпечні з огляду на можливі напади козаків (Евлія Челебі, 1961).

Археологічні пам'ятки ногайців в районі, як і у всьому Причорномор'ї майже не вивчалися. Вони репрезентовані лише випадковими знахідками монет, скарбів та окремих предметів.

Тилігуло-Куяльницьке міжлимання було одним з районів найбільш ранньої української колонізації. На Запоріжжі добре знали землі за Бугом, Дністром, Дунаєм. На протязі XVI-XVII ст. козаки здійснювали чимало походів проти турків, татар, ногайців в пониззя Дніпра і Бугу, на Хаджібей, Аккерман і Бендери. Виходили на промисли - "аргутування". Особливо їх приваблювали Тилігульський та Куяльницький лимани з їх безмежними (на той час) рибними запасами. Одразу ж після розгрому у 1775 р. Січі, козаки з дозволу і без дозволу російської влади покидали сплюндровану землю і переходили в турецькі володіння. В перші роки після виходу з Запоріжжя значна кількість козаків поселилася в очаківській окрузі. За повідомленням царських лазутчиків, козаки мешкали понад морем і вздовж Тилігульського лимана, де будували собі землянки. Пізніше, під тиском Росії, почалося переселення козаків з Очаківської округи далі на схід. Проте, частина з них залишилася на обжитих місцях.

За переказами, на Тилігульському пересипі зупинялися гетьман Мазепа та Карл XII, втікаючи в турецькі володіння після поразки під Полтавою.

З утворенням Чорноморського козацького війська, територія між Бугом та Дністром, яку заселяли козаки, була розділена на три полкових паланки: Подністрянську, Березанську та Кінбурнську. Територія Тилігуло-Куяльницького міжлимання увійшла до складу Березанської паланки. В 1792 р. царський уряд прийняв рішення про переселення чорноморських козаків на Кубань. Та переселені були не всі козаки. За деякими розрахунками загальна кількість тих, хто не побажав переселитися, складала 10 % усього козацтва (Бачинський, 1995).

Письмові джерела досить скупо висвітлюють цей цікавий і надто важливий період в історії краю. Цю прогалину у певній мірі змогли б заповнити археологічні та краєзнавчі дослідження пам'яток цього часу. Особливо

перспективним є вивчення козацьких цвинтарів: кам'яних надмогильних хрестів та написів на них (Шувалов, 1993). Комінтернівський район у цьому плані є одним з найбагатших на Одещині. Певні матеріали могло б дати і вивчення топоніміки Комінтернівщини.

Таким чином, письмові джерела досить стисло і нерівномірно висвітлюють історію населення Тилігуло-Куяльницького міжлимання у різні історичні епохи. Єдиною наукою, яка може компенсувати цей недолік є археологія.

Нижче подається коротка історія археологічних досліджень в районі і перелік виявлених до цього часу археологічних пам'яток.

Перші свідчення про грабіжницькі розкопки ккрганів шукачами скарбів, відносяться до середини - кінця XIX ст. Так, в збірці ОАМ зберігаються чотири скіфських бронзових наперска IV ст. до н.е. із зображенням фантастичної крилатої істоти зі зміїним тілом, яка роздирає лань. (мал. на титулі). В Каталозі сказано, що їх придбав М.М.Мурзакевич, і що вони походять із грабіжницьких розкопок курганів в районі Тилігульського лиману (Островерхов, Охотников, 1989, с.64-65). Є також повідомлення про грабіжницькі розкопки курганів біля сіл Любополь та Сичавка в 90-х рр. XIX ст., зафіксовані поховання в с.Петрівці, скарби "п'ятаків" часів Катерини II в с.Каїри та турецьких монет в с.Широкому, біля с.Петрівки в 1901 р. розкопано курган, а в 1929 р. - на полі виорано поховання в кам'яному ящику (Гошкевич, 1903, с.66-67; Селинов, 1937, с.1-2; Фабрициус, 1951, с.52-53; Ястребов, 1894, с.76-78). В 1937 р. В.І.Селіновим розкопано курган № 3 з тієї ж курганної групи (Селинов, 1937, с.4-9). В 1930 р. під час оранки колгоспного поля с. Калинівка (кол.Попівка) було знайдено "кам'яну бабу" часів раннього середньовіччя (Симонович, 1951).

Однак, організація планомірних пошуків археологічних пам'яток та їх розкопок у вказаному районі почалась лише десь в середині XX ст. В 1949-50 рр. М.С. Синициним, який проводив розвідку вздовж лиманів та чорноморського узбережжя, було відкрито біля 10 поселень,

складено першу мапу археологічних пам'яток Дністро-Бузького межиріччя (Синицин, 1950; 1955).

У 1950 р. загін Буго-Дністровської експедиції ІА АН УРСР на чолі з Е.А.Симоновичем обстежила територію, прилеглих до Тилігульського лиману. Було знайдено декілька різночасових поселень та городищ (Славін, 1955; 1956). Найбільш визначним з них є Кошарське городище. У 1955 р. воно розкопувалося експедицією ДМПМ ім. О.С.Пушкіна та ІА АН УРСР (Симонович, 1969), а з 1987 р. - ОАМ (Левина, 1988; 1990; 1993а; Левина, Редина, 1989; 1989а). Паралельно з розкопками городища, у 1955 р. Е.А. Симонович вів пошуки некрополя. Наслідком цього стали розкопки кургану, окремого поховання, а також двох поховань доби бронзи, можливо з кургану, який існував на території городища задовго до його виникнення (Симонович, 1962; 1964).

Некрополь городища Кошари досліджувався Е.І. Діамантом в 1967-1969, 1971-1974, 1980 рр. (Діамант, 1969; 1972; 1972а; 1975; 1989; 1989а). В 1969 р. А.В.Гудковою був розкопаний курган № 3 з Кошарської курганної групи (Гудкова, 1980).

В 1952р. під час будівельних робіт був розкопаний курган біля с.Кошари (Синицин, 1955). В 50-ті та 60-ті роки проводив розвідки в Комінтернівському районі В.І.Красковський (Красковский, 1977; 1978).

В 1962 р. Е.А.Симоновичем розкопано курган біля с. Ранжеве (Симонович, 1967а) та знайдений могильник черняхівської культури Ранжеве поблизу одноіменного поселення, яке було досліджене ним в 1963-1964 рр. (Симонович, 1967; 1979).

В 70-ті роки починається більш інтенсивне та планомірне дослідження території району. На березі моря поблизу Сичавки розкопано поховання черняхівської культури, яке знайшли в наслідок руйнації берега (Федорсз, Рошаль, 1979). В 1974 р. Прутсько-Дністровська експедиція обстежила місцевість поблизу поховання. В тому ж році експедиція ОДУ під керівництвом А.Г.Загинайла здійснила суцільну розвідку. Комінтернівського району, під час якої було знайдено 30 нових поселень, 23 кургани та курганні групи (Загинайло, 1974). В 1977 р. проводив

розвідку вздовж узбережжя Тилігульського лиману Периферійний загін Ольвійської експедиції ІА АН УРСР. На правому березі лиману в межах Комінтернівського району знайдено нове поселення Петрівка (Бураков, Буйських, 1977; Буйських, Ієвлев, 1993).

В 1982 р. мешканцями села Старі Беяри знайдений скарб візантійських бронзових монет на березі Аджалицького лиману (Столярник, 1984; 1992). В 80-ті роки в зв'язку з будівництвом порту Південний в районі розпочинається робота новобудовчих госпдоговірних експедицій. В 1983 р. була створена комплексна експедиція ОДУ і ОАМ "Південна", яку очолив А.Г.Загинайло. Ця експедиція на протязі двох років досліджувала поселення доби пізньої бронзи Вороніжка II та курган Біля с.Старі Беяри (Загинайло, 1985; 1986; Загинайло, Ванчугов, Кушнір, Петренко, 1989; 1989а, Кушнір, 1989; Ванчугов, Загинайло, Кушнір, Петренко, 1991; Петренко, 1991). В 1983 р. М.М. Фокесвим знайдені два поселення доби бронзи. В.Г.Кушніром розкопано курган доби бронзи біля м.Південне. В 1988 р. В.Г.Петренком та Г.Є.Краснокутським зафіксоване поселення доби бронзи Кошари IV (Бруйко, Назарова, Петренко, 1991). Дунай-Дністровською новобудовчою експедицією ІА АН УРСР (керівник Л.В.Субботин) того ж року розкопано курган на заході від с. Сverdлове (Субботин, Дзиговский, Островерхов, Фокеев, 1988). В 1991 р. експедицією ООАЦ під керівництвом В.В.Бейлекчі було досліджене поселення доби пізньої бронзи біля с.Сverdлове (Бейлекчи, 1991). В 1992 р. М.М. Фокесвим зафіксовані два кургани біля м.Південне.

В 1986-1987 рр. написано статті для "Свода памятник истории и культуры Одесской области", тоді ж працювала експедиція відділу археології Північно-Західного Причорномор'я ІА АН УРСР, керована О.В. Гудковою, звірила місцезнаходження деяких пам'яток, фіксація яких була незадовільною (Гудкова, 1986). В наслідок цього, з Каталогу було вилучено частину пам'яток та внесено нові. За Каталогом в Комінтернівському районі нараховано 48 пам'яток. З незрозумілих причин до Каталогу не введено багато курганів.

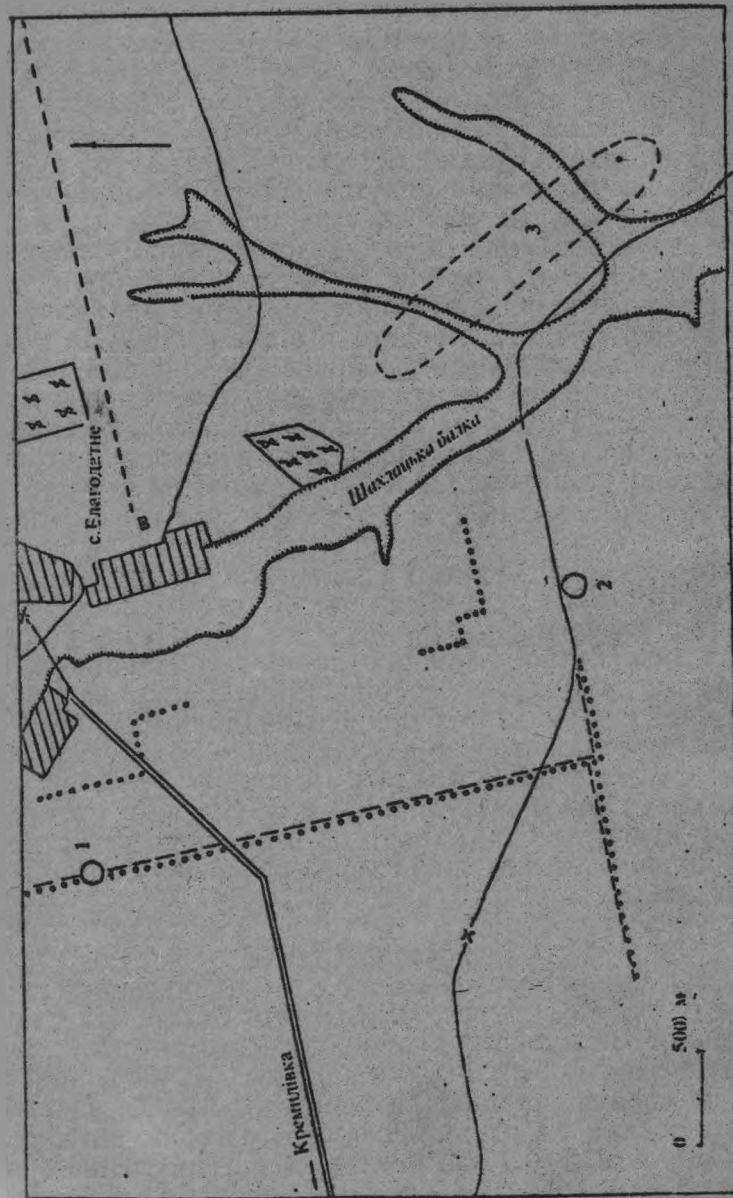
Таким чином. на території Комінтернівського району, окрім розвідувальних робіт, в результаті яких було знайдено значну кількість археологічних пам'яток різних типів та періодів, досліджено 12 курганів, 4 окремих поховання, черняхівський могильник, некрополь IV-III ст. до н.е., два поселення доби пізньої бронзи, поселення IV-III ст. до н.е. та черняхівське поселення. Ці матеріали, разом з письмовими та іншими джерелами, дозволили в загальних рисах реконструювати різні сторони життя населення Північного Причорномор'я на протязі значного хронологічного періоду - від енеоліту до перших століть нової ери, часів середньовіччя та нового часу.

Запропонована робота побудована за територіальним принципом. Назви сіл подано в алфавітному порядку. Ми вважали за необхідне надати відомості про всі археологічні пам'ятки, навіть якщо вони на момент написання монографії вже не існували: розкопані, зруйновані тощо. З часом з причини дії природних факторів та людини, зникли сліди життя і діяльності давніх народів, але їх не можна вилучити з історії, не можна допустити забуття праці сотень дослідників, які працювали на царині відтворення історії нашого краю з найдавніших часів. Тому ми намагалися найбільш повно використати літературні і архівні данні в приведеній бібліографії.

Закінчуючи вступ, хочемо особливо подякувати голові держадміністрації Комінтернівського району В.С. Громяку, його заступникові В.С. Саржану та зав. відділом культури О.М.Сікорі, без моральної та матеріальної підтримки яких вихід монографії був би майже неможливим.

с.БЛАГОДАТНЕ

1.Поселення Благодатне в 0,6 км. на південний схід від села на правому березі Шахляцької балки, яка є продовженням Великого Аджалицького лиману (Мал.2). На протилежному березі балки в 0,6 км. на південний захід від поселення знаходяться ферми цього села. Поселення розташоване на трьох мисах берега балки, що височать над ставком. В 0,2 км на південь від поселення - дамба ставка. Через поселення пролягає дорога з с. Сverdлове в

Мал.2. Схема розташування пам'яток біля с. Благодатне: 1,2 - кургани, 3 - поселення Благодатне.

с.Благодатне, яка розділяє поселення на дві частини, одна з яких розорюється. На поселенні знайдено велику кількість кісток тварин, уламки зернотерки, фрагменти ліпного посуду доби пізньої бронзи. Площа - 200 x 100 м. на кожному розі. Знайдене в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

2.Курган в 2 км. на південь від села на плато правого берега Шахляцької балки, з південного боку дороги з с. Першотравневе в Кремидівку (Мал.2). Висота - 1 м., діаметр - 20 м., розорюється. Знайдений охоронно-новобудовчою експедицією в 1993 р.

3.Курган в 1 км. на захід від села на плато правого берега Шахляцької балки (Мал.2). Висота - 0,9 м., діаметр - 20 м. Знайдений Одеською охоронно-новобудовчою експедицією в 1993 р.

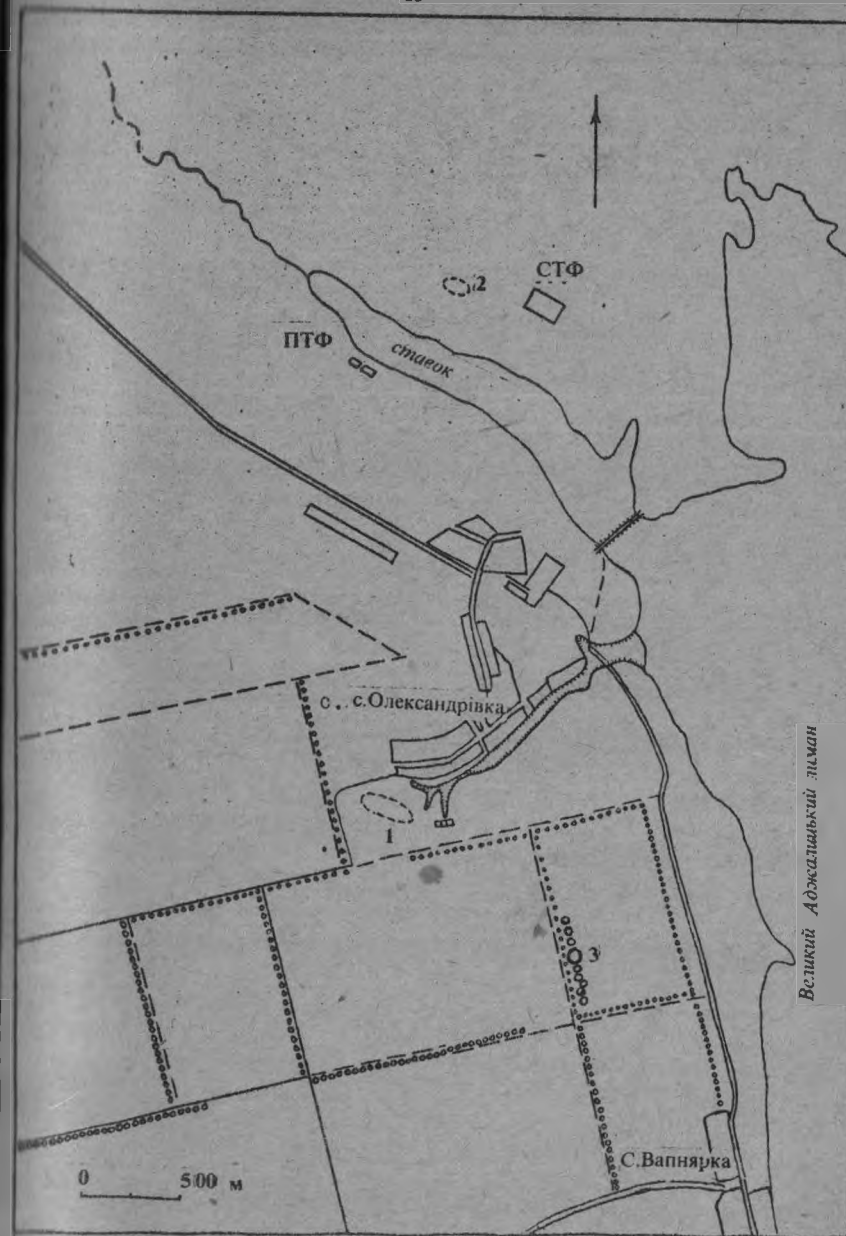
с. БУЛДИНКА

1.Поселення Булдинка 1 в 1 км. на південь від села на схилі правого берега Малого Аджалицького лиману, на захід від шосе Григорівка - Булдинка (Мал.3) Площа 200 x 100 м. Розміщене вздовж берега. Знахідки репрезентовані уламками ліпного сіроглиняного посуду, які відносяться до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Зафіксоване в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с. 37-38; Ванчугов, 1978, с.152; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78). До каталогу це поселення не введене, оскільки не було знайдене експедицією по складанню Каталогу 1986 р.

2.Поселення Булдинка-школа знаходиться на території села, на південь від школи на правому березі Малого Аджалицького лиману. На присадибних ділянках мешканців села знайдені фрагменти ліпного і гончарного посуду, а також пізньоримських амфор. Поселення зафіксоване М.С. Синициним (Синишин, 1955, с.52; 1959, с.15). В Каталозі пам'яток поселення має назву Булдинка II. Датується першими століттями нової ери (Загинайло, 1974, с.38; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78). Площа поселення повністю забудована. Спроби знайти поселення результатів не дали.

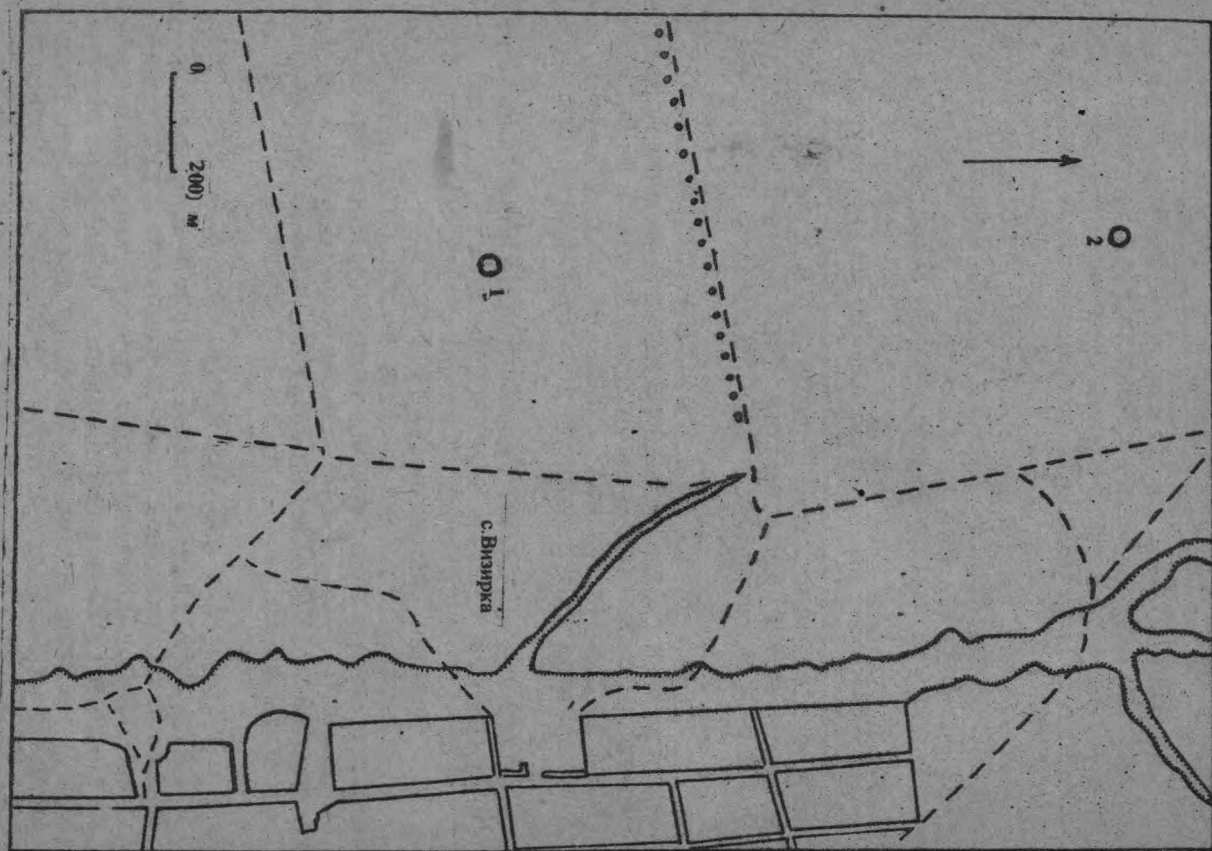

Мал.3. Схема розташування пам'яток біля сіл Булдинка та Нові Біляри:
1-поселення Булдинка I; 2,3- кургани біля с.Булдинка; 4,6 - кургани біля с.Нові Біляри.

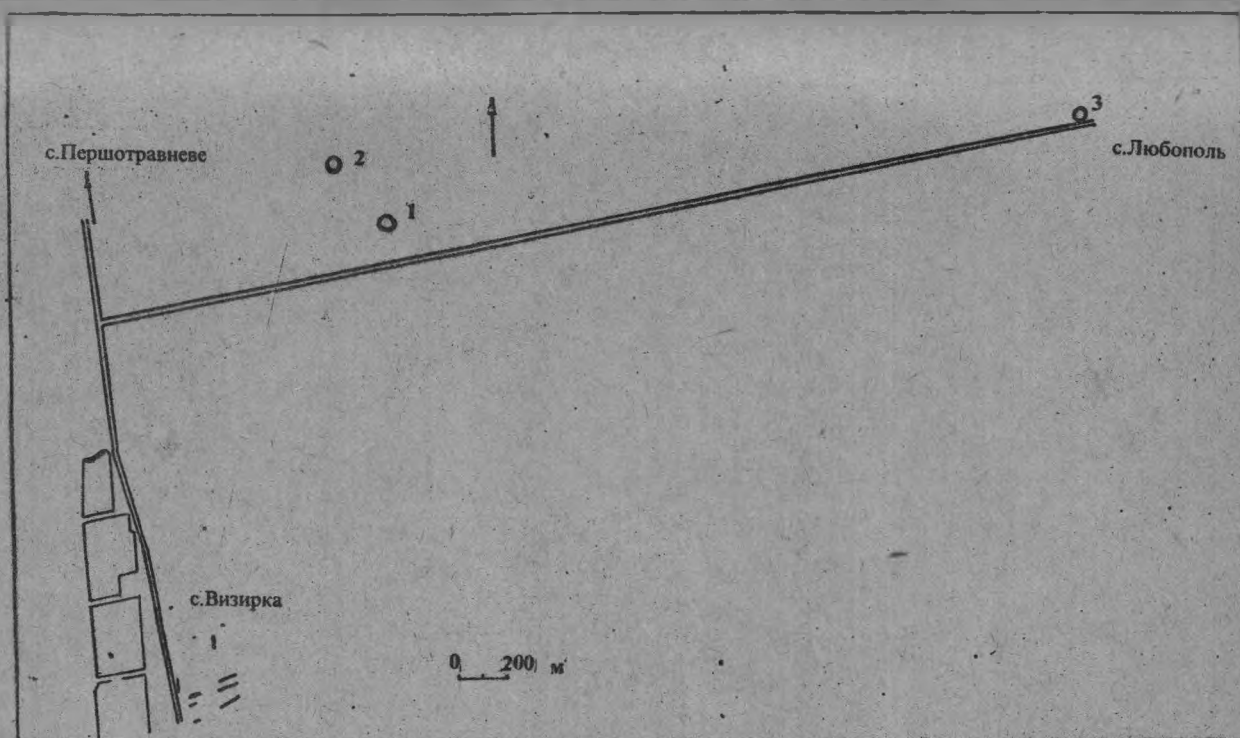

Мал.4. Схема розташування пам'яток біля с. Олександрівка і Вапнярка:
1,2-поселення Великий Аджалик; 3-кургани група біля с.Вапнярка.

Мал. 6. Схема розташування курганів (1,2) біля с. Визирка

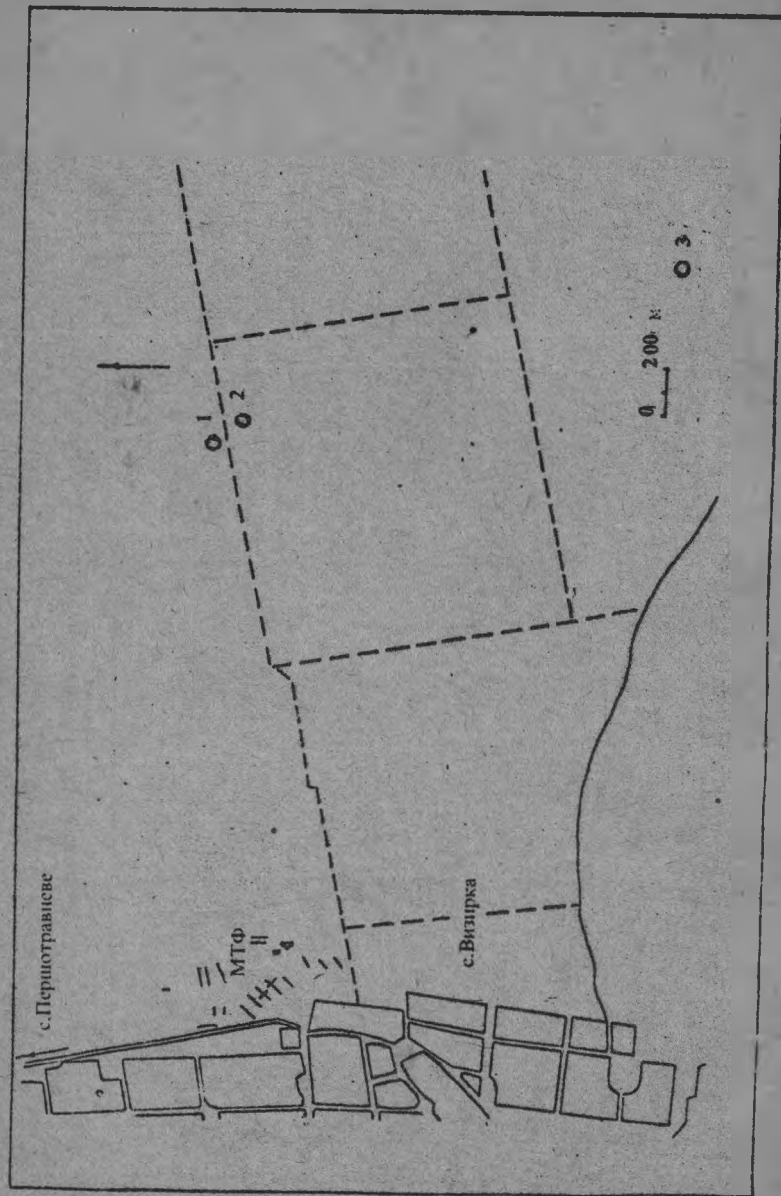

16

17

Мал. 7. Схема розташування курганів біля сіл Визирка (1,2) і Любополь (3)

Мал. 8 Схеми розташування курганів біля с. Визирка (1-3).

поверхні багато каміння. Група зафіксована в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.48).

с.ВИЗИРКА

[до 1920 р. - Ново-Заградівка. Заснована в 1884 р. (...История городов и сел 1978, с.561)]

1. *Курган* в 0,9 км. на захід від села на плато лівого берега балки, в якій знаходиться с.Визирка, що впадає з півночі в Малий Аджалицький лиман (Мал.6). Висота - 0,8 м., діаметр - біля 25 м. Зафіксований Одеською охоронно-новобудовчою експедицією в 1993 р.

2. *Курган* в 1 км. на північний захід від села на плато лівого берега в тій же балці (Мал.6). Висота - 0,7 м., діаметр - 30 м. Зафіксований Одеською охоронно- новобудовчою експедицією в 1993 р.

3. *Курганна група* з двох курганів в 1,5 км на північний схід від села (Мал.7). Розміри одного: висота - 1,2 м., діаметр - 35 м. В 300 м. на північний захід від нього знаходиться другий курган. Висота його - 0,9 м., діаметр - біля 30 м. Зафіксований Одеською охоронно- новобудовчою експедицією в 1993 р.

4. *Курганна група* з двох курганів в 2,5 км. на схід від села (Рис.8). Розміри одного з них: висота - 0,5 м., діаметр - 20 м. З триангуляційним знаком. В 130 м. на південний схід від нього знаходиться другий курган, висота якого складає 0,6 м., діаметр - 25 м. Зафіксована Одеською охоронно- новобудовчою експедицією в 1993 р.

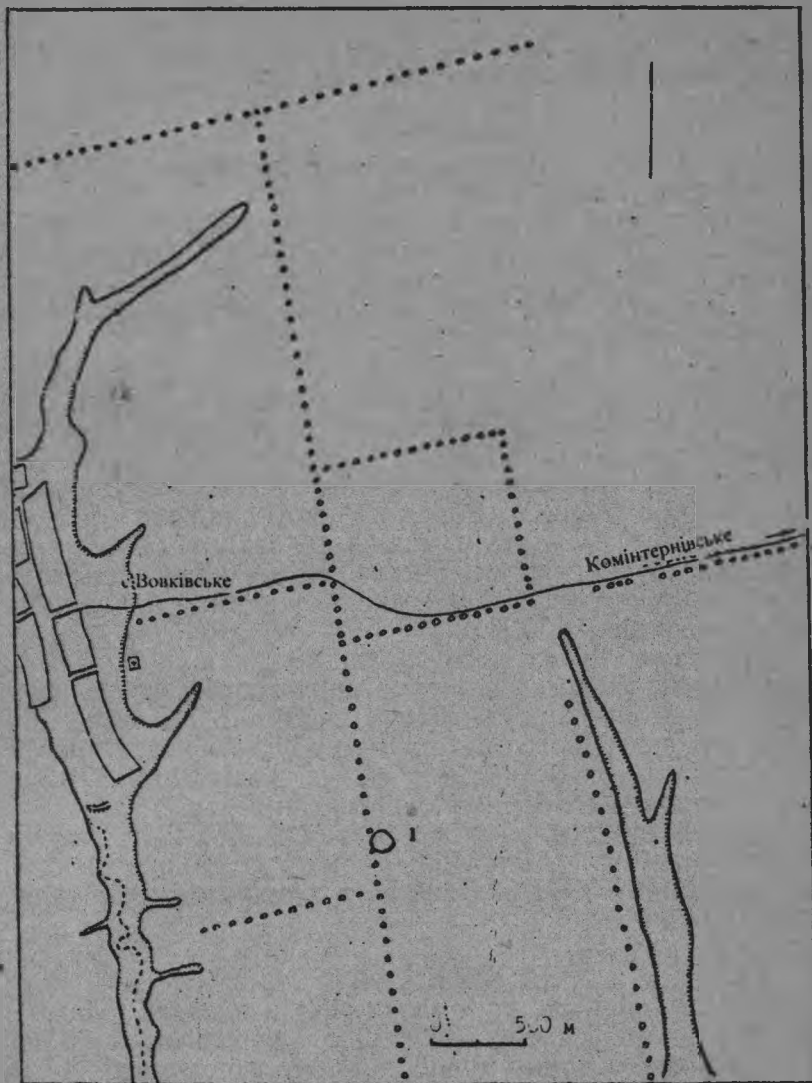
5. *Курган* в 3,2 км. на схід від села (Мал.8). Його висота - 1,6 м., діаметр - біля 40 м. З триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно- новобудовчою експедицією.

с.ВОВКІВСЬКЕ

1. *Курган* в 1,3 км. на південний схід від села (Мал.9). Висота - 1,6 м., діаметр - біля 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с. ВОРОНІВКА

1. *Поселення Воронівка I* в 0,5 км. на захід від села на місі, створеному східним берегом Малий Аджалицько-

Мал. 9. Схема розташування кургану (1) біля с. Вовківське

го лиману та одним з його північно-східних притоків (Мал.15). З заходу поселення межує з лісопосадкою. Площа 200 x 100 м. Датується добою пізньої бронзи та першими століттями н.е. Зафіксовано в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.40; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78).

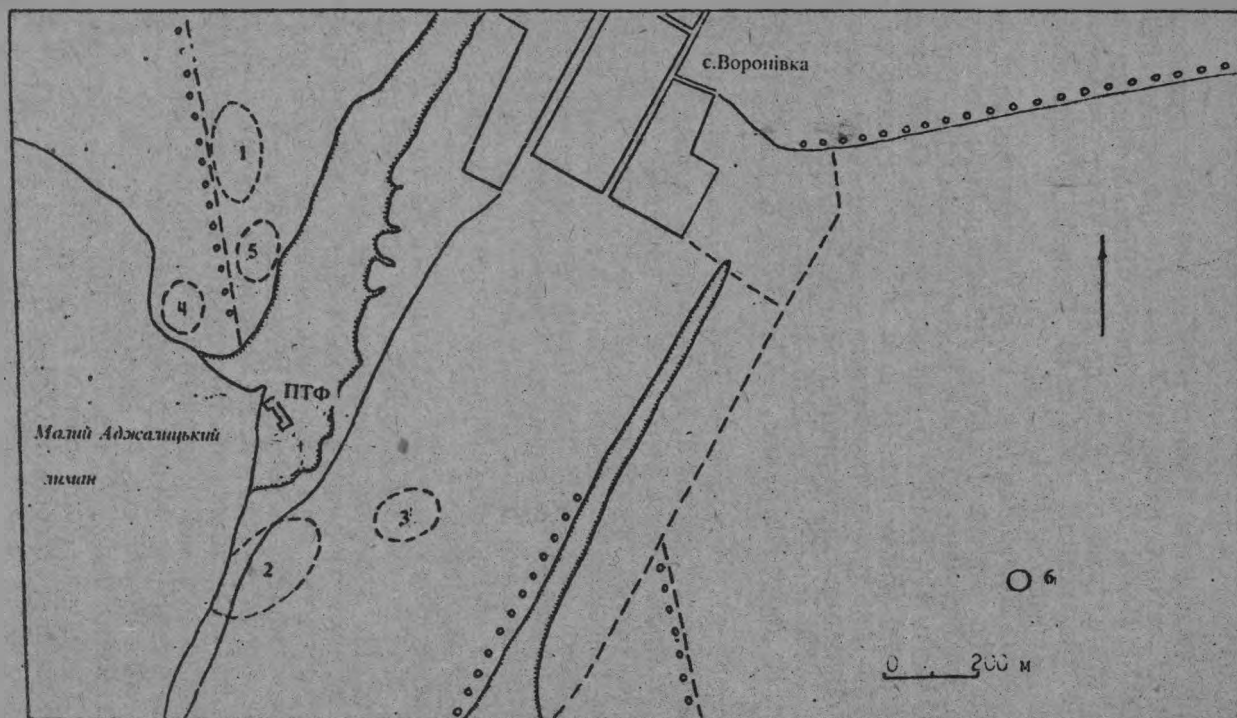
2. Поселення Воронівка II в 1 км на південь від села на схилі східного берега Малого Аджалицького лиману (Мал.10). Зафіксовано в 1974 р. експедицією ОДК (Загинайло, 1974, с. 41). В 1976 р. під час розвідок ОАМ було прошурфовано (Ванчугов, 1978, с. 152-156). Розкопувалось в 1983-1985 рр. комплексною новобудовною експедицією "Південна" під керівництвом А.Г.Загинайло (Загинайло, 1985, с. 275-276; 1986, с. 234-235; Загинайло, Ванчугов, Кушнір, Петренко, 1991, с.3-77; Кушнір, 1989, с.109-110).

На поселенні досліджений архітектурно-будівельний блок суцільної забудови з 26 приміщень з кам'яними стінами, залишками наземних та заглиблених споруд, декілька зольників та залишки культового рову. Вперше для степів Північно-Західного Причорномор'я отримані найбільш повні свідчення про планівку поселень такого типу, техніку будівництва і найбільша колекція фрагментів кераміки доби пізньої бронзи, що дозволяє прослідкувати еволюцію сабатинівського і білозерського керамічних комплексів.

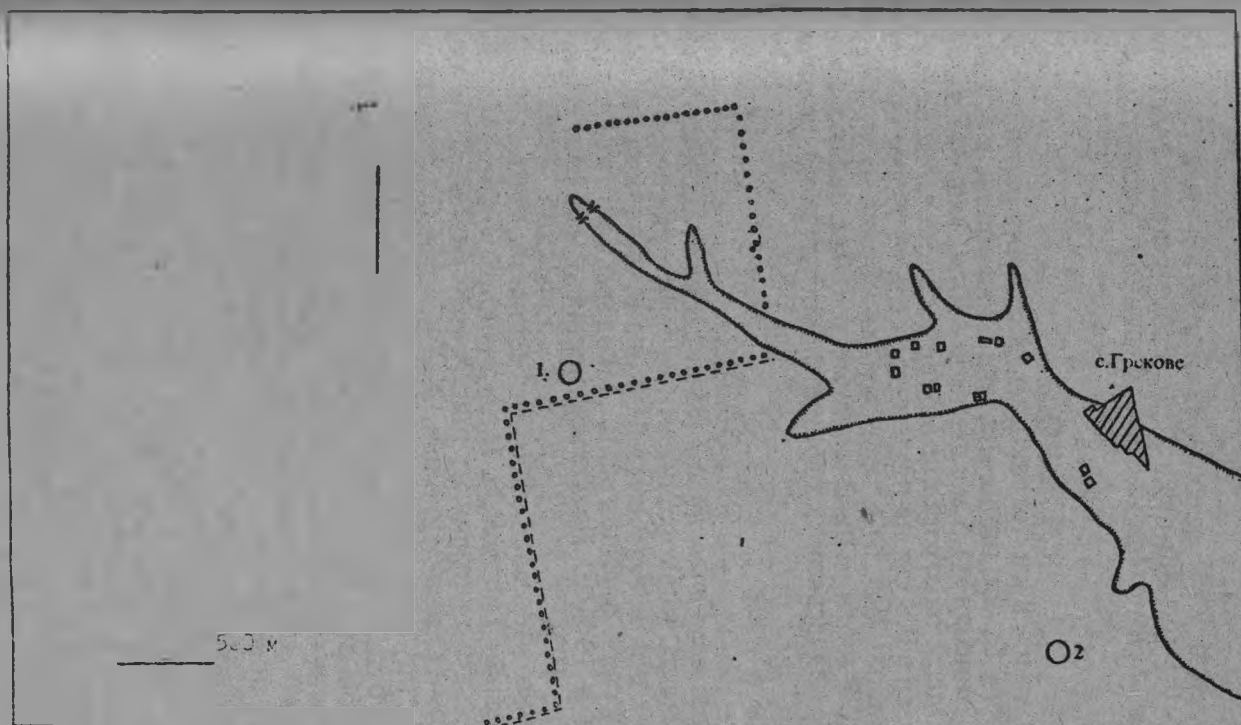
3. Поселення Воронівка III. Знаходиться на тому ж водорозділі, що і Воронівка II, в 500 м. на північний схід від останнього. На поверхні зафіксовано залишки кам'яних будівель, фрагменти знарядь праці з кісток тварин і каменю, фрагменти кераміки сабатинівської культури (Ванчугов, Загинайло, Кушнір, Петренко, 1991, с.7).

4. Поселення Воронівка IV. Розміщене на лівому березі лимана, в 500 м. на північ від Воронівки II. На невеликій площі зібрано фрагменти кераміки доби пізньої бронзи. (Ванчугов, Загинайло, Кушнір, Петренко, 1991, с.7).

5. Поселення Воронівка V. Знаходиться в 500 м. на північ від Воронівки IV. На невеликій площі зібрано фрагменти кераміки доби пізньої бронзи. (Ванчугов, Загинайло, Кушнір, Петренко, 1991, с.7).

Мал.10. Схема розташування пам'яток біля с. Воронівка: 1-поселення Воронівка I; 2-поселення Воронівка II; 3-Воронівка III; 4-Воронівка IV; 5-Воронівка V. 6- курган біля с.Воронівка.

Мал.11. Схема розташування курганів (1,2) біля с.Грекове

6. *Курган* в 1 км на південний схід від села (Мал.10). Висота - 0,5 м., діаметр - 30 м. Розорюється. Зафіксований Одеською охоронно-новобудовчою експедицією в 1993 р.

с. ГРЕКОВЕ

1. *Курган* в 1,8 км. на захід від поселення на плато правого берега балки, що не має ім'я, і яка впадає в р. Балай (Мал.11). висота - 1,5 м., діаметр - 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

2. *Курган* в 0,8 км. на південь від села на плато правого берега балки без ім'я, яка впадає справа в р. Балай (Мал.11). Висота - біля 2 м., діаметр - 50 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

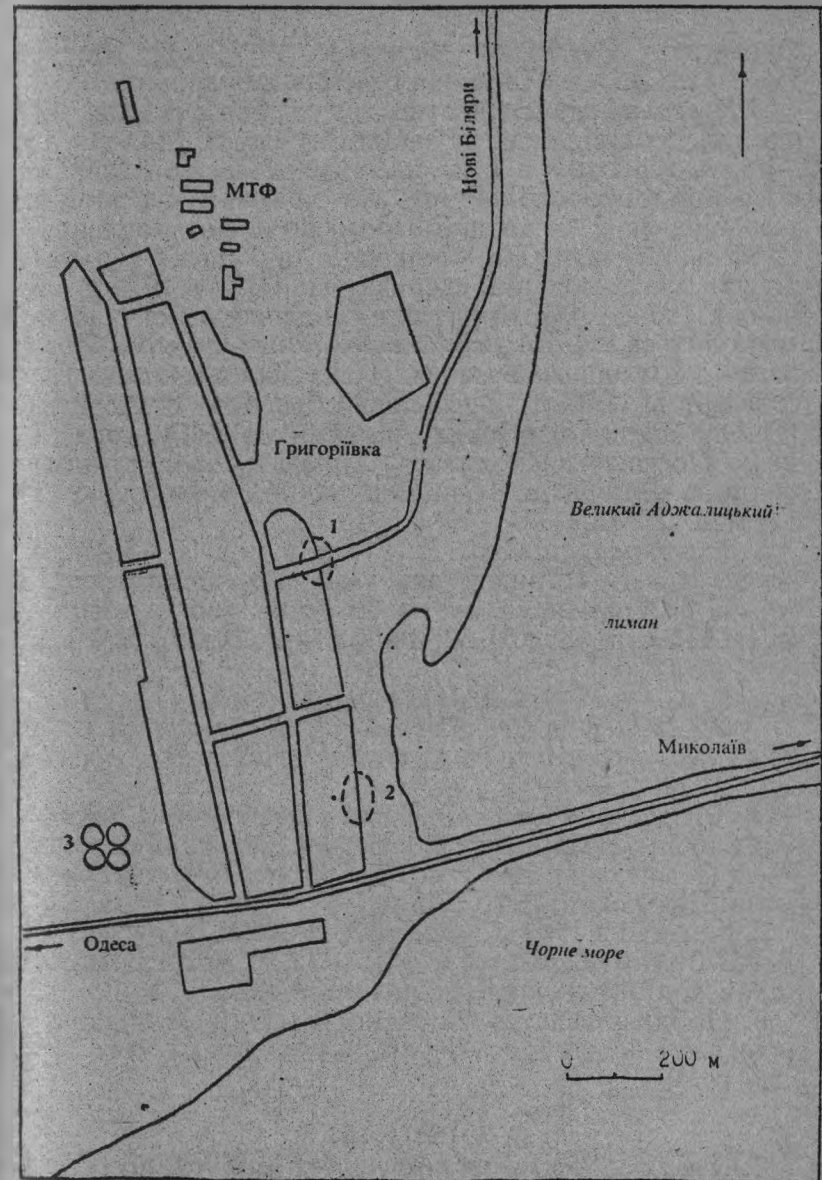
с. ГРИГОРІЇВКА

1. *Поселення Григоріївка I* (Мал.12) на західному березі Малого Аджалицького лиману на території села, в 0,6 км на північ від шосе Одеса-Миколаїв, біля яру, в колгоспному саду. Знайдене О.Ф.Лагодовською та М.С. Синициним в 1947 р. Датується першими століттями н.е. (Синицин, 1955, с.51-52; 1959, с.15; Махно, 1960, с.71; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78).

2. *Поселення Григоріївка II* на західному березі Малого Аджалицького лиману на південному краї села, на північ від шосе Одеса-Миколаїв. Знайдено М.С.Синициним в 1949 р. Датується першими століттями н.е. Площа поселення забудована (Синицин, 1959, с.15; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78).

3. *Поселення Григоріївка III* на західному березі Малого Аджалицького лиману на території села, в 150 м. на північ від шосе Одеса-Миколаїв (Мал.12). Територія поселення забудована. Датується першими століттями н.е. Знайдене М.С.Синициним в 1949 р. (Синицин, 1955, с.52; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с. 78).

4. *Поселення Григоріївка IV* на західному березі Малого Аджалицького лиману на території села в гирлі широкої балки, що впадає в лиман. Зафіксоване М.С.Синициним в 1949 р. (Синицин, 1955, с. 52; 1959, с.15; Гудкова,

Мал.12. Схема розташування курганів біля с. Григоріївка: 1- поселення Григоріївка I; 2- поселення Григоріївка III; 3- курганна група.

Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78). Датується IV - III ст. до н.е. Площа поселення забудована.

5.Курганна група з чотирьох курганів в 0,5 км., на південний захід від села на західному березі Малого Аджалицького лиману, в 1 км. на південь від території Одеського припортового заводу. На одному з курганів висотою біль як 2 м. та діаметром 20 м. встановлено Григоріївський маяк. Не виключено, що насип під маяком штучна. Зафіксований експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с.48). Впритул з південного боку до маяка знаходиться курган з триангуляційним знаком. Його висота - 2,7 м., діаметр - 40 м. Насип зрита окопами. Зафіксований в 1986 р. Одеською обласною експедицією з "Своду археологических памятников" (Гудкова, 1986, с.6). Поблизу знаходяться "плями" 2-х зруйнованих курганів (Ванчугів, Загинайло, Кушнір, Петренко, 1991, с.8, мал.1) (Мал.12).

6.Випадкова знахідка. В 1915 р. в морі в 4-5 милях від берега проти с.Григоріївки знайдено залізний якор. Поступив до Одеського музею, де його було датовано XIII ст. (ИАК, вып.58, с.51-52; Фабрициус, 1951, с.51).

с.ДМИТРІВКА

[до 1944 р. - Ней-Люстдорф. Засноване на початку XIX ст. як німецька колонія (История городов и сел..., 1978, с.561)].

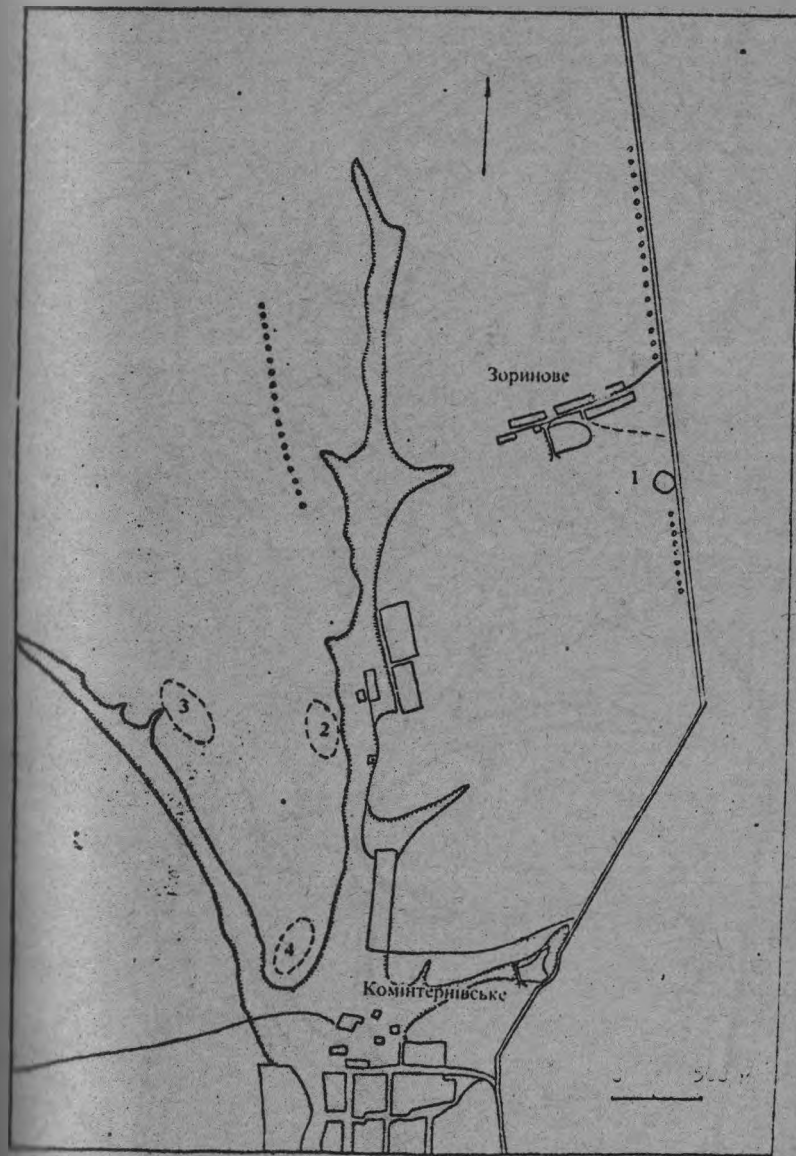
1. Знахідка *Римської монети* республіканського денарія Юлія Цезаря I ст.н.е. Вага 3,635 гр. Зберігається в ДІМі (Кропоткін, 1961, с. 70; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78).

2.Знахідка в 1963 р. *монети Клавдія II*, датується III ст. (268-270 pp.) (Карышковский, 1971, с.84; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78).

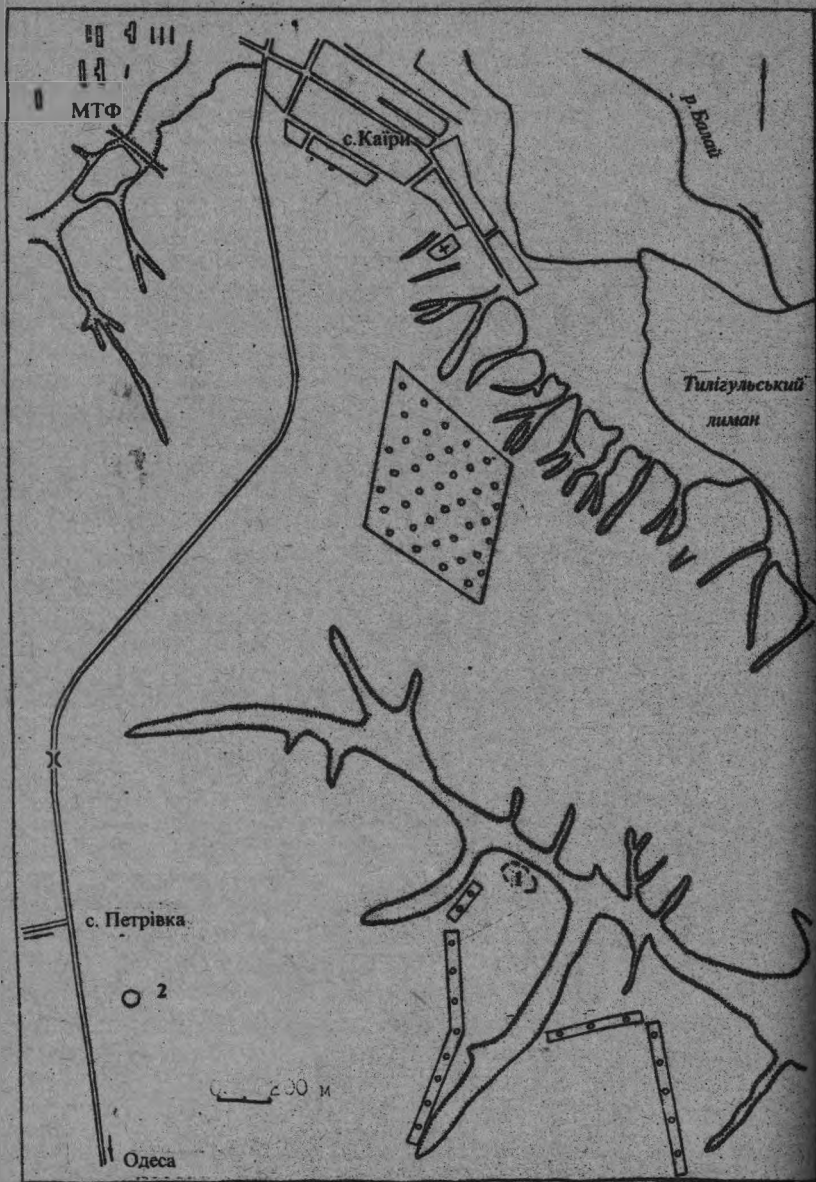
3. Поблизу села зафіксовано залишки поселення черняхівської культури (История городов и сел..., 1978, с.561)

с.ЗОРИНОВЕ

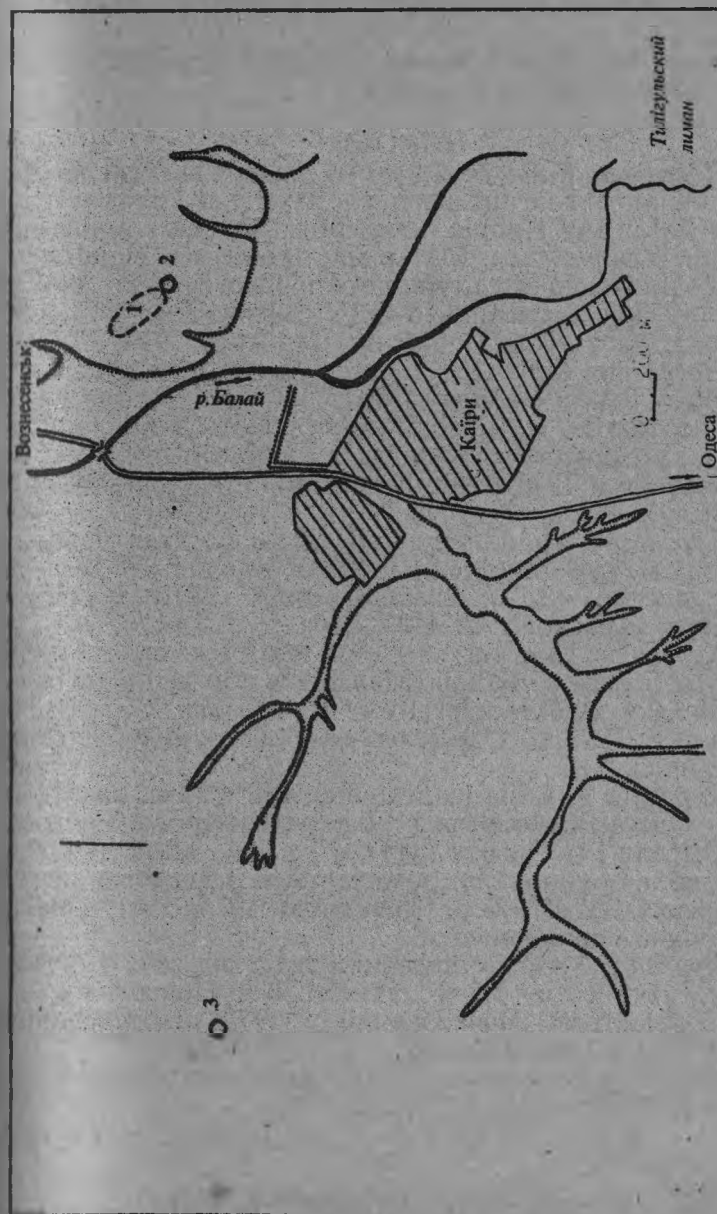
1.Курган в 0,5 км. на південь від села (Мал.13), в 25 м. на захід від шосе Одеса-Березівка. Його висота - 1 м.

Мал.13. Схема розташування пам'яток біля села Зоринове та Комінтернівське:
1- курган; 2-4- місця знахідок кременя.

Мал.14. Схема розташування пам'яток біля с.Каїри: 1 - поселення Каїри; 2-кур

Мал.15. Схема розташування пам'яток біля с. Каїри: 1-поселення Каїри II, 2,3-кургани.

діаметр - 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с.КАЇРИ

1. *Поселення Каїри I* в 2,5 км на південь від села на правому березі балки, що впадає з заходу в Тилігульський лиман (Мал.14). Площа поселення 100 х 60 м., південна частина розорюється. Матеріали поселення відносяться до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Знайдено в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.45; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79).

2. *Поселення Каїри II* в 1 км на північний схід від села на лівому березі р. Балай (Мал.15). Розміщується на терасі висотою 5-7 м. Знахідки зустрічаються на площі 250 х 70 м., розорюється. Датується добою пізньої бронзи. Зафіксоване в 1971 р. В.І.Красковським (Красковский, 1977, с.67).

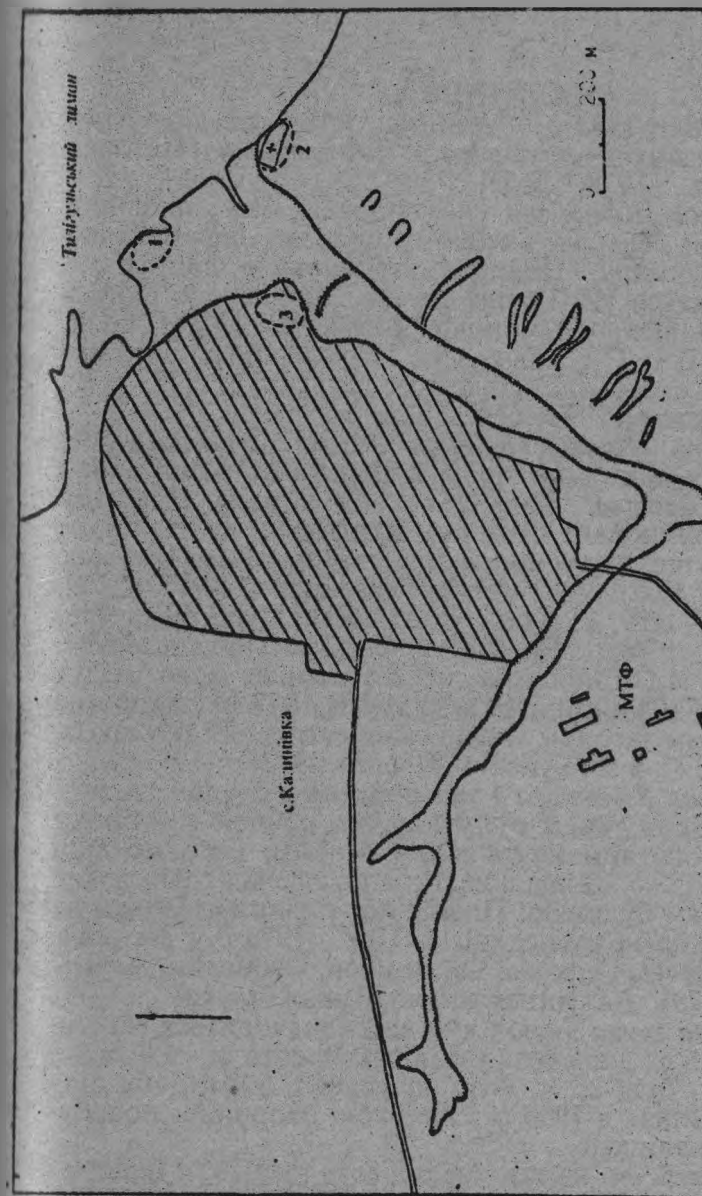
3. *Курган* в 1 км. на північний схід від села. з південного сходу межує з поселенням Каїри II (Мал.15). Висота - 1,5 м., діаметр - 35 м. Зафіксований в 1971 р. В.І. Красковським (Красковский, 1977, с.67).

4. *Курган* в 2 км. на північний захід від села на плато правого берега р. Балай (Мал.15), в 150 м. на захід від лісопосадки. Висота кургану - 1 м., діаметр - 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

5. *Курган* в 3 км. на південь від села, в 30 м. на схід від шосе Одеса-Вознесенськ, біля кілометрового стовпа 56/314 (Мал.14). Висота кургану - 4,3 м., діаметр - 50 м. Одна пола зруйнована, розорюється. Зафіксований експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с.51), однак, з позначкою меншої висоти.

6. *Курган* в 3 км на південний захід від села у лісопосадки. Їго висота - 1,2 м., діаметр 30 м. Поверхня кургану розорюється. Зафіксований в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.51).

7. *Клад* з 150 катерининських п'ятаків на території села в 1985 р. (Фабрициус, 1951, с.52).

Мал.16. Схема розташування пам'яток біля с. Каїрівка: 1 - поселення Каїрівка I, 2 - поселення Каїрівка II, 3 - курган Каїрівка I.

с.КАЛИНІВКА

[До початку 1940 р. - Попівка. Засноване наприкінці XVIII ст. селянами-втікачами з Полтавщини (История городов и сел..., 1978, с.561)].

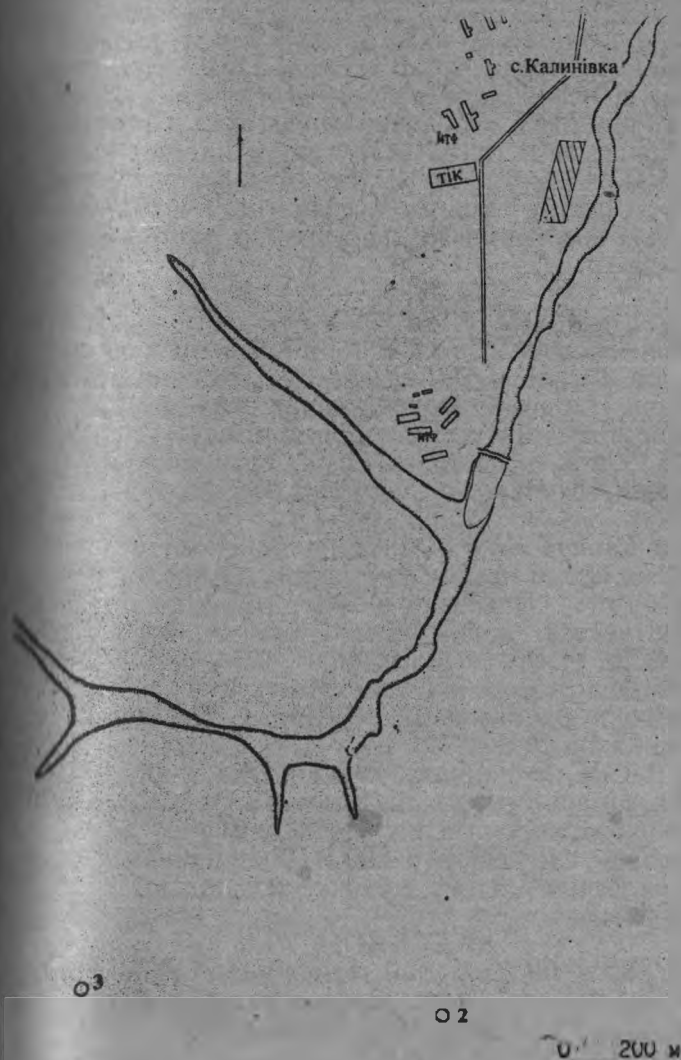
1. *Поселення Калинівка* розташоване на північно-східному краї села, на високому правому березі Тилигульського лиману. Повністю зруйноване виборками глини. Датується IV-III тис. до н.е. Знайдене в 1950 р. Е.О.Симоновичем (Сымонович, 1956, с. 132; Славін, 1955, с.148). В 1977 р. обстежене Периферійним загonom Ольвійської експедиції (Бураков, Буйских, 1977, с.10; Буйских, Ієвлев, 1993, с.119).

2. *Поселення Калинівка-балка Марія Іванівна* розміщується на плато між правим схилом Маріїної балки та правим берегом Тилигульського лиману (Мал.16). Повністю зруйноване сучасним кладовищем. Датується IV-III ст. до н.е. та першими століттями н.е. Зафіксоване в 1950 р. Е.О.Симоновичем (Сымонович, 1956, с.132; Махно, 1960, с.59; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78). На думку С.Б.Буйських та М.М.Ієвлева, у М.С.Синицина це поселення мало назву "Дмитрівка" (Синицин, 1950, с.59). В 1977 р. обстежене Периферійним загonom Ольвійської експедиції (Бураков, Буйских, 1977, с.10; Буйских, Ієвлев, 1993, с.119).

3. *Поселення Калинівка I* знаходиться в східній частині села на високому мисі, що утворився правою притокою Тилигульського лиману та лівим берегом його західної притоки (Мал.16). Значна частина поселення зруйнована спорудженням будинків. Площу поселення визначити не вдалось. Знайдене експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с.44-45; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79). Датується добою пізньої бронзи.

4. *Курганна група* з двох курганів. Знаходиться в 1 км. на південний схід від села (Мал.17). Висота їх - 0,6 та 0,8 м., діаметр - біля 25 м. Розміщуються в 50 м. один біля одного. Знайдені в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

5. *Курган* в 3 км. на південь від села (Мал.17). Висота - 1 м., діаметр - 30 м. Знайдений в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

Мал.17. Схема розташування пам'яток біля с.Калинівка: 1- група курганів; 2,3- кургани.

6. Випадкова знахідка. У 1930 р. під час оранки колгоспного поля трактором, приблизно в 3 км. від села, мабуть, на місці невисокого розораного кургану, було знайдено "кам'яну бабу". За визначенням Е.О. Симоновича (Симонович, 1955, с.142-143), статуя належить до пізньокочовицьких "баб" VII-XI ст. До 1965 р. статуя була вкопана на подвір'ї одного з селян, після чого її було передано для зберігання до державного історичного музею в Москві.

с.КАПІТАНІВКА

1.Поселення Баланчук II в 1 км. на південь від села на пологому березі балки, що впадає в р. Балай, майже в самій її заплаві. Площа розповсюдження знахідок 200 x 100 м. Розорюється. Датується добою пізньої бронзи. Зафіксоване в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.46-46; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79).

2.Поселення Капітанівка I в 1 км. на північний схід від села на правому березі невеличкої балки, що впадає в р. Балай зліва (Мал.18). Площа розповсюдження знахідок - 80 x 60 м. Датується добою пізньої бронзи. Знайдене експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с.46-47). В Довіднику обидва поселення пов'язуються з с. Каштанівка, якого в районі немає (Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79).

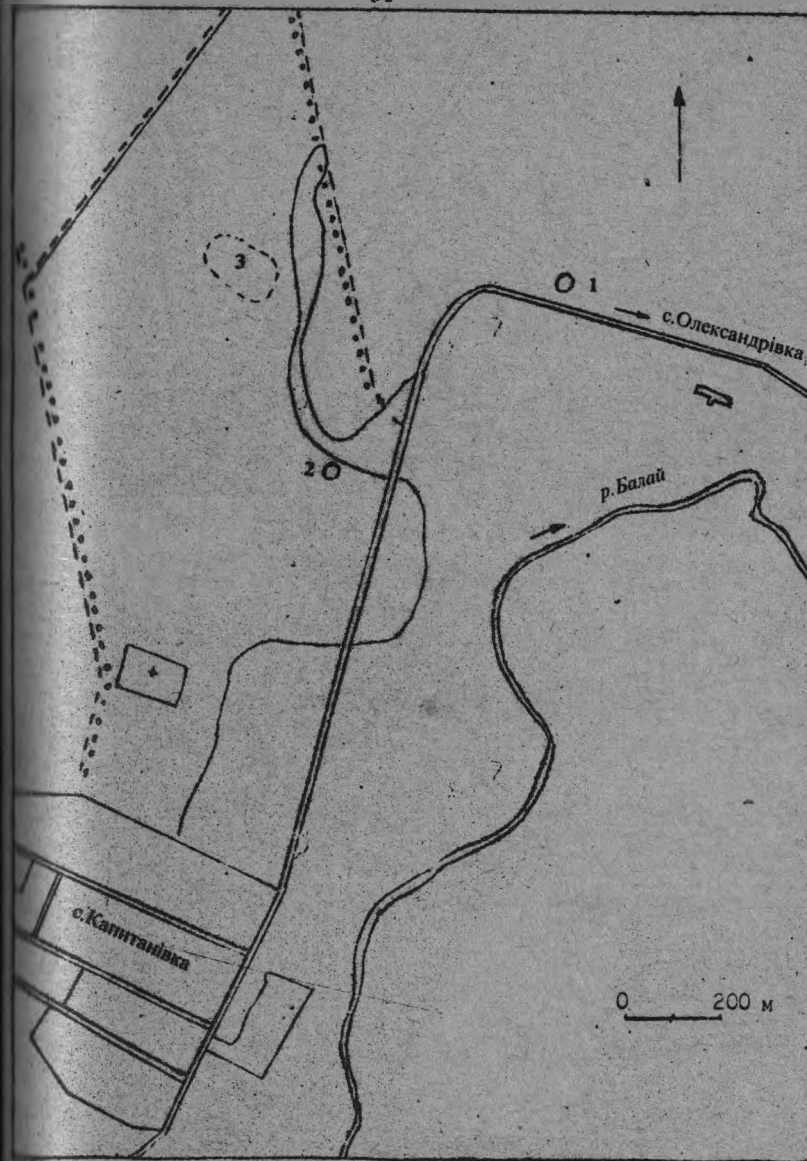
3.Курган в 0,8 км. на північний схід від села, в 150 м. на схід від містка, що на шосе з Капітанівки в Олександрівку, в місті входження балки без назви в р. Балай (Мал.23). Висота - 1 м., діаметр - 20 м. Знайдений в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с.КАСЬЯНИ

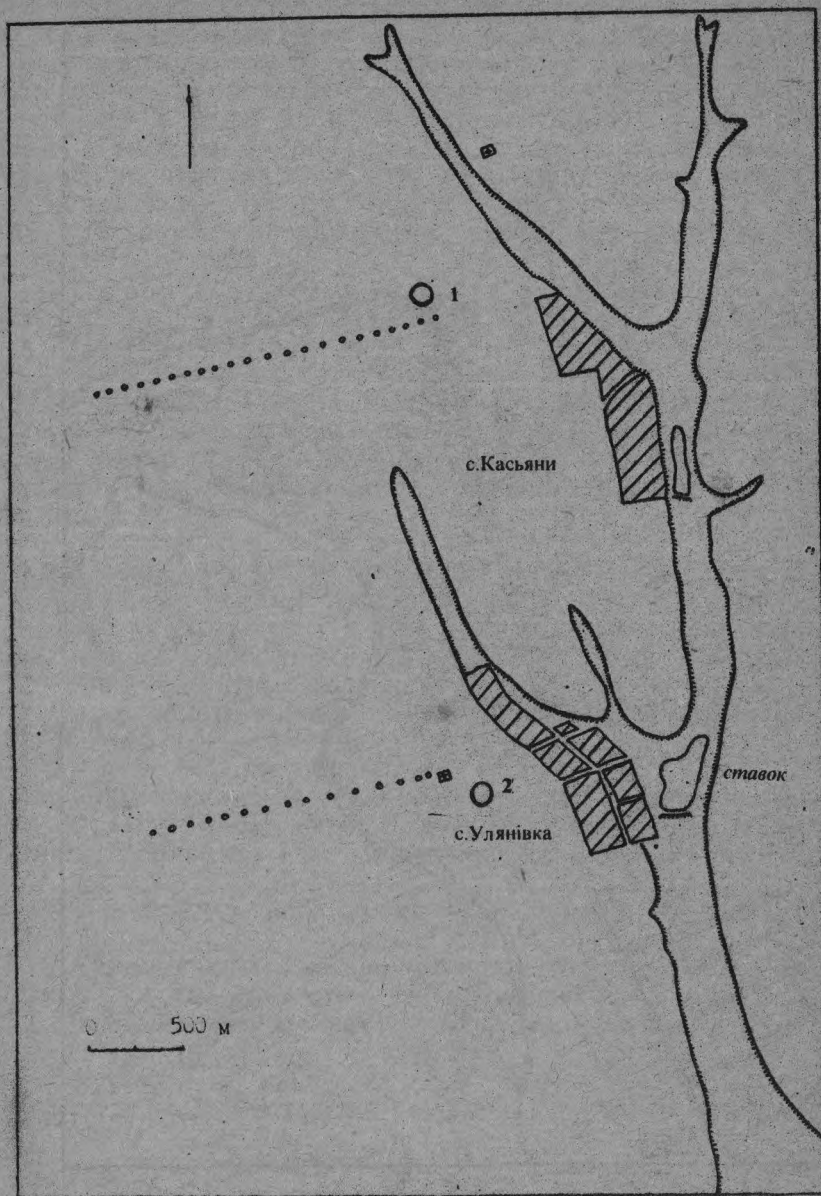
1.Курган в 0,6 км. на північний захід від села (Мал.24). Висота - 0,4 м., діаметр - 15 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с.КІННЕ

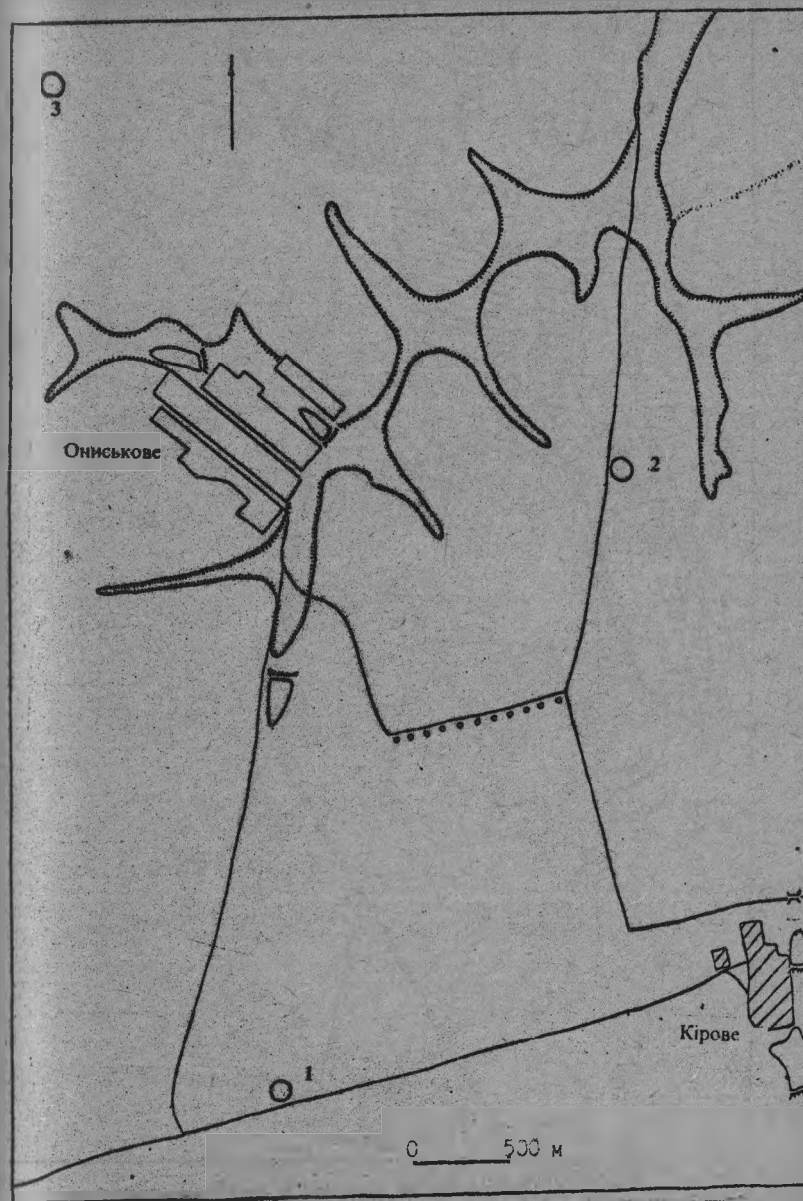
1.Курган в 1,5 км.на захід від села на плато правого берега р. Малий Аджалик (Мал.27). Висота - 0,7 м., ді-

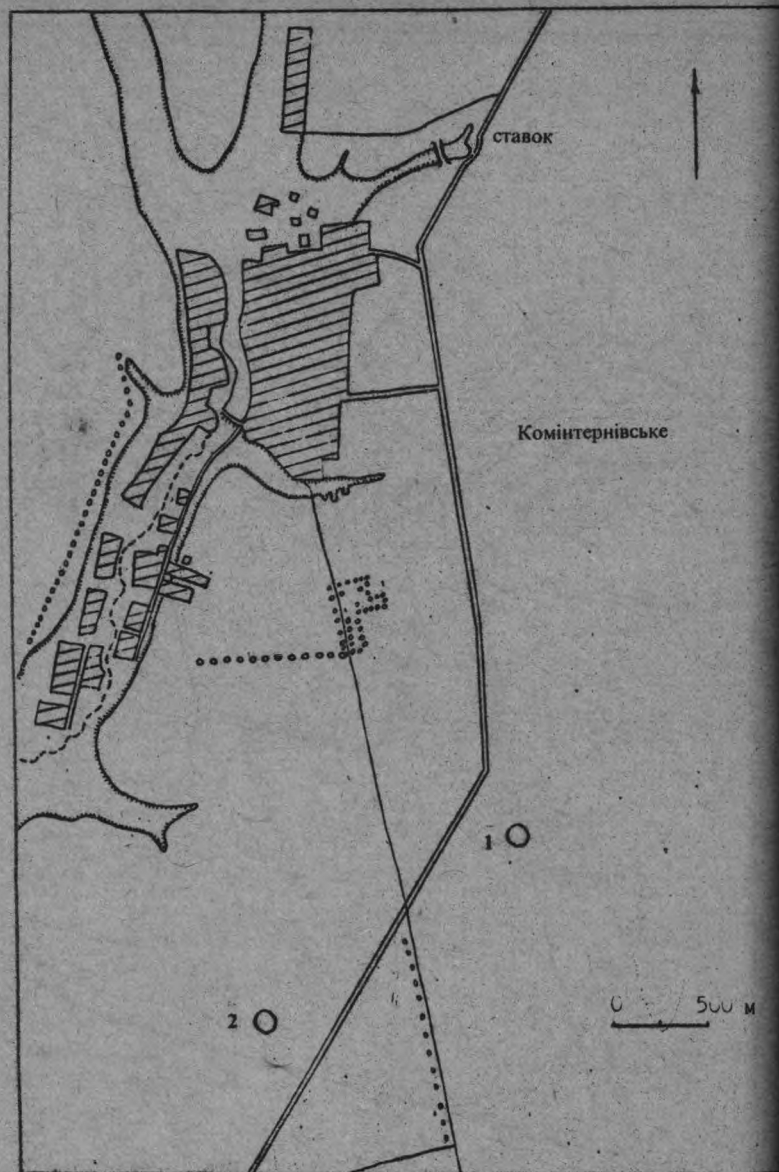
Мал.18. Схема розташування пам'яток біля с. Капітанівки: 1,2- кургани, 3- поселення Капітанівка I.

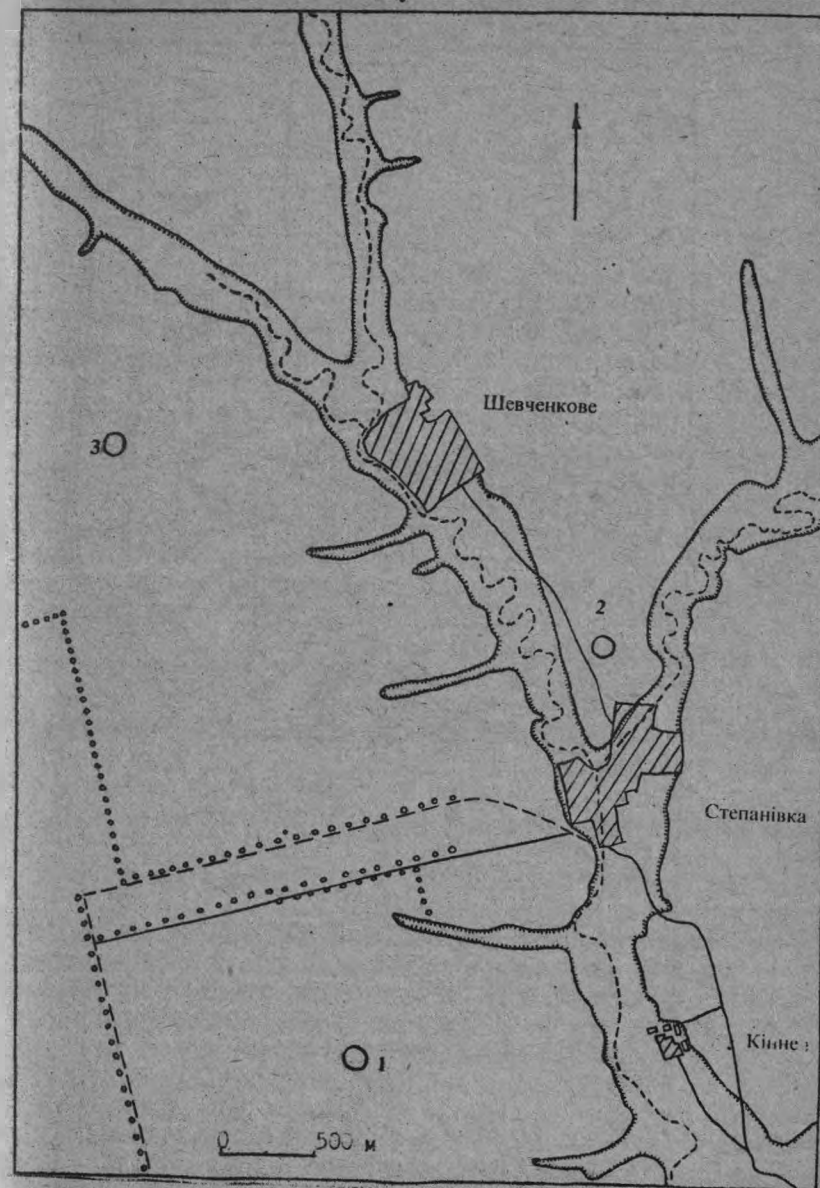
Мал.19. Схема розташування пам'яток біля сіл Касьяни та Улянівка: 1,2- кургани

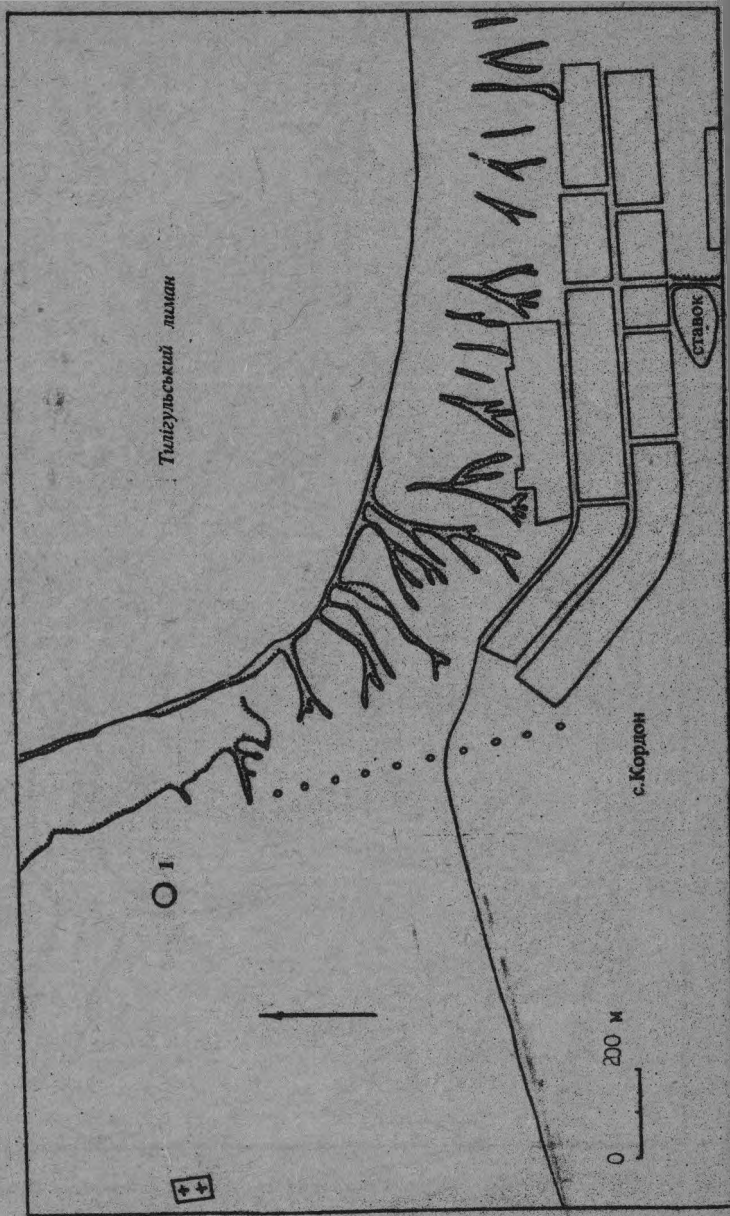
Мал.20. Схема розміщення курганів біля сіл Кірове (1) та Ониськове (2,3).

Мал.21. Схема розміщення курганів (1,2) біля Комінтернівського.

Мал.22. Схема розташування пам'яток біля сіл Кіinne, Степанівка, Шевченкове.
1-3-кургани.

метр - 25 м. Зафіксований в 1993 р Одеською охоронно-новобудовчою експедицією

с. КІРОВЕ

[До 1930 р. - хут. Іваново-Любівка. Вперше згадується в письмових джерелах наприкінці XIX ст. як невелике поселення (История городов и сел..., 1978, с.562)].

1. Курган в 2,5 км. на південний захід від села (Мал.20). Висота - 0,4 м., діаметр - 15 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

пмт. КОМІНТЕРНІВСЬКЕ

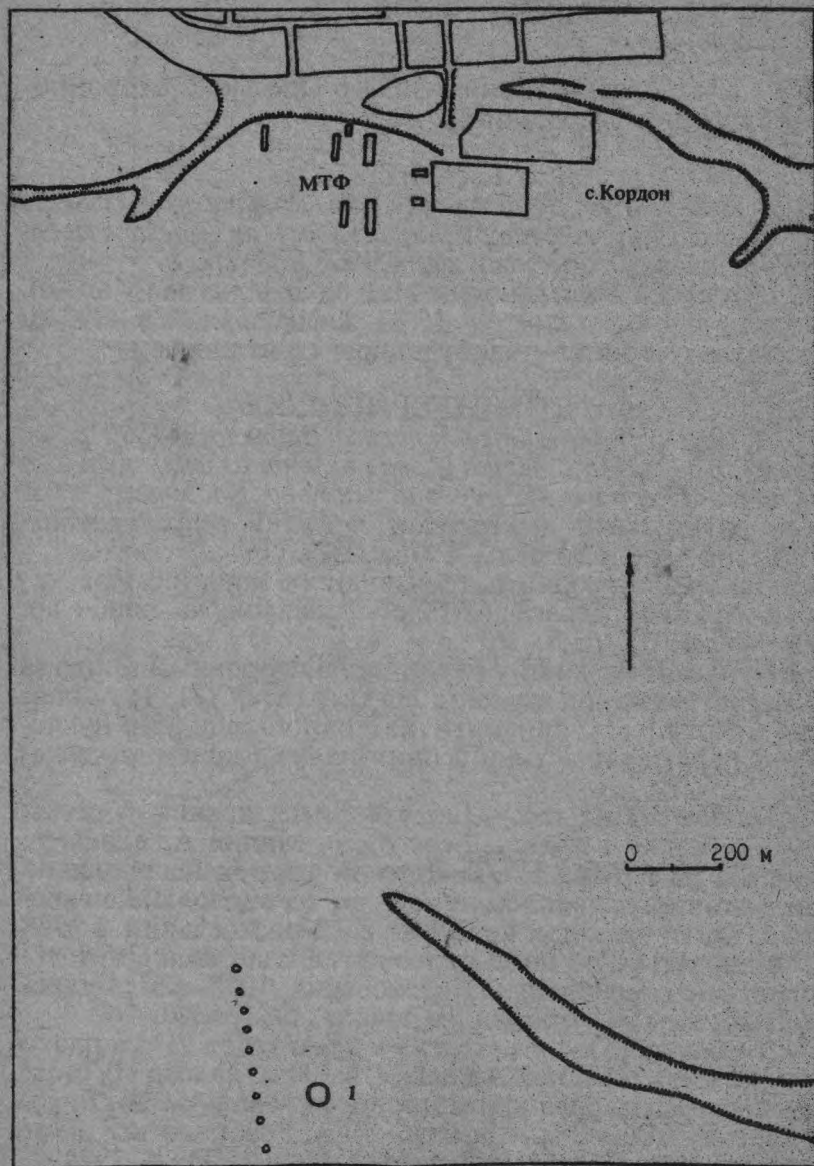
[До 1933 р. - Антоно-Кодинцево) Виникло в 1802 р. як кріпацьке село. Його перша назва пов'язана з ім'ям першого поміщика Полтавської губернії Антона Кодинцева, який купив тут землю і переселив частину своїх кріпаків. (История городов и сел..., 1978, с.532).

1. Пункт I знахідки патенизованого перетину пласти-ни на правому березі р. Малий Аджалик, на північ від пмт (Мал.13).

2. Пункт II на лівому березі правосторонньої притоки р. Малий Аджалик на захід від пмт (Мал.18). Тут знай-дено неправильно призматичний одноплощинний нукле-ус та перетин пластини з притупленим краєм та виєм-кою

3. Пункт III на мису, що утворився правим б.регом згаданої балки і правим берегом р. Малий Аджалик на захід від пмт (Мал.13). Знайдений уламок неправильно призматичного двоплощинного та олівцеподібні нукле-уси. Пункти знахідок креміння В.І.Красковським в 1968 р., відносяться до доби палеоліту. Більш конкретне да-тування не є можливим (Красковский, 1978, с.61; Гудко-ва, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79).

4. Курган в 2,5 км. на південь від пмт (Мал.21) на плато лівого берега р. Малий Аджалик, в 300 м. на схід від шосе Одеса-Березівка біля кілометрового стовпа 45/326. Висо-та кургану - біля 3 м., діаметр - 50 м. Розорюються лише поли кургану. Знайдений експедицією СДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с.51).

Мал.24. Схема розташування кургана (1) біля с.Кордон.

Мал.25. Кратер "керченського" стилю з Кошарського городища

5.Курган в 3 км. на південь від пмт на плато лівого берега р. Малий Аджалик, в 350 м. на захід від шосе Одеса-Березівка (Мал.21). Висота кургану - 1 м., діаметр - 30 м., розорюється.

Зафіксований в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.51). Відстань від населеного пункту і шосе, а також висота вказані не точно.

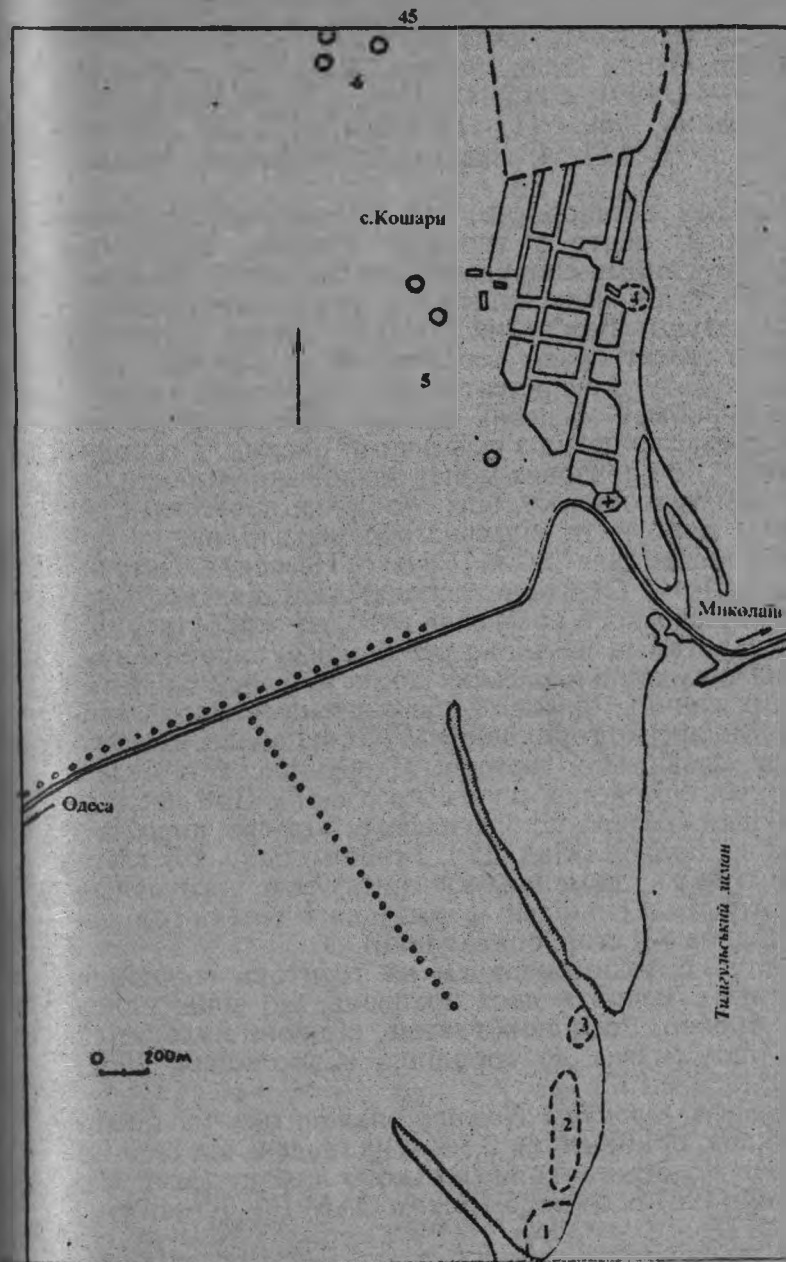
с.КОРДОН

1.Курган в 0,9 км. від села на плато правого берега Тилігульського лимана (Мал.23). Висота - 2,3 м., Діаметр - 50 м. з триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

2.Курган в 2 км. на південь від села, в 100 м. на схід від лісопосадки (Мал.24). Висота - 1,2 м., діаметр - 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

с.КОШАРИ

1.Городище Кошари знаходиться в 3 км. на південь від села на мисі правого берега Тилігульського лимана, в 0,4 км. на північ від берега Чорного моря (Мал.26). Площа біля 5 га. Відоме з початку XIX ст. (Стемпковский, 1826, с. 33, 35; Уваров, 1856, с. 143). Деякі дослідники ототожнюють його з античним містом Одессом, який згадується у багатьох античних авторів і від якого, власне, і походить назва сучасного міста Одеси (Симонович, 1954б), але, як вважає більшість фахівців, це не відповідає дійсності (Агбунов, 1985, с.129-138). Обстежене в 1950 р. загоном Буго-Дністровської експедиції ІА АН УРСР під керівництвом Е.О. Симоновича (Симонович, 1954, с.146-149; 1956, с.132; Славін, 1955, с. 148). Досліджувалось в 1955, 1964-1965 рр. Тилігульською, а потім Тилігуло-Дніпровською експедицією ІА АН СРСР на чолі з Е.А.Симоновичем за участю ОДАМ (Симонович, 1964, с.146-152; 1969, с.105-106). З 1967 р. до нашого часу з невеликими перервами пам'ятник розкопувався ОАМ АН УРСР (Діамант, 1972б, с. 222-225; 1978, с. 241-249; 1992, с.18-20; Діамант, Левина, 1991, с. 87-94; Левина, 1988,

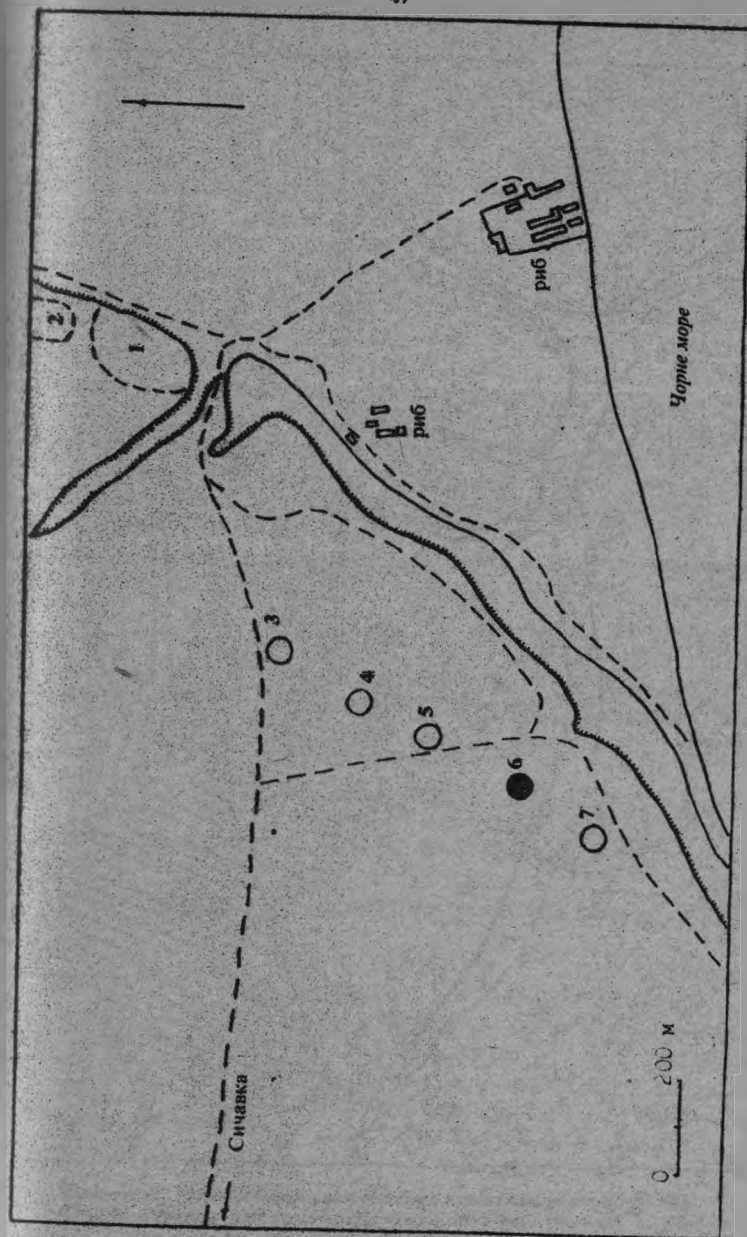
Мал.26. Схема розташування пам'яток біля с.Кошари: 1-городище Кошари; 2-некрополь Кошари, 3 - поселення Кошари IV; 4-поселення Кошари I; 5-6 - групи курганів

с.254-255; 1989, с.35-36; 1989а, с.75-76; 1990, с.130-134; 1990а, с. 47-49; 1991, с.115-117; 1993, с.78-79; 1993а, с.62; Левина, Редина, 1989, с.117-118; 1989а, с.128-129; Левина, Столярик, 1991, с.51-54; Левина, Островерхов, Редина, 1993, с.88-91).

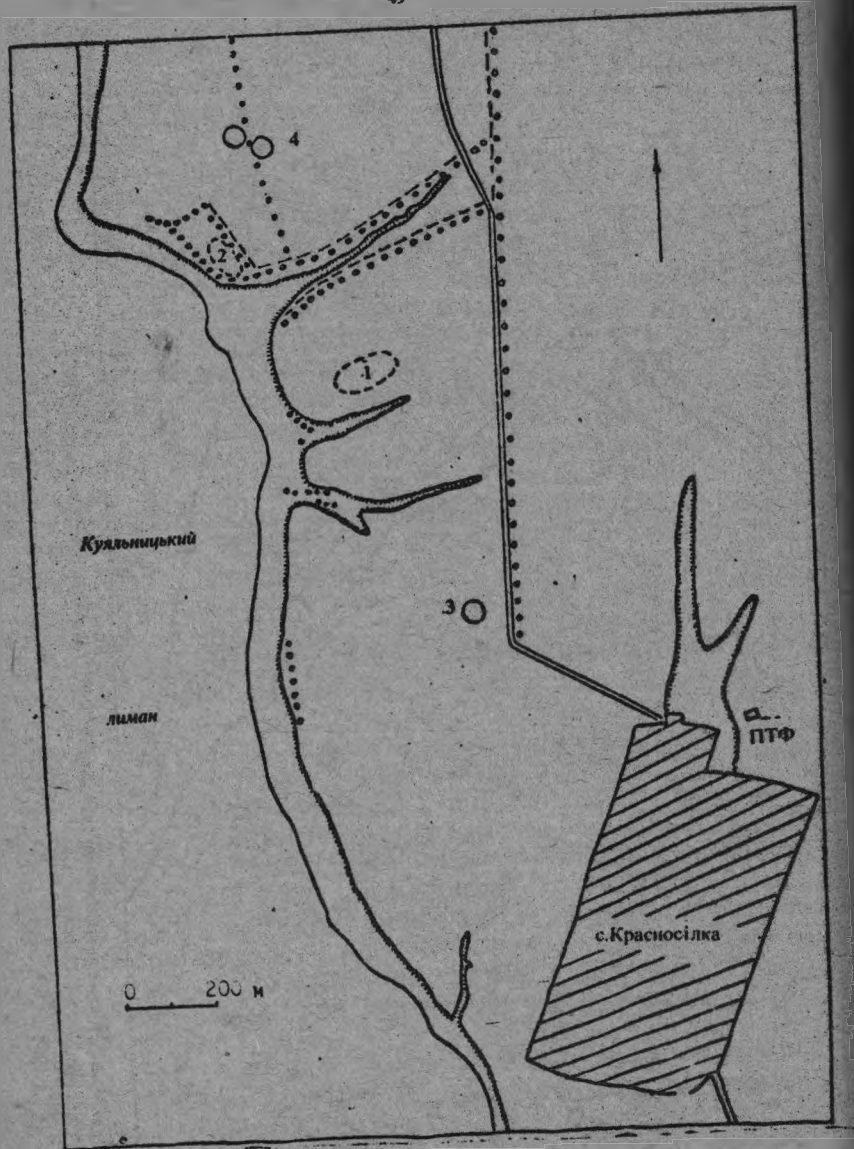
Розкопками встановлено, що Кошарське городище являло собою центр з типовою міською забудовою сирцево - кам'яними спорудами. Багатокімнатні будинки розподілені вулицями, мощеними кам'яними плитами. Знахідки датують пам'ятник IV-III ст. до н.е., одиничні знахідки відносяться до середини V ст. до н.е. Матеріальна культура репрезентована імпортованими матеріалами та виробами місцевих майстрів. Серед ліпної кераміки переважає посуд з скіфськими рисами. З городища походять 12 бронзових монет ольвійської чеканки. За даними аерофотозйомки, біля городища простежені дві стародавні дороги та сільськогосподарські наділи загальною площею біля 180 га (Бруйко, Назарова, Петренко, 1991, с.41-44). Основою господарської діяльності населення Кошарського поселення було землеробство, відгінне скотарство та частково ремісницьке виробництво. На основі знахідок ольвійських монет на городищі, а також інших даних, більшість сучасних дослідників вважає, що Кошарське городище у IV-III ст. до н.е. входило до складу Ольвійської держави. Досить високою була і духовна культура кошарського населення. Про це свідчать знахідки кратера т.з. керченського стилю, виробів з скла, срібла, бронзи (Мал. 25). З іншого боку, тут виготовлялись і були у домашньому вжитку речі, виготовлені у звіриному стилі (знайдені форми для відливки голівки вепра (Мал. на 4-й стор. обкладинки).

В 1955 р. Е.А.Симоновичем на території городища були знайдені залишки двох поховань, що відносились до доби бронзи. Дослідник вважав, що вони походять з кургана, що існував до городища (Симонович, 1962, с.178-180; 1964, с.152).

2. Некрополь городища Кошари знаходиться на північ від городища, приблизно в 2,5 км. на південь від села на плато правого берега Тилігульського лиману (Мал.30). Знайдений в 1967 р. співробітником ОАМ Е.І.Діамантом,

Мал.27. Схеми розташування груп курганів (3-7) біля городища Кошари (1) 6 - розкопаний курган.

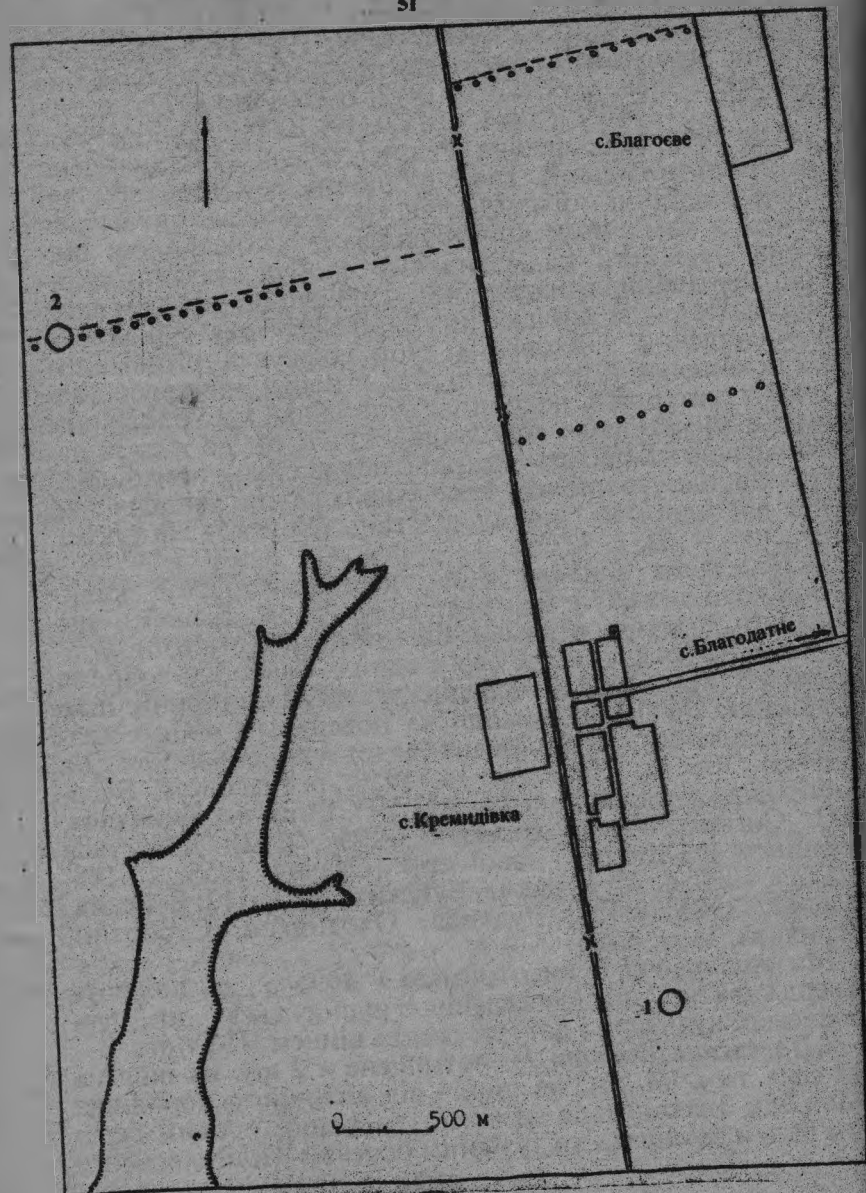
Мал.28. Схема розташування пам'яток біля с.Красносілка: 1 - поселення Красносілка I; 2 - поселення Красносілка II; 3 - кургани; 4 - група курганів.

досліджувався ним же в 1967-1969, 1971-1974, 1980 рр., роботи продовжила співробітниця ОАМ Є.Ф.Редіна (Діамант, 1969, с. 276-279; 1972, с.221-223; 1972а, с.190-193; 1975, с. 274-275; 1984, с. 117-119; 1989, с.65-66; 1989а, с.24-25; 1992, с.20; Левина, Редина, 1989, с.118). Знайдено три типи могильних споруд; прості ґрунтові, земляні склепи і підбійні могили. Серед ґрунтових зустрічаються могили з кам'яними конструкціями. На некрополі відмічена наявність надмогильних споруд; кам'яних алтарів-жертвеників, надгробків, кільцеподібних кам'яних кладок. Поряд зі звичаєм інгунації зафіксовано й звичай трупоспалення. Похованих супроводжував різноманітний поховальний реманент: зброя, посуд, прикраси. Датування матеріалів некрополя відповідає хронологічним рамкам існування городища - IV-III ст. до н.е. За даними аерофотозйомки, некрополь нараховує не менше 35 курганів, що утворюють 4 особливих групи, які віддалені одна від одної на значну відстань (Бруйко, Назарова, Петренко, 1991, с. 43).

3.Поселення Кошари I на західному березі Тилігульського лиману в центрі села між двома балками, що впадають з заходу в лиман, біля причалу (Мал.30). Руїнується за рахунок дії природних факторів зокрема ерозії. В ярах балок просліджується культурний шар товщиною до 0,5 м., виходи на поверхні кам'яних кладок. Поселення розташоване вздовж берега лиману на протязі 300 м. Знайдене в 1950 р. загном Буго-Дніпровської експедиції ІА АН УРСР під керівництвом Е.О. Симоновича (Сымонович, 1956, с.32). Датується першими століттями нової ери (Славін, 1955, с. 148; Махно, 1960, с. 70; Бураков, Буйских, 1977, с.12; Буйских, Іевлев, 1993, с.120; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79).

Матеріали, які були отримані у 1993 р., дозволяють стверджувати, що поселення відноситься до черняхівської культури і датується десь кінцем III-IV ст.

4.Поселення Кошари IV розміщене в 2 км. на південь від села та в 0,5 км. на північ від античного городища (Мал.26). Знаходиться на мисі, утвореним правим берегом балки без назви та західним берегом Тилігульського

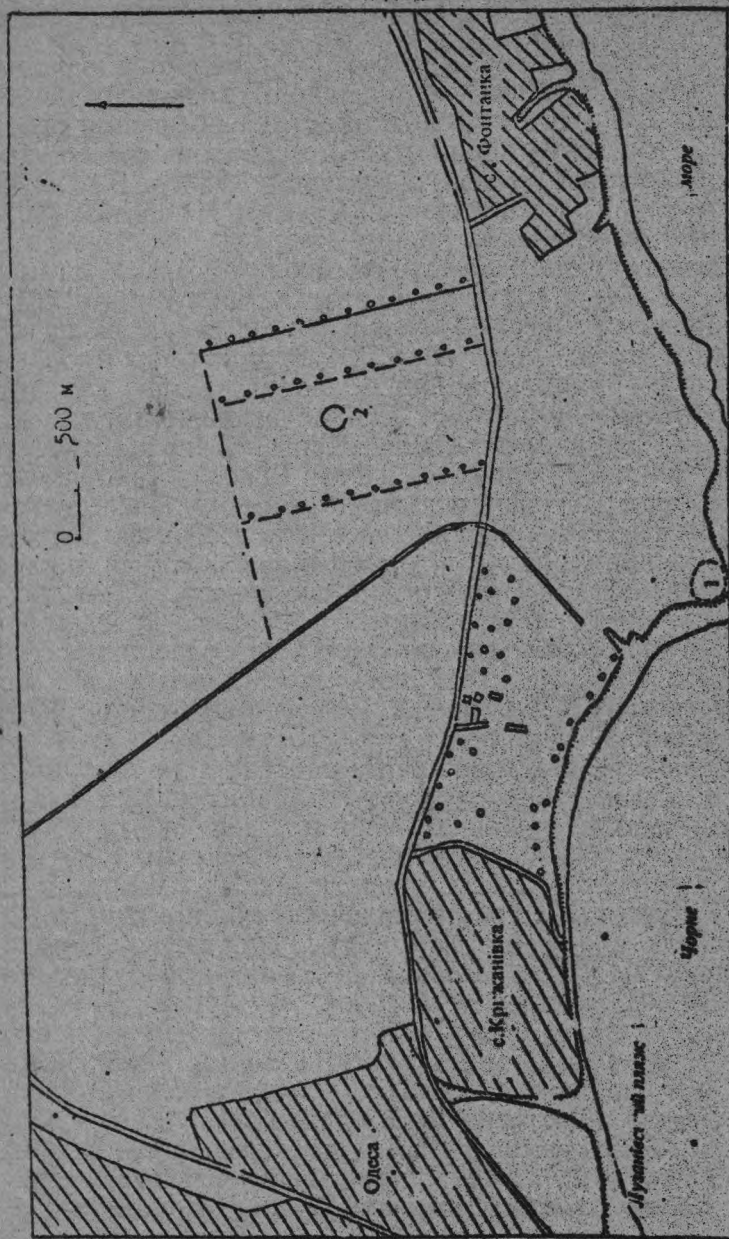
Мал.29. Схема розташування курганів (1,2) біля с.Кремівка

лиману. Балка впадає в лиман з північного заходу. Площа (перетинається лісопосадкою) розповсюдження знахідок - 250 x 100 м. Більша частина поселення розорюється. Поселення відноситься до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Знайдене в 1988 р. В.Г. Петренко та Г.Е.Краснокутським (Бруяко, Назарова, Петренко, 1991, с. 42, Рис.4).

5.Курганна група на плато на захід від села. Курган 1 в 400 м. на північ від споруди автобусної зупинки "Кошари" на шосе Одеса-Миколаїв і в 200 м. на захід від південного краю села (Мал.26). Вершина зруйнована установкою триангуляційного знаку. Поли кургану круті. Містами видніються кам'яні заклади від могил. Висота - 2,3 м., діаметр - 50 м. Курган 2 знаходиться в 30 м. на північ від першого в 0,8 км. Висота - 1,9, діаметр - 30 м. Поряд з курганом з східної сторони знаходиться водяна башта. На поверхні, яка зрита ямами, багато каміння. На північний захід, приблизно в 20-30 м. знаходиться маленький курганчик 3. Його висота - 0,3 м., діаметр - 15 м. Група зафіксована в 1974 р. експедицією ОДУ, вдруге обстежувалось Одеською обласною експедицією по "Своду археологических памятников" під керівництвом А.В.Гудкової в 1986 р. (Загинайло, 1974, с.49; Гудкова, 1986, с.6).

6.Курганна група з трьох курганів в 0,8 км на північний захід від села на високому плато західного берега Тилигульського лиману (Мал.26). Курган 1 має висоту 3,5 м., діаметр - 20 м. На північ від нього в 100 м. знаходиться курган 2 висотою 2,4 м, діаметром 50 м. Курган 3 розташовується в 250 м. на південний схід від кургану 2. Його висота - 0,5 м., діаметр - 20 м. Розорюється. Група зафіксована в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

7.Курганна група в 0,5 км на південь від села на плато західного берега Тилигульського лиману. Знайдена в 1952 р. під час земляних робіт службовцями військової частини. Було розкопано один невисокий курган, в якому знайдено поховання з уламками меча, ліпним та гончарним посудом.. Судячи з реманенту, поховання датується першими століттями нової ери (Синицин, 1955,

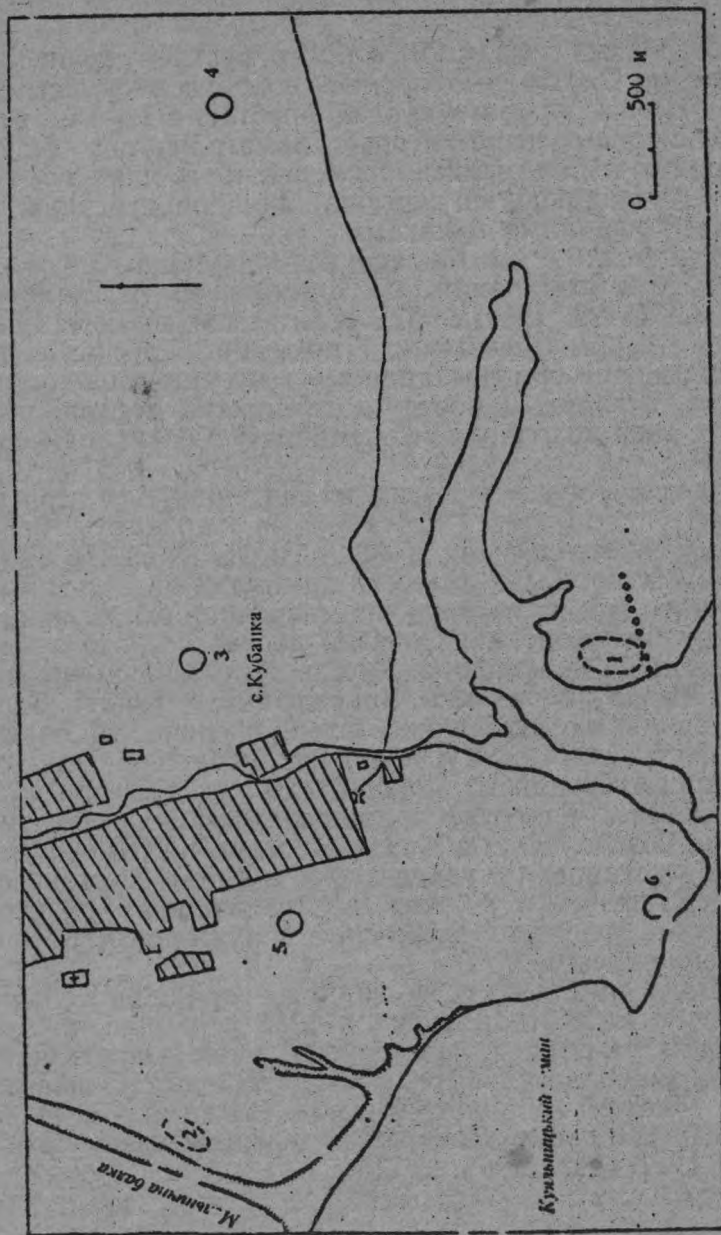
Мал.30. Схеми розташування пам'яток біля сіл Крижанівка та Фонтанка:
1 - поселення Кр. західна III; 2 - курган.

с.52-53; Махно, 1960, с. 70), в 1993 р. курганну групу було обстежено Одеською охоронно-новобудовною експедицією. На найбільшому кургані висотою в 3,4-4 м., встановлено триангуляційний знак. Діаметр кургану - біля 60 м. навколо нього знайдено не менше п'яти плям з світлого ґрунту (залишки від курганів). З півночі курганна група межує з дачними ділянками.

8.Курган в 0,8 км. на захід від городища Кошари. В 1955 р. був розкопаний Е.О.Симоновичем (Сымонович, 1962, с.176-178; 1964, с.152). Курган мав діаметр 14 м., висоту - 0,4 м. Досліджено 7 поховань, 5 з яких відносяться до доби бронзи. В одному з них знайдена костяна пряжка, фрагменти посуду з домішками в глині черепашки. Інші поховання без реманенту. Одне з них - сарматське.

9.Курганна група в 0,5 км на південний захід від античного городища Кошари на правому березі Тилігульського лиману в його гирлі. (Мал.27). П'ять курганів створюють ланцюг, орієнтований з північно-північного заходу на південно-південний схід з західної сторони біля дороги з Сичавки до населеного пункту рибозаводу на березі моря. Курган 1 - найбільш високий (5 м.). Діаметр його - 60 м. Він є крайнім з півночі. З півночі від нього зафіксовано більш п'ятнадцяти плям з світлого ґрунту. Інші кургани дуже зруйновані оранкою. Висота їх в середньому доходить до 1 м., діаметр - до 20 м. Курган є четвертим в ланцюжку, якщо рахувати з півночі. Розкопувався в 1969 р. експедицією ОДУ на чолі з О.В. Гудковою (Гудкова, 198, с.87-95). Курган мав кромлех і налічував 8 поховань. Два основних - пізньонеолітичні, інші були здійснені в епоху бронзи та часи панування кочовиків.

10.Поховання в 165 м. на північ від городища Кошари. Розкопане Е.О.Симоновичем в 1955 р. в полі, в місці скупчення каміння. В прямокутній ямі с закругленими кутами знаходився в витягнутому стані кістяк, орієнтований головою на північний захід. Реманент - залізний ніж з слідами дерева на черенці і залізна втулка (Сымонович, 1962, с. 180; 1964, с.152).

Мал.31. Схема розташування пам'яток біля с.Кубанка: 1 - поселення Кубанка I; 2 - поселення Кубанка II, 3-6 - кургани.

с.КРЕМИДІВКА

[Засноване у 1910 р. під час будівництва залізничної дороги Одеса-Бахмач (История городов и сел..., 1978, с.562)]

1.Курган в 0,75 км. на південний схід від села, в 0,35 км. на схід від залізниці. Висота - 0,6 м., діаметр - 25 м. (Мал.28). Зафіксований Одеською охоронно-новобудовчою експедицією в 1993 р.

2.Курган в 3 км на північний захід від села, біля лісопосадки (Мал.29). Висота - до 1 м., діаметр - 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією

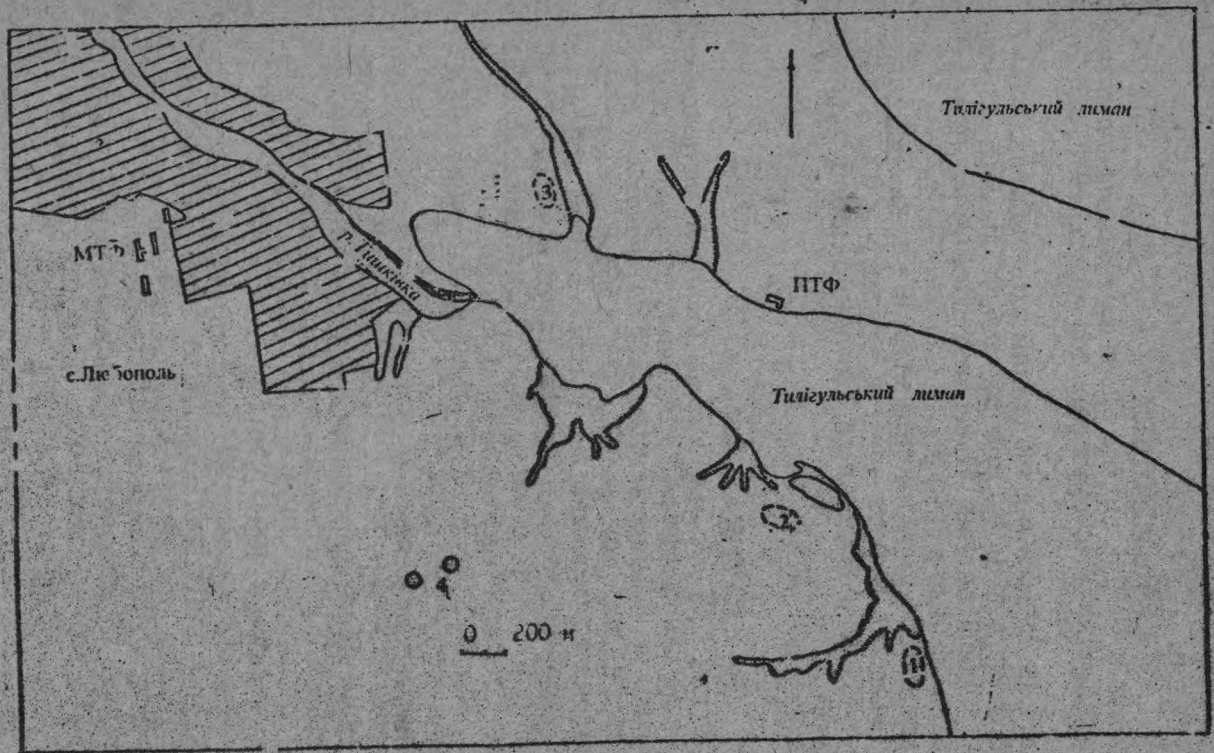
с.КРИЖАНІВКА

[До середини XIX ст.-Мар'янівка. Засноване на початку XIX ст. селянами-втікачами з північних губерній України, які поселилися на поміщицьких землях на правах десятиників (История городов и сел..., 1978, с.563)].

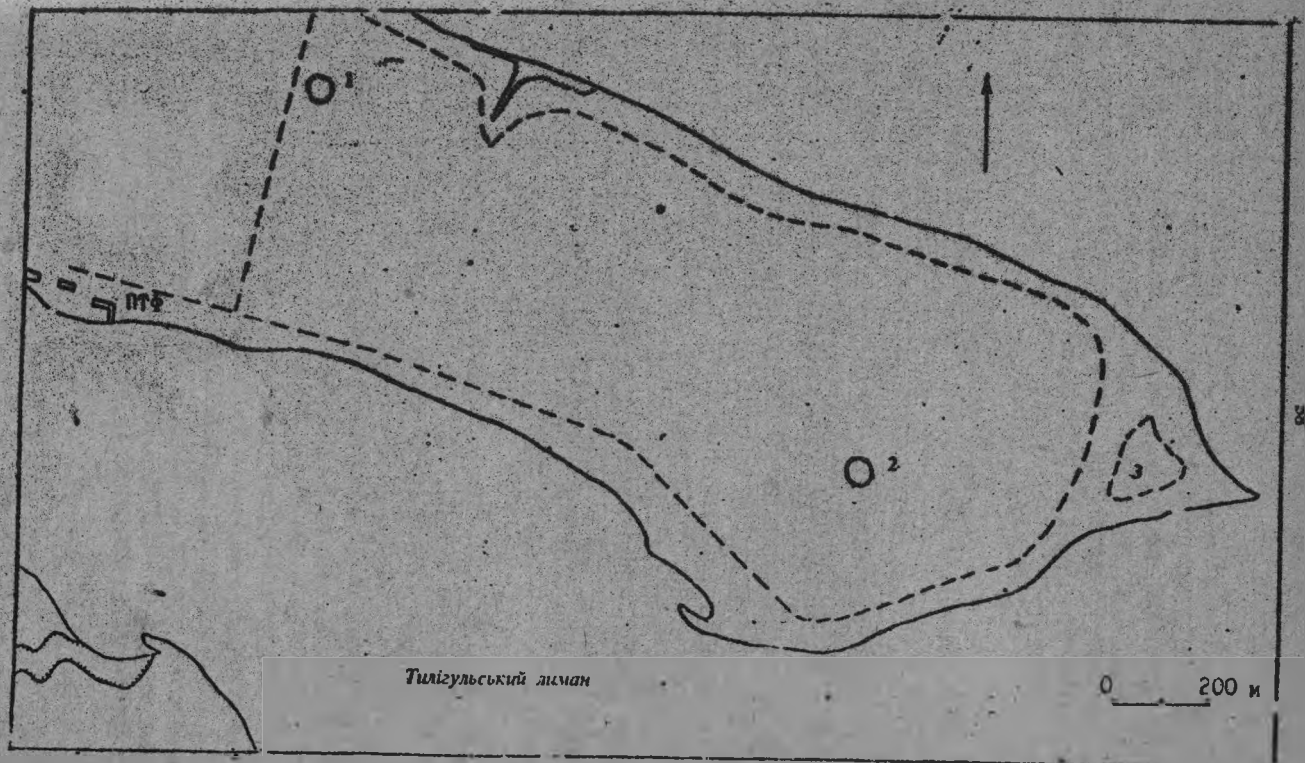
1.Поселення Крижанівка I в центрі села біля церкви, в 0,2 км., від зрізу морського берега. Датується III-II ст. до н.е. Знайдене в 1946 р. розвідкою М.С.Синицина. Площа поселення повністю забудована (Синицин, 1950., с.65; 1955, с.47; Махно, 1960, с.72; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79).

2.Поселення Крижанівка II в південно-східній частині села, в балці. В 1950 р. М.С.Синицин знайшов в зрізі берега яру культурний шар товщиною 0,5 м. Поселення датується першими століттями нашої ери. Площа його забудована (Синицин, 1955, с.47; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.79).

3.Поселення Крижанівка III на схід від села на високому мисі, що панує над Одеською затокою (Мал.30). Культурний шар, що простежується в зрізі берега над морем, сягає 1 м. Зафіксоване М.С.Синициним в 1950 р. датується ним першими століттями нової ери (Синицин, 1955, с.47; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.80).

Мал.12. Схема розташування пам'яток біля с. Любополь: 1- поселення Любополь І; 2- поселення Тиськівка І; 3- поселення Тиськівка ІІ; 4- група курганів

Мал.33. Схема розташування пам'яток біля с.Любополь: 1-2 кургани; 3- городище Тиськівка.

4. *Випадкова знахідка*. У 1993 р. вчитель Крижанівської школи передав до ОАМ срібну пектораль, прикрашену рослинним та зооморфним орнаментом. Знахідка належить до досить рідких для нашої території зразків ювелірного мистецтва VI-VIII ст.н.е. Пектораль було знайдено школярами у полі, можливо на місці зруйнованого кургану.

с.КУБАНКА

1. *Поселення Кубанка I* в 2 км. на південь від села на лівому березі р. Кубанка, в 0,3 км. на південний захід від мосту на шосе Кубанка-Красносілка (Мал.31). Знаходиться на порівняно високому мисі, що утворився зламом русла річки і невеличкою балкою, що обмежує поселення з півдня. Площа розповсюдження знахідок 300 x 150 м., розорюється. Відноситься до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Знайдене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.34-35; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.80).

2. *Поселення Кубанка II* в 1 км на захід від села за цвинтарем, на лівому березі балки Мельничній, що впадає з північного сходу в Куяльницький лиман (Мал.31). Площа поселення - 150 x 100 м. Відноситься до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Знайдене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.35; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.80).

3. *Курган* в 0,5 км. на схід від села (Мал.31). Висота 0,4 м., діаметр - 20 м., розорюється. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

4. *Курган* в 3,3 км., на схід від села і в 0,8 км. на захід від залізниці (Мал.31). Висота - біля 3 м., діаметр - 50 м. З триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

5. *Курган* в 0,25 км. на південний захід від села, в 0,5 км. на південь від двох водяних башт, на високому плато східного берега Куяльницького лиману. З триангуляційним знаком. Висота - 1,6 м., діаметр - 50 м. Зафіксований в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.48) (Мал.31.).

6. *Курган 6* в 1,5 км., на південний захід від села на мисі, що утворився руслом р.Кубанки. Висота - 0,5 м., діаметр - 20 м. Зафіксований Одеською охоронно-новобудовною експедицією в 1993 р. (Мал.31).

7. *Знахідка* біля села на східному березі Куяльницького лиману двох бронзових ольвійських монет останньої чверті IV ст до н.е. (Карышковский, 1976, с.176; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.80).

с.ЛЮБОПОЛЬ

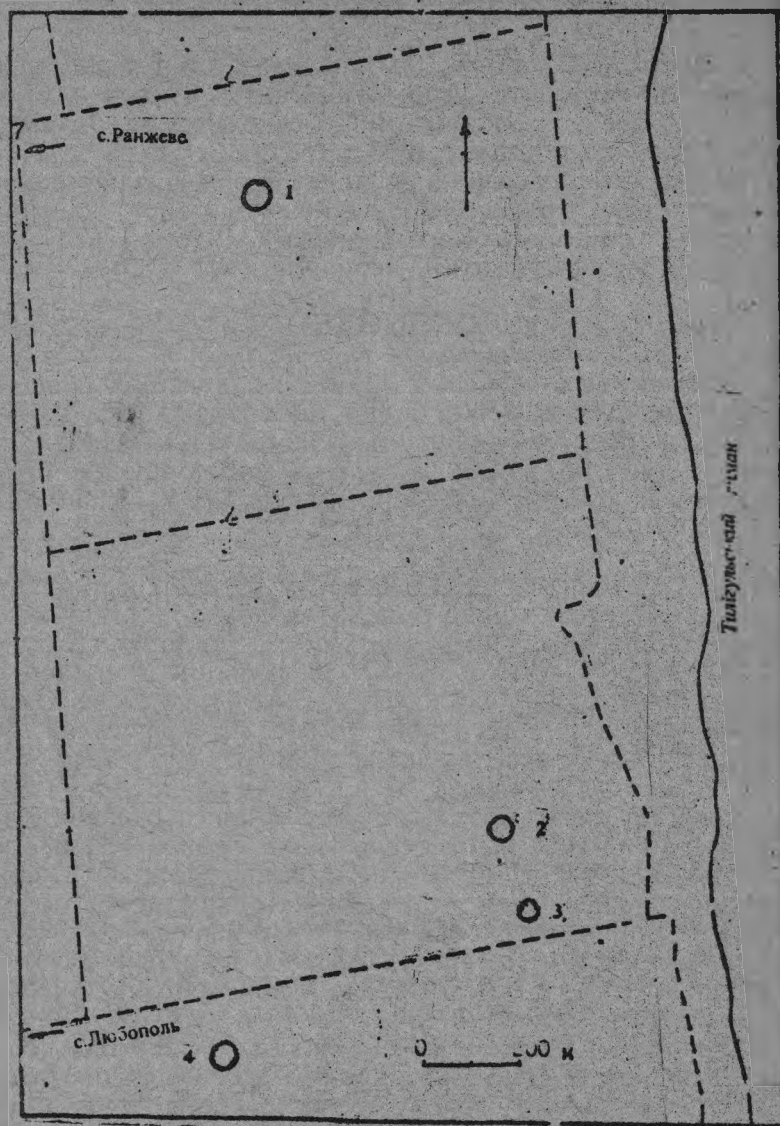
(в минулому - Тишківка)

1. *Поселення Любополь I* в 3 км. на південь від села на лівому березі невеличкої балки, що впадає з заходу в Тилігульський лиман (Мал.32). Розміщується вздовж лиману, площа 100 x 60 м. Датується добою пізньої бронзи. Відкрито в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.42).

2. *Поселення Любополь II* в 0,5 км. на схід від села на мисі, що утворився лівим берегом р. Тишківка та правим берегом невеличкої балки, яка впадає в річку з півночі. Площа поселення - 100 x 50 м., розорюється. Датується добою пізньої бронзи. Зафіксовано експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с. 42-43; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с. 80). З каталогу вилучене як таке, що не знайдене в 1986 р.

3. *Поселення Любополь III* в 1,5 км. на північний схід від села, на плато правого берега Тилігульського лиману. З півночі обмежене неглибокою балкою та лісопосадкою, що до неї примикає. Площа розповсюдження знахідок 100 x 60 м., розорюється. Датується добою пізньої бронзи. Зафіксоване в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.43; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с. 80). З Каталогу вилучене, як таке, що не знайдене в 1986 р.

4. *Городище Тишківка* в 4 км., на південний схід від села на краю миса, який виступає в Тилігульський лиман (Мал.33). Із-за зсуву ґрунту збереглася лише площа біля 200 кв.м. з ділянкою вала. Знайдене в 1950 р. загоном Буго-Дніпровської експедиції ІА АН УРСР під керівництвом Е.О.Симоновича, який дав назву городищу "На

Мал.34. Кургани біля сіл Ранжєво та Любополь.

мысу" (Сымонович, 1954, с.149; 1956, с. 132; Славін, 1955, с.148; Синицин, 1959, с.14; Гудкова, Охотников. Субботин, Черняков, 1991, с. 80). Датується IV-III ст. до н.е. В 1977 р. Периферійний загін Ольвійської експедиції здійснив шурфування городища і виявив тонкий культурний шар (0,2 м.). Городище частково розоране (Бураков, Буйских, 1977, с.11; Буйских, Иевлев, 1993, с.119).

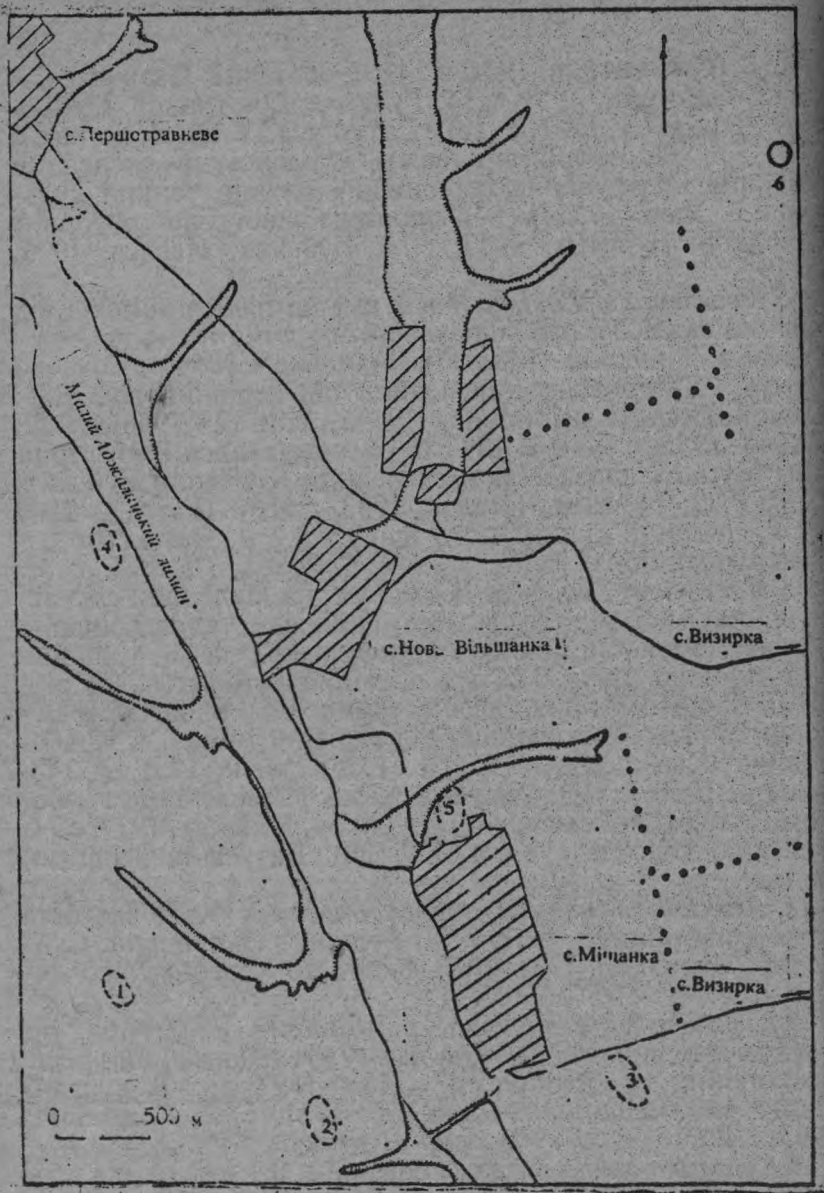
5. Поселення Тишківка I в 2 км. на південний схід від села на схилі берега Тилигульського лиману, на правому березі р. Тишківка (Мал.37). Знайдене в 1950 р. загоном Буго-Дніпровської експедиції під керівництвом Е.О. Симоновича (Сымонович, 1954а, с.81-82; 1956, с.132; Славін, 1955, с.148). В 1977 р. обстежувалось Периферійним загоном Ольвійської експедиції (Бураков, Буйских, 1977, с.12; Буйских, Иевлев, 1993, с.120). Площа - 2500 кв.м. товщина культурного шару - 0,2 м. Датується добою пізньої бронзи.

6. Поселення Тишківка II в 0,5 км. на південний схід від села, на місі між руслом р. Тишківка та невеличкою балкою (Мал.32). Площа поселення 1800 кв.м., товщина культурного шару 0,25 м., постійно руйнується щорічними оранками поля. Зафіксоване в 1950 р. загоном Буго-Дніпровської експедиції під керівництвом Е.А. Симоновича (Сымонович, 1956, с. 132; Славін, 1955, с. 148; Махно, 1960, с.71.). Обстежувалось Периферійним загоном Ольвійської експедиції (Бураков, Буйских, 1977, с.11; Буйских, Иевлев, 1993, с. 119-120). Датується першими ст. н.е.

7. Знахідка Турецької срібної монети XV-XVI ст. біля села (Фабрициус, 1951, с.52; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.80). Здано до Херсонського музею.

8. Курган в 2 км. від села, розкопаний в 1891-1892 рр Курган мав висоту - 6 м., на ньому стояв кам'яний хрест. Розкопаний грабіжниками у 1891-1892 рр. В кургані нічого не знайшли (Фабрициус, 1951, с.52; Гошкевич, 1903, с.49).

9. Курганна група з двох курганів в 0,9 км. на південь від села (Мал.32). Курган висотою в 3,3 м., діаметром в

Мал.35. Схема розташування пам'яток біля сіл Міщанка та Нова Вільшанка:
1- поселення Малий Аджалік I; 2- поселення Малий Аджалік II; 3-
поселення Малий Аджалік V; 4- поселення Малий Аджалік III;
5- поселення Малий Аджалік IV; 6- кургани

60 м. не розорюється. З триангуляційним знаком. Верхівка пошкоджена при встановленні знака. Схили дуже круті. На поверхні знаходяться каміння. Зафіксовані в 1986 р. Одеською обласною експедицією з "Своду археологічних пам'яток" на чолі з О.В.Гудковою (Гудкова, 1986, с.7). В 150 м. на південний схід від кургану знаходиться другий курган висотою біля 0,5 м., діаметром 20 м. Розорюється. Знайдений в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

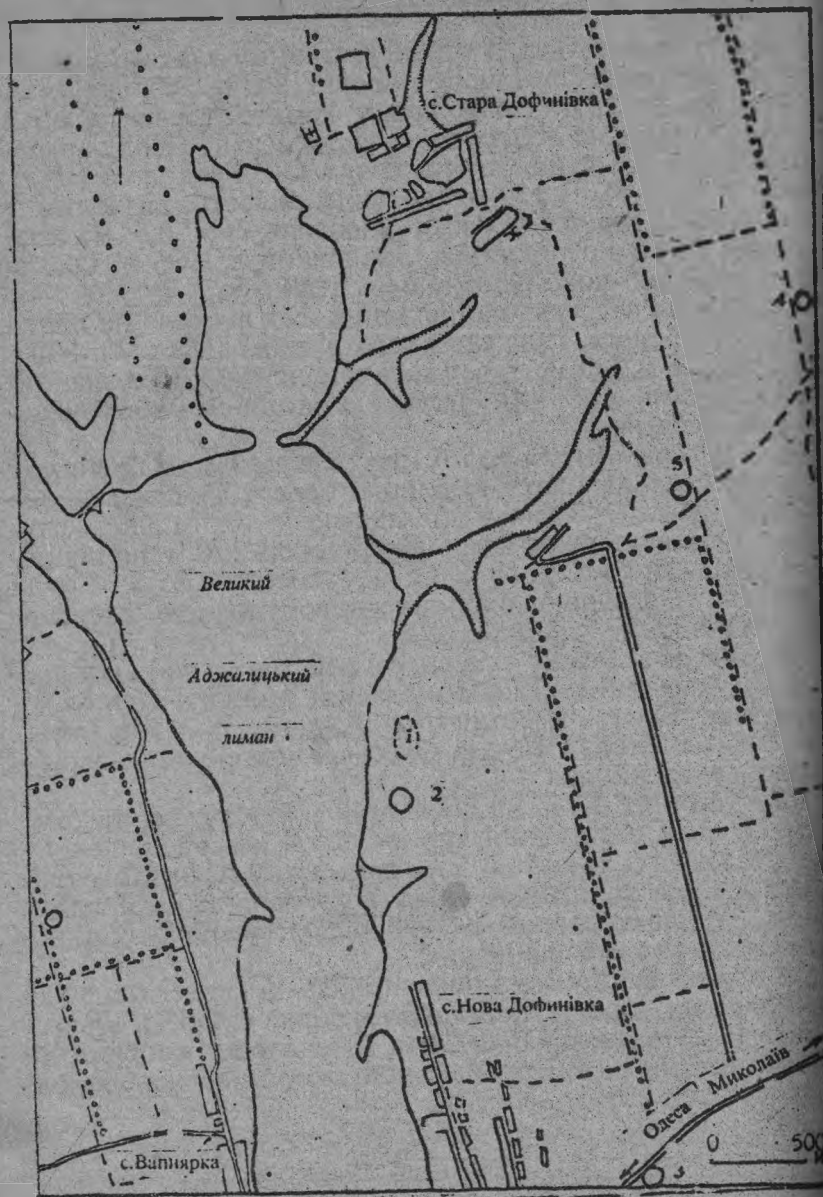
10. Курган в 2,5 км. на північний схід від села на плато західного берега Тилігульського лиману (Мал.34). Його висота - 1,1 м., діаметр - 30 м. З триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно- новобудовною експедицією.

11. Курганна група з двох курганів в 3 км. на північний схід від села на плато західного берега Тилігульського лиману (Мал.39). Один з них має висоту 0,5 м., діаметр - 20 м. Інший знаходиться від першого в 170 м. на північний захід. Висота його - 0,7 м., діаметр - 25 м. Група знайдена Одеською охоронно-новобудовною експедицією в 1993 р.

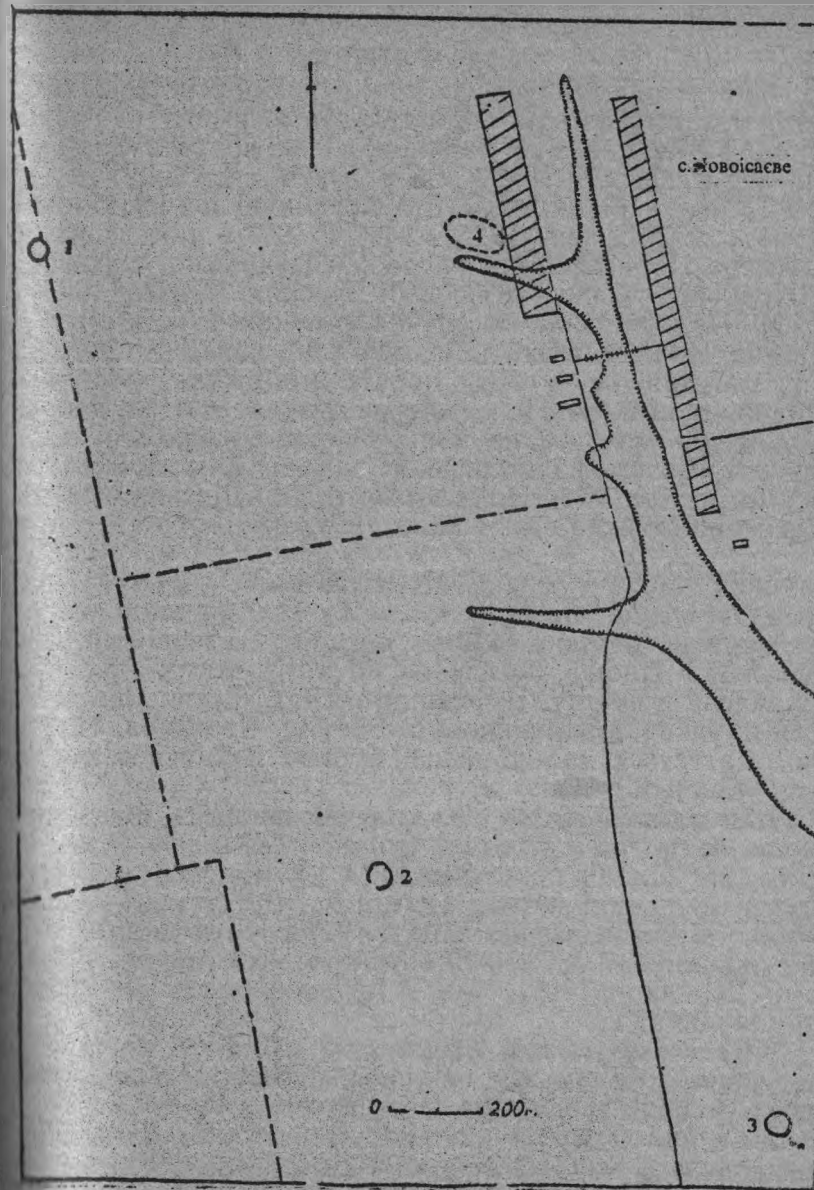
12. Курган в 2 км на схід від села на мисі, який виступає в Тилігульський лиман, обмежений з півдня гирлом р. Тишківка. Висота кургану - 0,4 м., діаметр - 15 м. (Мал.33). Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно- новобудовною експедицією.

13. Курган в 3,2 км. на південний схід від села, на тому ж мисі, що і попередній курган, в 1,4 км. на південний захід від нього. Висота 0,5 м., діаметр 20 м. Знаходиться в 0,5 км. на південний захід від городища Тишківка (Мал.33). Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

14. Курган в 3,5 км. на південний захід від села, в 80 м. на північ від дороги Любополь-Визирка (Мал.7). Висота його - 1 м., діаметр - біля 20 м. Інтенсивно розорюється. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно- новобудовною експедицією.

Мал.36. Схема розташування пам'яток біля с.Нова та Стара Дофінівка: 1- поселення Великий Аджилік III; 2-5- кургани.

Мал.37. Схема розташування пам'яток біля с.Новоісаве: 1-3- кургани; 4- поселення Любополь IV.

с.МАР'ЯНІВКА

1.Поселення Мар'янівська на місці, який утворився низьким правим берегом Тилігульського лиману та правим схилом Мар'янівської балки, в 0,3 км. від села. Знайдене в 1950 р. загоном Буго-Дніпровської експедиції ІА АН УРСР під керівництвом Е.А.Симоновича (Сымонович, 1956, с. 132; Славін, 1955, с.148). В 1977 р. поселення обстежене Периферійним загоном Ольвійської експедиції (Бураков, Буйских, 1977, с.10; Буйских, Иевлев, 1993, с. 119). На території поселення розміщені пансіонат та ферма. На невеличкій ділянці 30 x 30 м., яка не підлягала під забудову, в шурфах простежений культурний шар товщиною в 0,2 м. Поселення датується IV-III ст. до н.е.

2.Курган в 0,8 км. на північ від села на високому плато правого берега Тилігульського лиману. Висота біля 2 м., діаметр - біля 30 м. Не розорюється. Знайдений в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с. 50).

с.МІЩАНКА

1.Поселення Малий Аджалик I в 2 км. на захід від села на правому березі р.Малий Аджалик, на північ від ЛЕП (Мал.35). Площа поселення 80 x 50 м., розорюється. Знайдене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.38; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с. 80). Датується добою пізньої бронзи. В Каталозі має назву Міщанка I.

2.Поселення Малий Аджалик II навпроти південного краю села на правому березі р. Малий Аджалик (Мал.35). Площа поселення 150 x 100 м. розорюється. На поверхні зустрічаються каміння. Датується добою пізньої бронзи. Зафіксоване в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.38-39; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с. 80). В Каталозі поселення має назву Міщанка II.

3.Поселення Малий Аджалик V в 0,3 км. на схід від південної частини села на лівому березі р. Малий Аджалик (Мал.35). Поселення двохшарове: доби пізньої бронзи та перших століть н.е. Площа поселення 100 x 50 м., розорюється. Знайдене експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с.40; Гудкова, Охотников, Субботин,

Черняков, 1991. с. 80). Поселення було обстежене в 1986 р. Одеською обласною експедицією з "Свода археологических памятников" на чолі з О.В. Гудковою, яка з'ясувала, що в Каталозі поселення мало назву Міщанка III і було вилучене з нього як зруйноване.

с.НОВА ДОФІНІВКА

1.Поселення Великий Аджалик III в 1 км. на північ від села на плато високого берега Великого Аджалицького лиману на північ від великої балки, що впадає в лиман з північного сходу (Мал.36). Площа поселення 100 x 70 м., розорюється. Датується сабатинівською культурою пізньої бронзи. Знайдене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.37; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.80). Обстеження Одеською охоронно-новобудовною експедицією в 1993 р. кераміки та інших археологічних знахідок не виявило.

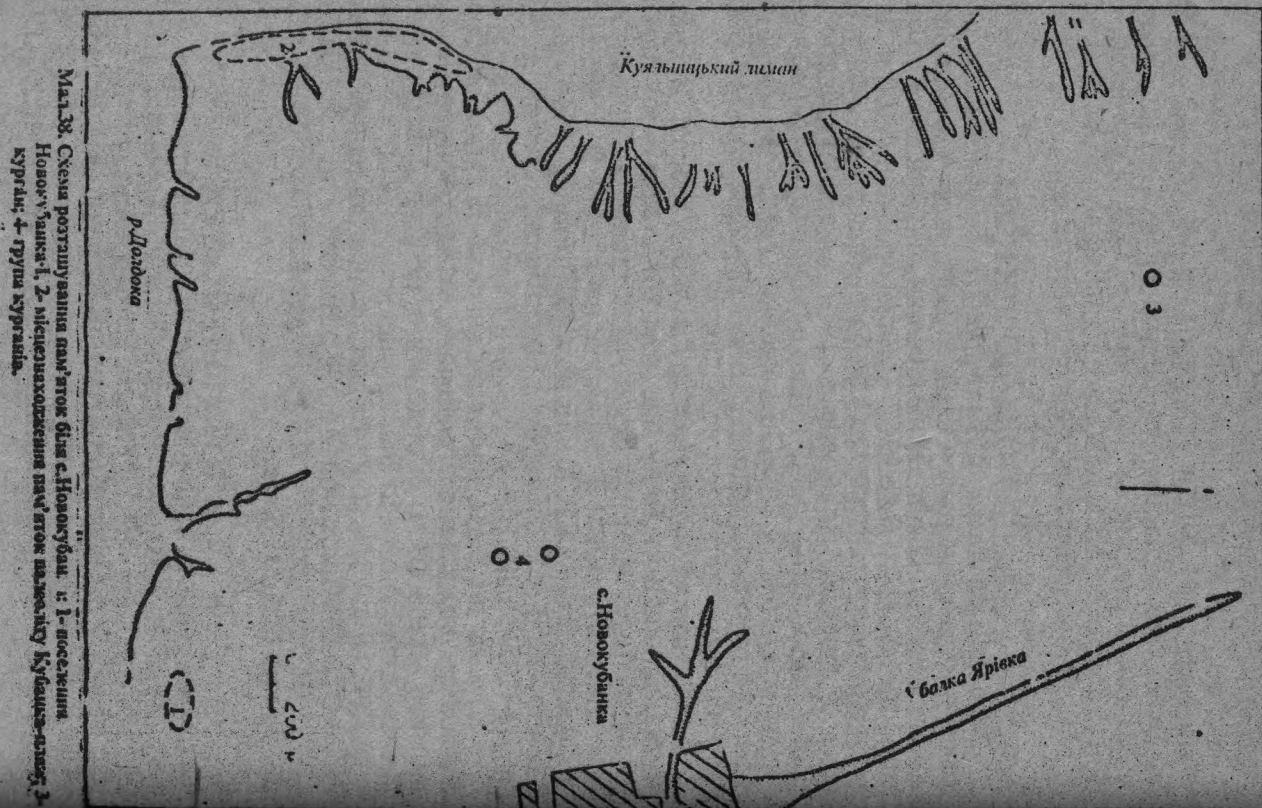
2.Поселення Дофинівка на східному березі Великого Аджалицького лиману на території села. Зруйноване будівництвом дороги Одеса-Миколаїв. Датується першими століттями н.е. Зафіксоване в 1947 р. Є.Ф. Лагодовською та М.С.Синициним (Синицин, 1955, с. 51; Махно, 1960, с.71; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.80).

3.Курган в 0,9 км. на північ від села на східному березі Великого Аджалицького лиману (Мал.36). Висота - 1 м. діаметр - біля 20 м. Знайдений в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

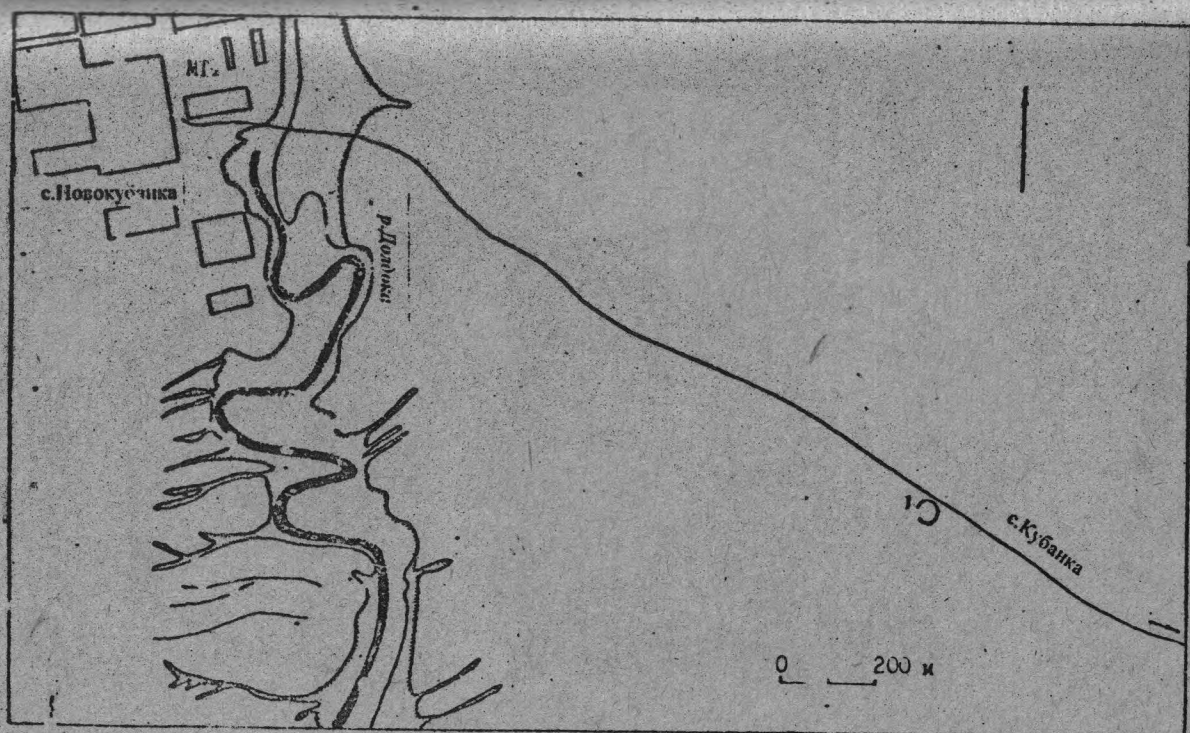
4.Курган в 0,35 км. на схід від села з південної сторони шосе Одеса-Миколаїв (Мал.36). Висота - до 1 м., діаметр - 20 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

с.НОВА ВІЛЬШАНКА

1.Поселення Малий Аджалик III навпроти північного краю села на правому березі р. Малий Аджалик, в 30 м. на південь від ЛЕП (Мал.35). Відноситься до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Зафіксоване в 1968 р. В.І.Красковським (Красковский, 1977, с.61). Обстежене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974,

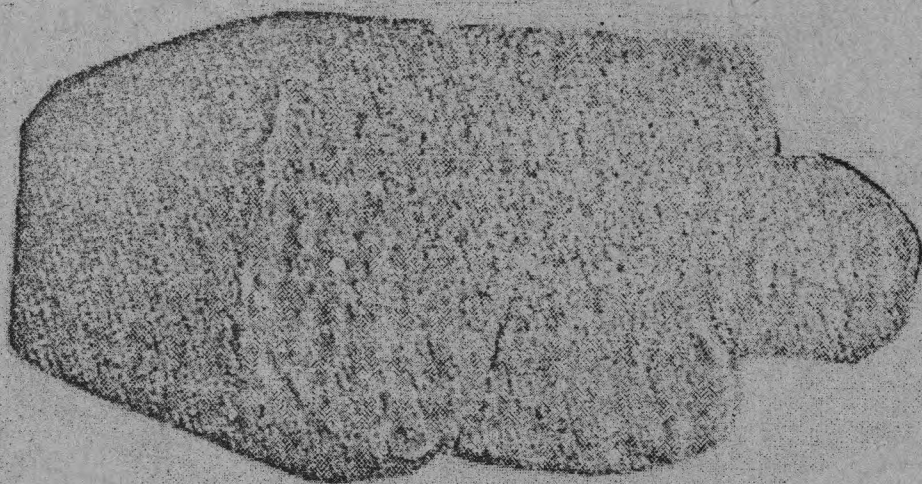

Мал.38. Схема розташування пам'яток біля с.Новокубанка: 1 - поселення Новокубанське; 2 - місцеві захоронення пам'яток давньої Куюльницької культури; 3 - курган; 4 - група курганів.

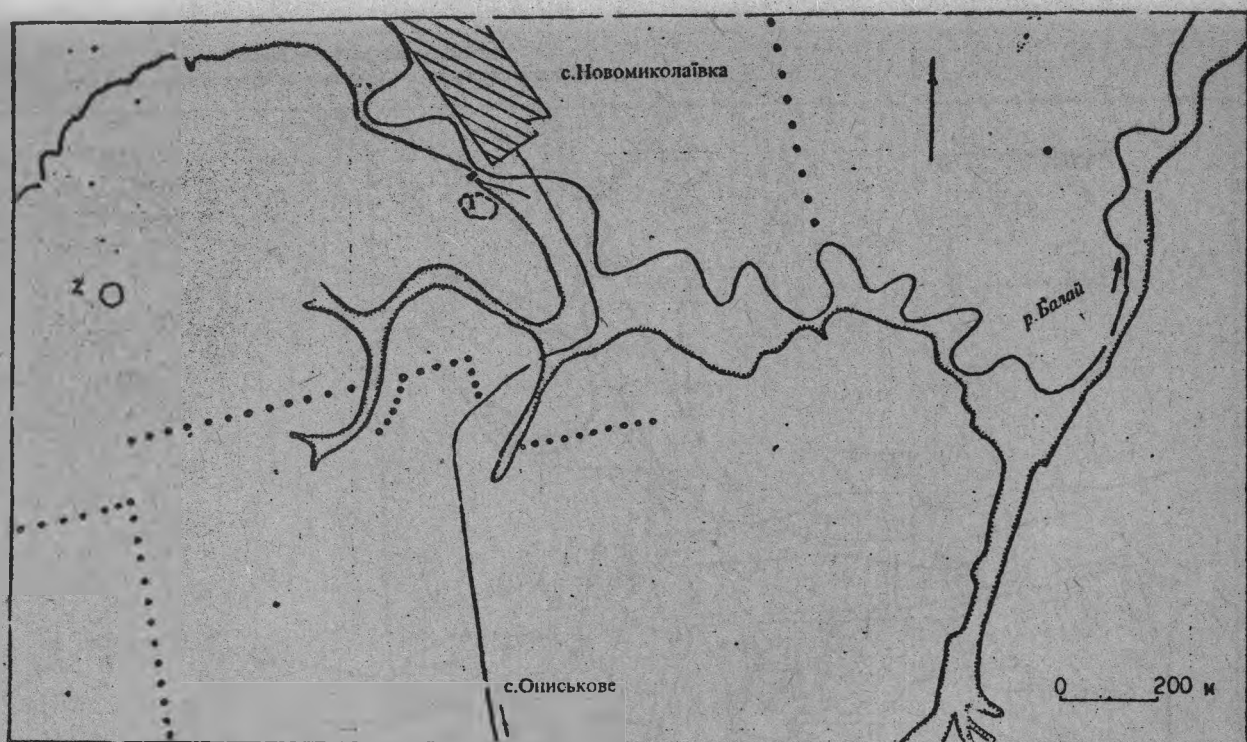

Мал.39. Схема розташування курганів (1) біля с.Новокубанка.

Мал.39 а. Кам'яна "баба" з села Калинівки

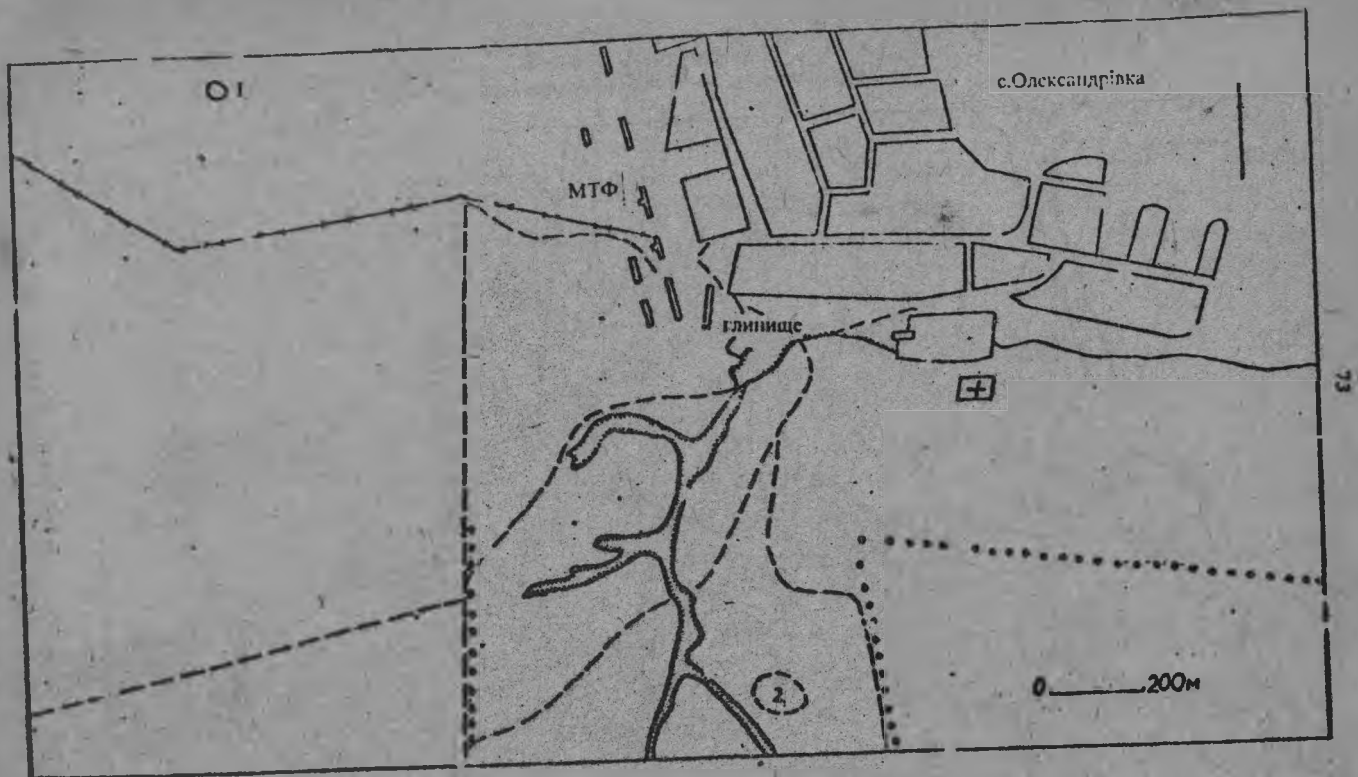

71

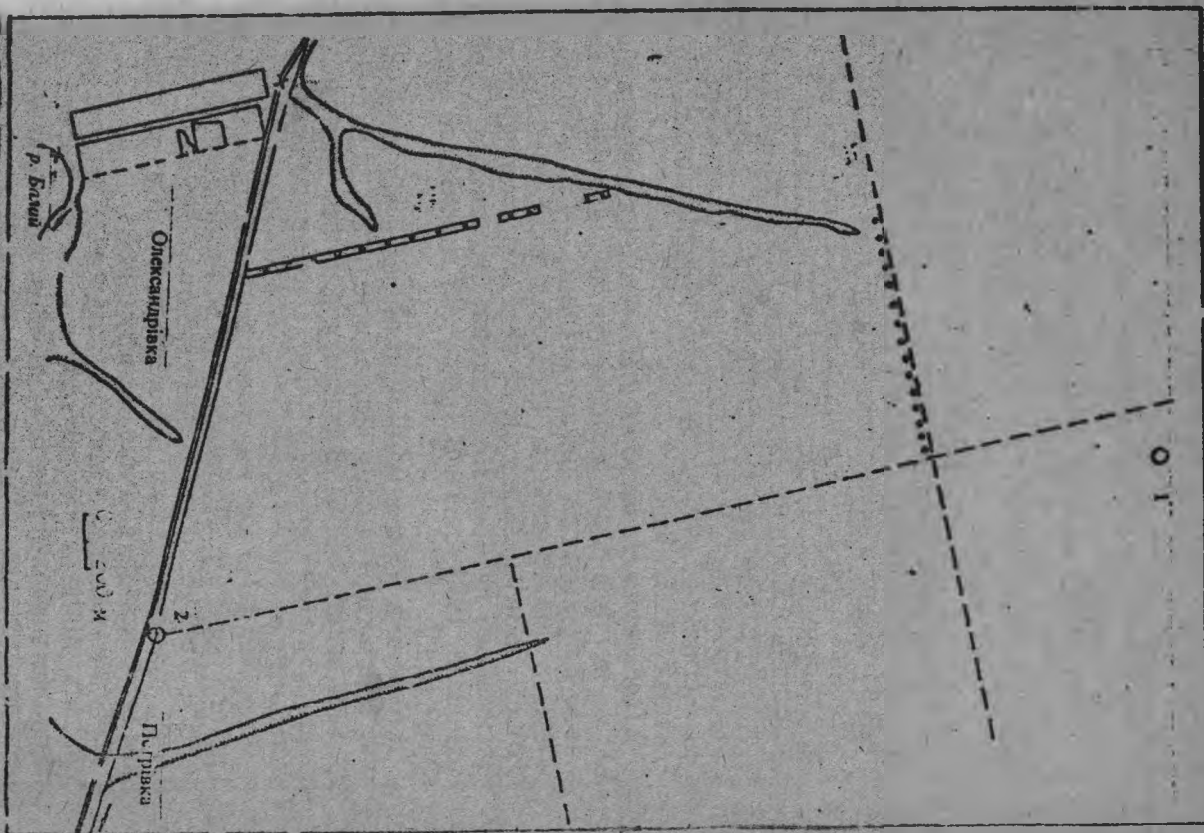

72

Мал. 40. Схема розташування пам'яток біля с. Іо. омиколаївка: 1- місцезнаходження кам'яного віку Баланчук III; 2- курган

Мал.46. Схема розташування пам'яток біля с.Олександрівка:
1-курган, 2-м. Селенія Залізнич

Мал.47. Схема розташування пам'яток біля с.Олександрівка: 1,2 - кургани.

Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

5. *Знахідка римської монети* динарія Марка Аврелія II ст. до н.е. в селі в 1968 р. (Карышковский, 1971, с.84; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.81).

с.НОВОКУБАНКА

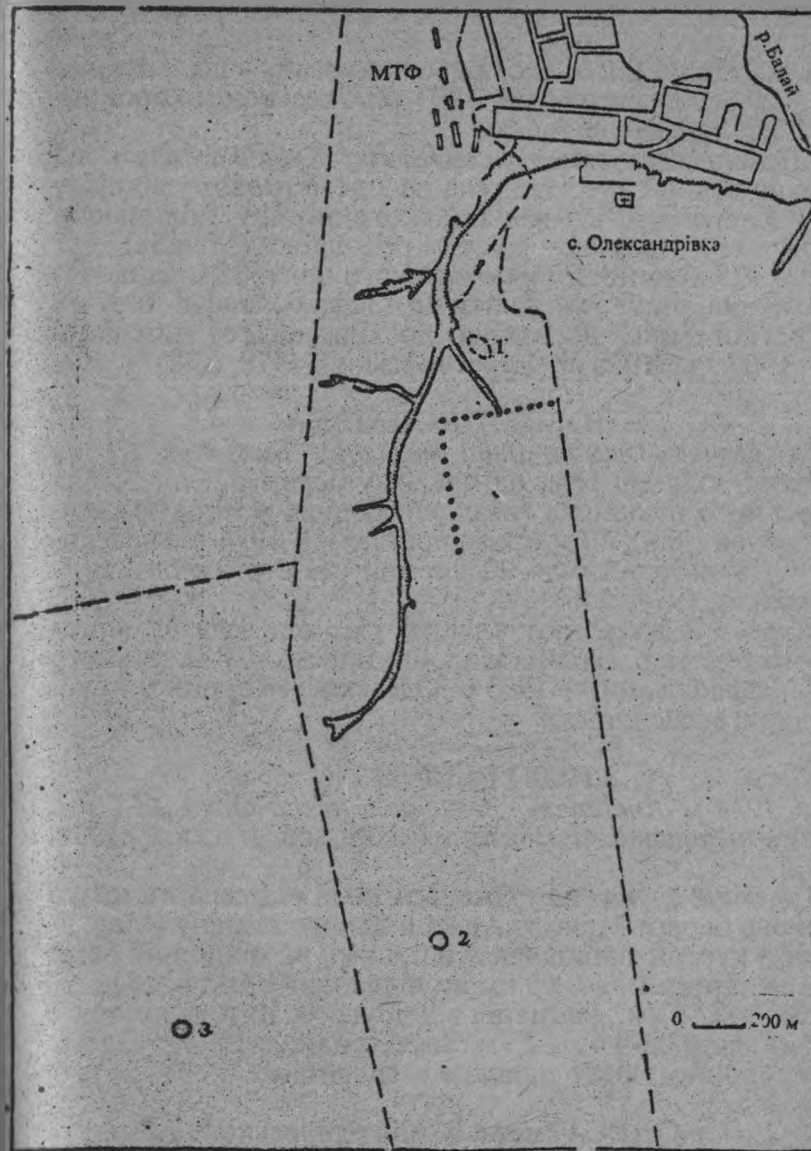
1. *Поселення Новокубанка I* в 1 км. на південний захід від села на правому березі р. Долдока, що впадає з північного сходу в Куяльницький лиман (Мал.38). Площа поселення - 200 x 80 м.; простирається вздовж берега річки, розорюється. Належить до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Зафіксоване М.С.Синициним в 1949 р., в 1974 р. обстежене експедицією ОДУ (Синицин, 1975, с.51; Загинайло, 1974, с.35; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с. 81). У А.Г.Загинайло в звіті воно має назву Кубанка III.

2. *Поселення Новокубанка II* в 4 км. на північ від села, в 400 м. на південь від лісопосадки на високому лівому березі Куяльницького лиману. Площа - 150 x 80 м., розорюється. Належить до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Зафіксоване в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с. 36; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.81). В звіті у А.Г.Загинайло має назву Кубанка IV.

3. *Курган* в 2,3 км. на північний захід від села на плато лівого берега Куяльницького лиману (Мал.38). Висота - 2,4 м., діаметр - 50 м. з триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

4. *Курган* в 1,5 км. на південний схід від села на плато правого берега р. Долдока, в 20 м. на південний захід від дороги з с.Кубанка в с.Новокубанку (Мал.44). Висота - 0,6 м., діаметр - 25 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

5. *Курганна група* з двох курганів в 0,8 км., на захід від села, на південь від дороги з села до берега Куяльницького лиману (Мал.38). З півдня до дороги проходить лісопосадка. Один курган розташований в 20 м на північ від дороги, другий - з триангуляційним знаком, - в

Мал.43. Схema розташування пам'яток біля с.Олександрівка: 1- поселення Баїанчук I; 2,3- кургани.

200 м. на північ від нього. Висота кургану - до 1 м., діаметр - 20 м. Зафіксовані в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

6. Місцезнаходження кам'яного віку Кубанка - пляж в 2 км. на південний захід від села на кілометровому відрізку пляжу лівого берега Куяльницького лиману, починаючи від мису, що утворився руслом р.Долдоки (Мал.38). Тут зібрано 125 кремнів: 3 муст'єрського виду, 85 - пізньопалеолітичних, інші - мезолітичні. Зафіксоване в 1957 р. В.І.Красковським, додатково досліджувалось ним же в 1960, 1965 та в 1970 рр. (Красковський, 1978, с.38).

с.НОВОМИКОЛАЇВКА

1. Місцезнаходження доби мезоліту Баланчук III на південний схід від села на правому березі р. Балай біля колгоспного пташника (Мал.40). Площа розповсюдження знахідок - 60 x 40 м., розорюється. В 1974 р. експедицією ОДУ зібрано біля 20 кремнів мезолітичного виду (Загинайло, 1974, с.46).

2. Курган в 3 км. на північний схід від села на плато правого берега р. Балай (Мал.40). Висота - 0,8 м., діаметр - 20 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

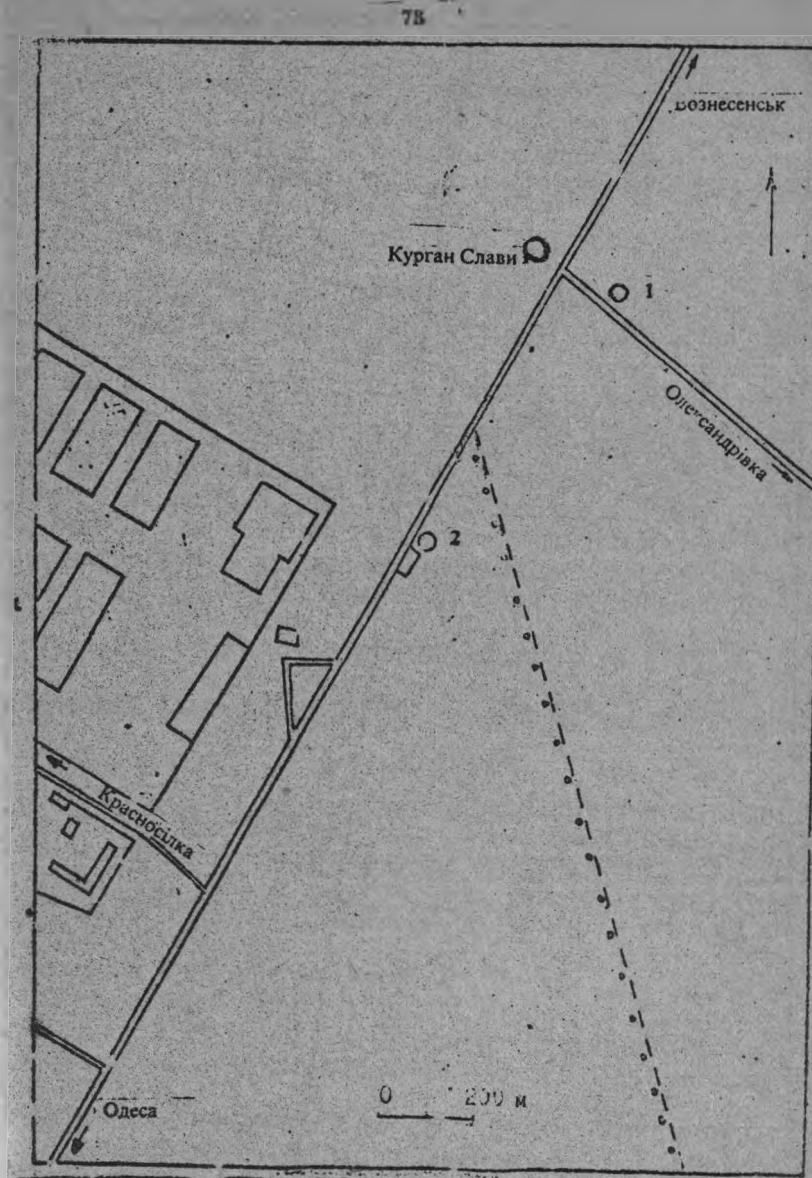
с.НОВІ БІЛЯРИ

[До 1914 р.-Ананталь. Засноване на початку XIX ст. німцями-колоністами (История городов и сел..., 1978, с.563.)]

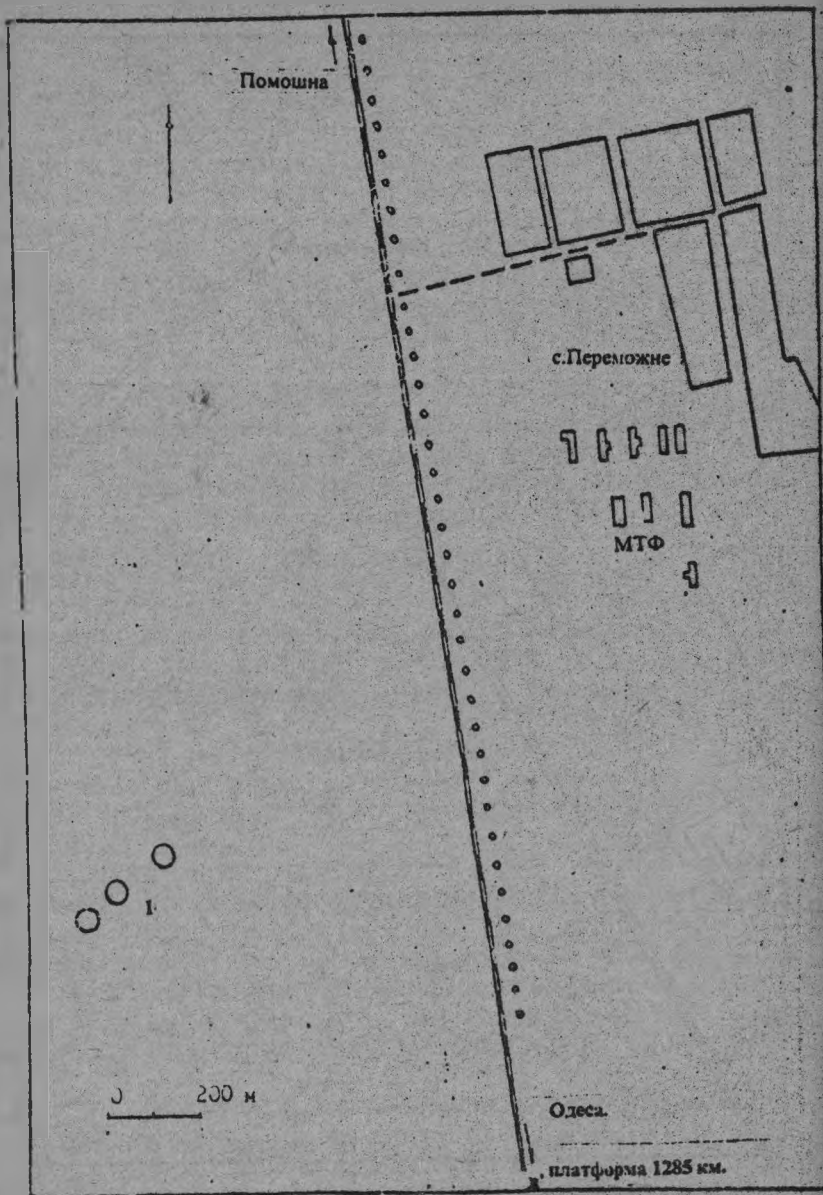
Курганна група на північний захід від села на плато західного берега Малого Аджалицького лиману (Мал.3). Перший курган знаходиться в 0,6 км., на північний захід від села. Другий - в 0,65 км на південний захід від нього. Третій - в 0,75 км., на північ від другого. Висота курганів - до 1 м., діаметр - біля 25 м. Зафіксована в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

м.ОДЕСА- межа Комінтернівського району.

1. Курган в 3 км. на північний схід від міста і в 0,5 км., на південь від поста ДАІ і кургана-пам'ятника пояса Слави (Мал.1). Курган знаходиться на полі справа від

Мал.43. Схема розташування курганів біля с.Олександрівка (1) та м. Одеси (2).

Мал.45. Схема розташування пам'яток біля с.Переможне: 1- група курганів.

шосе Одеса-Свердлове, в 20 м., на схід від полотна дороги та в 10 м., на північ від споруди автобусної зупинки. Навпроти знаходиться база металоконструкцій. Висота кургану - 0,5 м., діаметр - біля 25 м., розорюється. Зафіксований в 1986 р. М.М. Фокеєвим.

с.ОЛЕКСАНДРІВКА (на р.Балай)

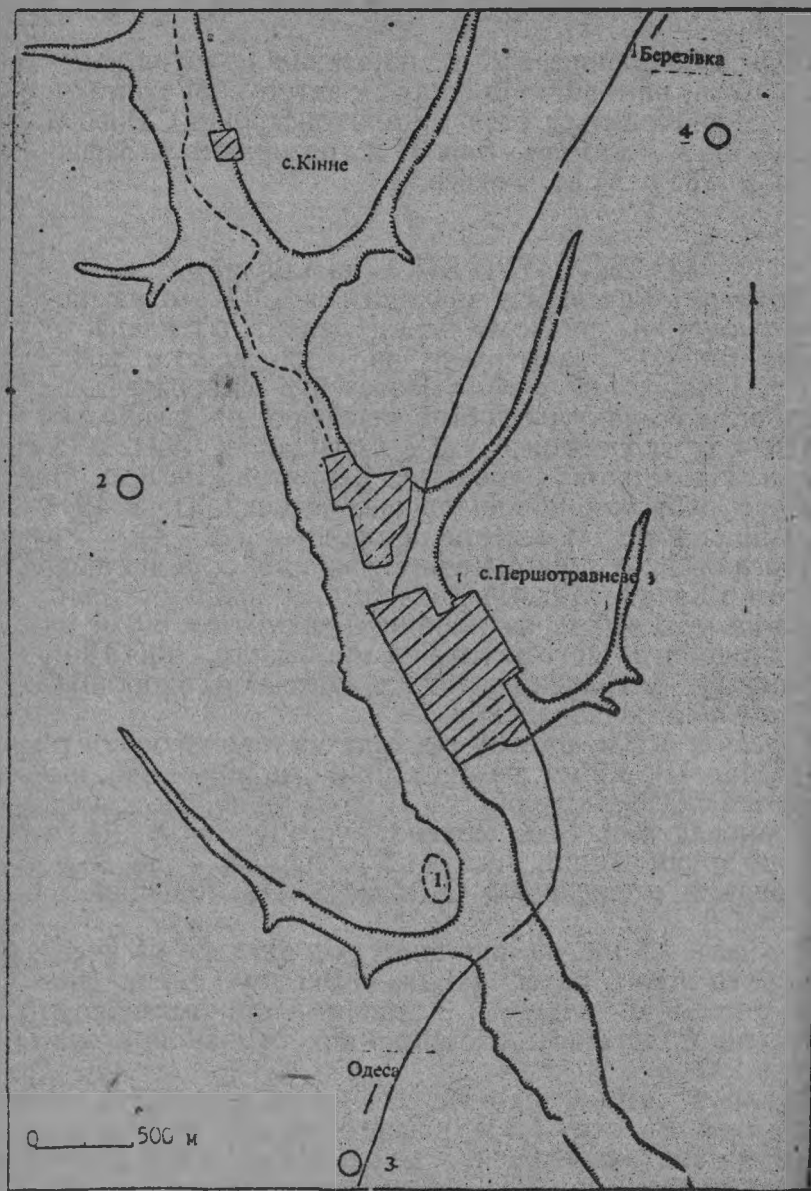
1.Поселення Баланчук 1 знаходиться в 0,8 км. на південь від села, на правому березі балки, що впадає в р.Балай(Мал.41). Знаходиться на схилі берега, розорюється. Площа - 80 x 60 м. Поселення відноситься до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Зафіксоване в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.45; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78). Одеською охоронно-новобудовчою експедицією в 1993 р. кераміки на місці поселення не знайдено.

2.Курган в 1,5 км. на північний захід від села, на лівому березі р.Балай (Мал.41). Знаходиться біля дороги в с. Капітанівку, в 400 м. на північний захід та в 60 м. на північ від дороги. Його висота - 1 м., діаметр - біля 18 м. Розорюється. Знайдений в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

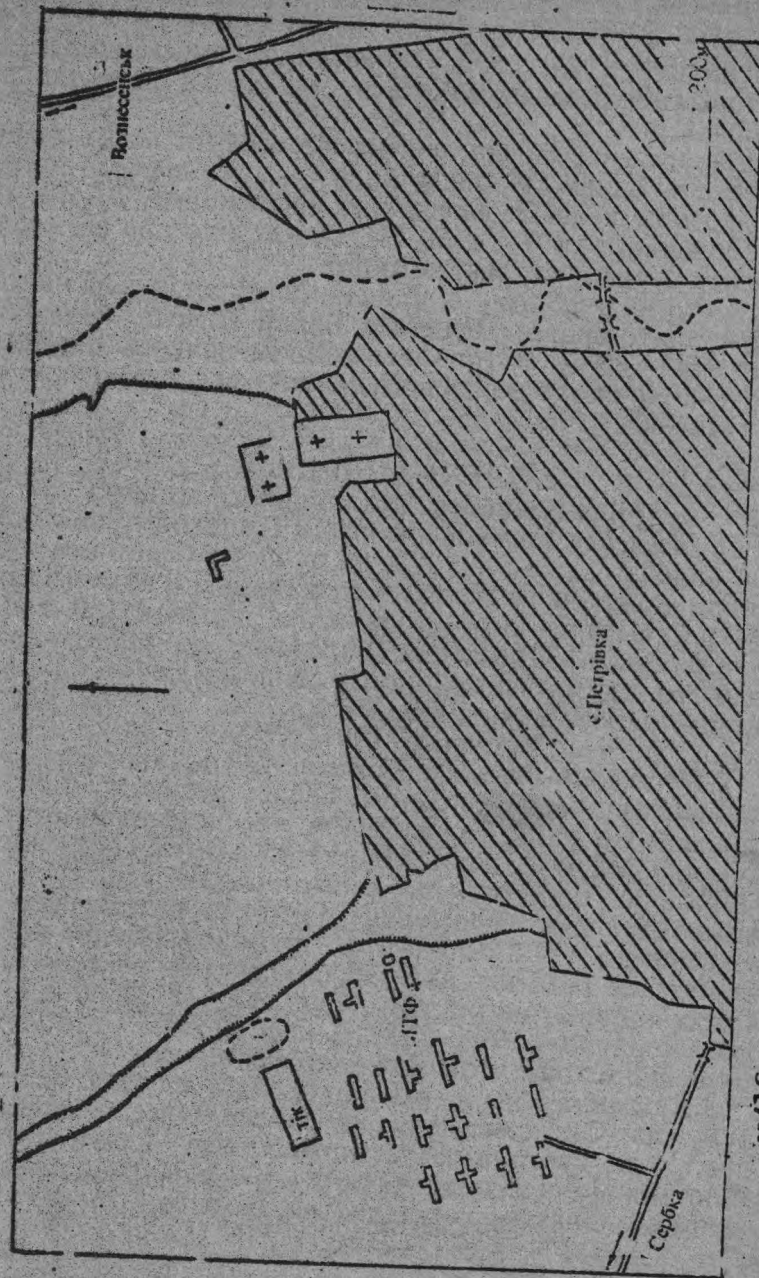
3.Курган в 1,7 м. на схід від села на лівому березі р. Балай (Мал.42). в 2 км. на південний схід від містка, що на дорозі в с.Олександрівку, в 15 м. на північ від дороги між лісопосадками. Біля верхівки кургану - стовп ЛЕП. Частково зруйнований. Висота - 2 м., діаметр - біля 50 м. Зафіксований експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с.50).

4.Курган в 3,5 км. на північний схід від села на високому плато лівого берега р.Балай. Висота - 1,4 м., діаметр - біля 30 м. (Мал.42). З триангуляційним знаком. Зафіксований Одеською охоронно-новобудовчою експедицією в 1993 р.

5.Курган в 1 км. на захід від села на плато правого берега р.Балай. Висота - 1,5 м., діаметр - біля 35 м. З триангуляційним знаком. Можливо, цей курган в звіті А.Г. Загинайло "прив'язаний" до с.Капітанівка: "в 1 км. восточнее села на високому плато правого берега реки"

Мал.46. Схема розташування пам'яток біля с.Першотравневе: 1 - поселення Першотравневе; 2-4 - кургани біля с.Першотравневе

Мал.47. Схема розташування пам'яток біля с.Першотравневе: 1 - поселення Першотравневе; 2-4 - кургани біля с.Першотравневе

(Загинайло, 1974, с.50). Однак, по відношенню до с. Капитанівка курган знаходиться в 1,4 км. на південний схід (Мал. 41).

6. *Курган* в 3 км. на південь від села на плато правого берега р. Балай (Мал.43). Висота - 1 м., діаметр - біля 30 м., розорюється. Зафіксований експедицією ОДУ в 1974 р. (Загинайло, 1974, с. 50-51). Однак відстань від села та висота кургану вказані неточно.

7. *Курган* в 5,5 км., на південний захід від села на високому плато правого берега р. Балай. Висота - біля 4,5 м., діаметр - 60 м. З триангуляційним знаком. Знайдений Одеською охоронно-новобудовною експедицією в 1993 р. (Мал.43).

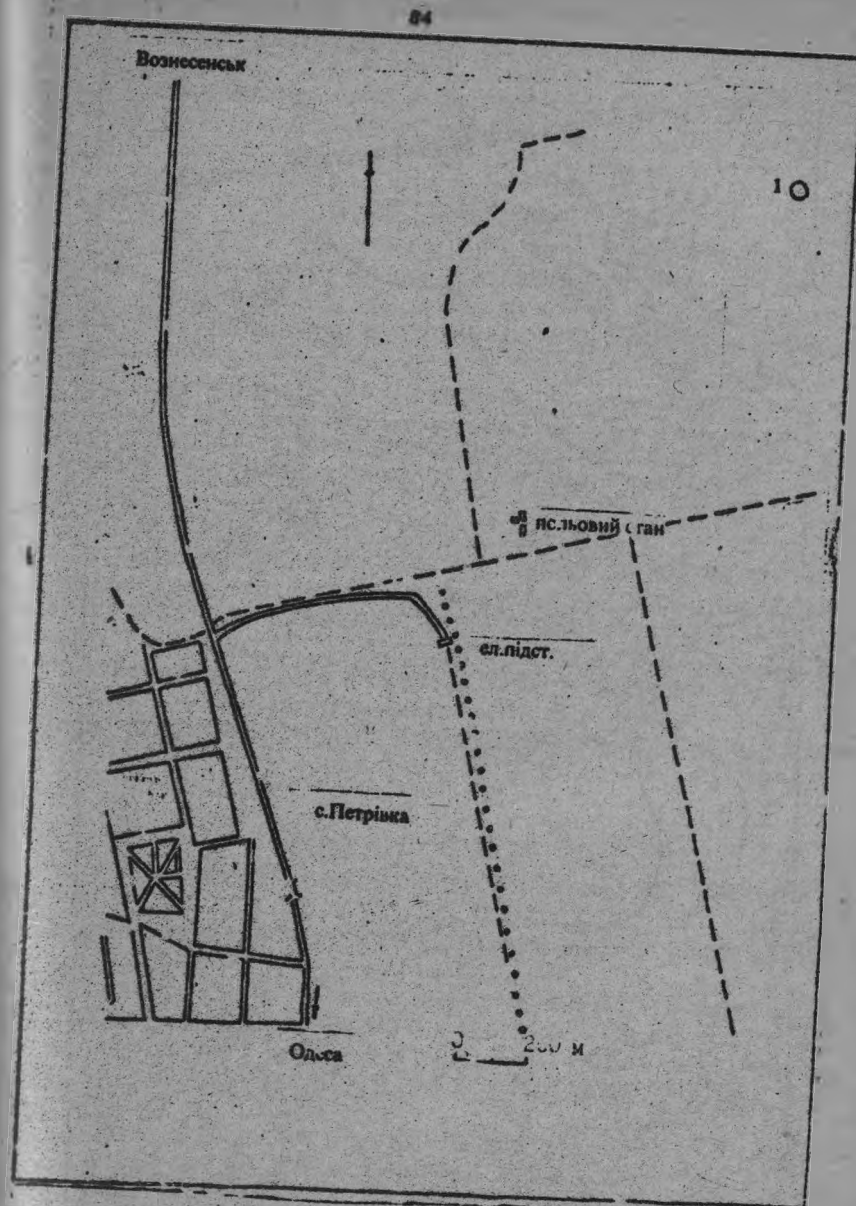
с.ОЛЕКСАНДРІВКА

(біля Великого Аджалицького лиману)

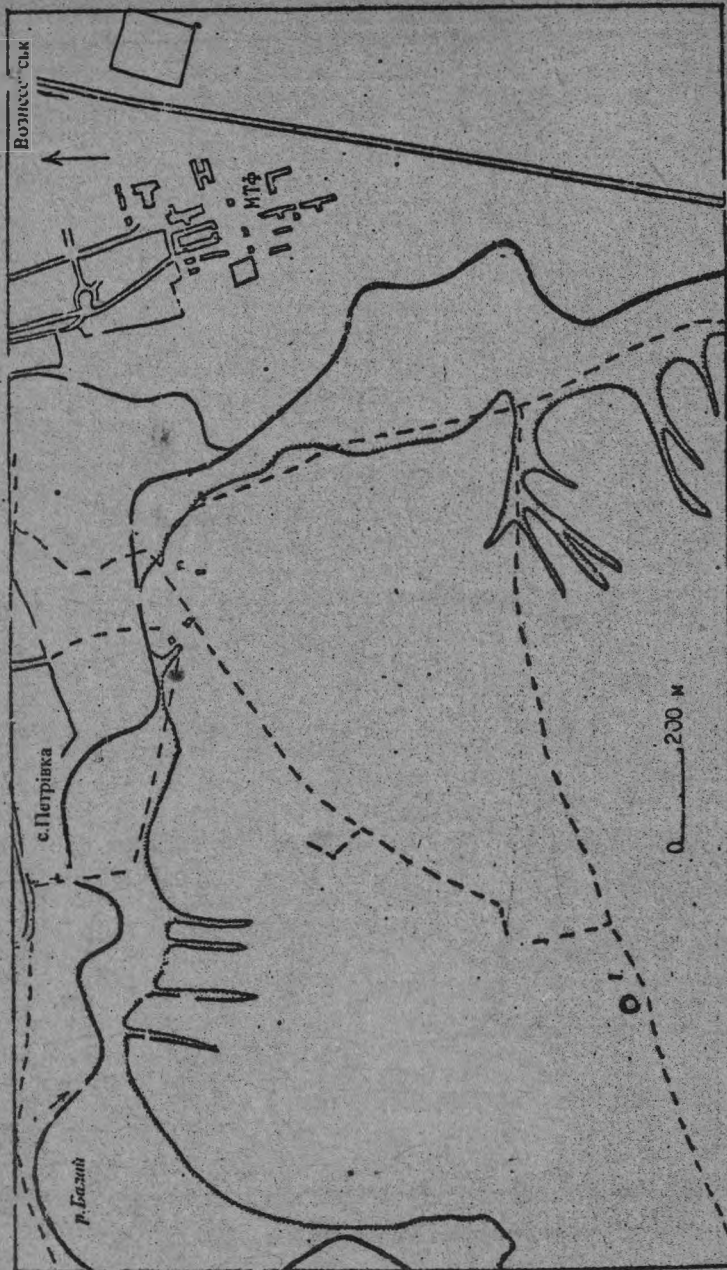
1. *Поселення Великий Аджалик I* знаходиться в 0,2 км. на південний захід від села на правому березі невеличкої річки, що впадає в Великий Аджалицький лиман з заходу (Мал.4). Площа розповсюдження знахідок 150 x 80 м., розорюється. Поселення належить до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Знайдене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с. 36; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78).

2. *Поселення Великий Аджалик II* знаходиться в 1 км., на північ від села на правому березі невеличкої балки, що впадає в Великий Аджалицький лиман з північного заходу, біля МТФ (Мал.4). Площа 80 x 40 м., розорюється. Поселення належить до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Зафіксоване в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.36-37). В Довіднику обидва поселення подані разом з вже згаданими пам'ятками біля с. Олександрівки на р.Балай (Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78). Є необхідність розподілу археологічних пам'яток біля одноіменних сіл.

3. *Курган* в 3 км на північний захід від села, біля повороту на Олександрівку на шосе Одеса-Вознесенськ, навпроти кургана-пам'ятника Пояса Слави (Мал.44). Відстань від шосе до кургану - 120 м. Курган з триангуляційним знаком, знаходиться за бетонованою огоро-

Мал. 64. Схема розташування курганів (1) біля с.Петрівки.

Мал. 2. Схема розташування кургану біля с.Петрівка.

жею. Його висота - 4,5 м., діаметр - біля 65 м. Знайдений в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с.ОНИСЬКОВЕ

1.Курган в 1,5 км., на схід від села на плато правого берега балки без ім'я, яка впадає з півдня в р. Балай (Мал. 20). Висота - 1,7 м., діаметр - біля 40 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

2.Курган в 1,5 км., на північний захід від села на плато правого берега р.Балай (Мал.20). Висота - 3 м., діаметр - 60 м. З триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с.ПЕРЕМОЖНЕ

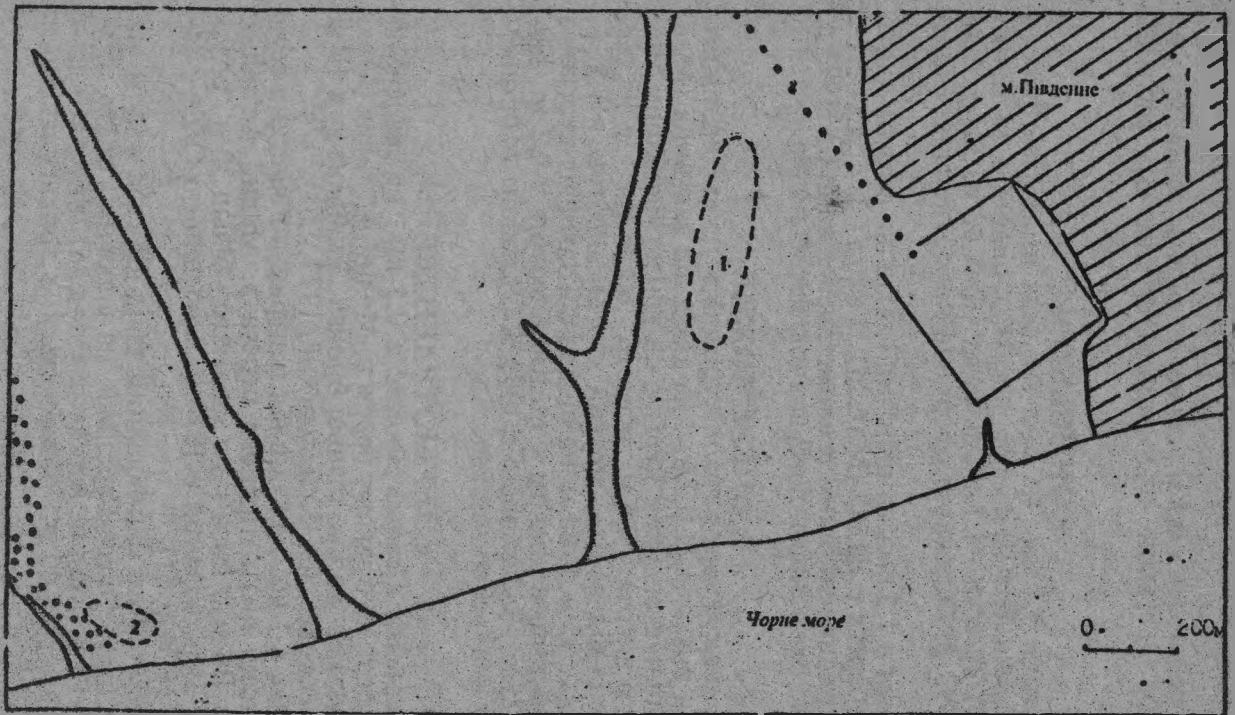
1.Курганна група з трьох курганів в 1,5 км. на південний захід від села, в 0,7 км. на захід від залізниці (Мал. 45). Найбільш високий курган - з триангуляційним знаком. Його висота - 2,4 м., діаметр - 60 м. В 80 м. на північний схід від нього - другий курган висотою в 1,3 м., діаметром - 35 м. В 60 м. на південний захід від кургана з триангуляційним знаком - третій, висотою в 0,7 м., діаметром 25 м. Зафіксовані в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с.ПЕРШОТРАВНЕВЕ

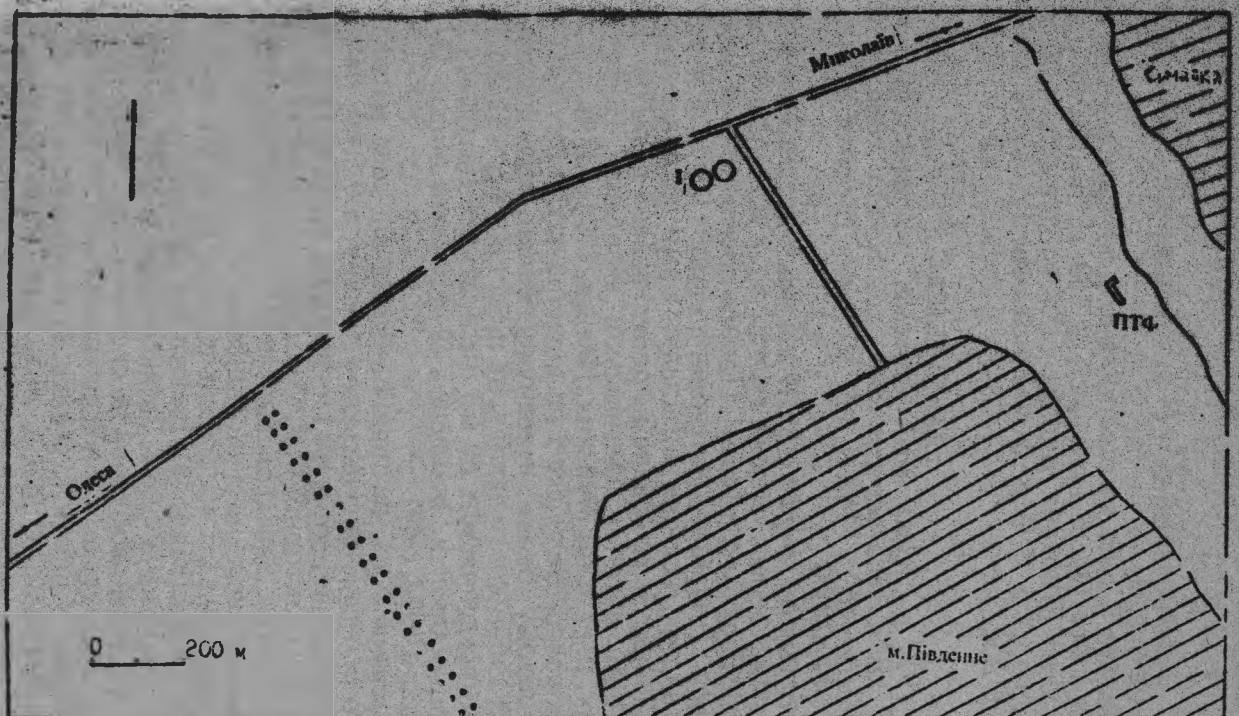
1. Поселення Першотравневе в 0,5 км., на південний захід від села на правому березі р. Малий Аджалик (Мал. 46). Датується добою пізньої бронзи. Знайдене в в 1968 р. В.І.Красковським (Красковский, 1977, с.61).

2.Курган в 1 км. на захід від центральної частини села на високому плато правого берега р. Малий Аджалик (Мал.46). Висота його - 2 м., діаметр - більш 30 м., розорюється. Зафіксований в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с. 51).

3.Курган в 2 км на південний захід від села в 20 м. на захід від шосе Одеса-Березівка, на високому плато правого берега р. Малий Аджалик (Мал.46). Висота його - 3,5 м., діаметр - 40 м., розорюється. З триангуляційним

Мал.50. Схема розташування пам'яток біля м. Підвенне: 1 - поселення Підвеннє; 2 - поселення Підвенне I.

Мал.51. Схема розташування пам'яток біля м. Підвенне: 1 - група курганів.

знаком. Зафіксований в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.51).

4. *Курган* в 2,2 км. на північний схід від села, в 0,8 км на схід від шосе Одеса-Березівка, в 150 м. на південь від лісопосадки (Мал.46). Висота - 1,3 м., діаметр - 40 м., Зафіксований в 1993 р. охоронно-новобудовчою експедицією ОДУ.

с.ПЕТРІВКА

[До 1921 р.- Курисово-Покровське. Містечко було засноване колишніми запорозькими козаками у кінці XVIII ст. (Містечко..., 1883, с.5-6; История городов и сел..., 1978, с.543-544).]

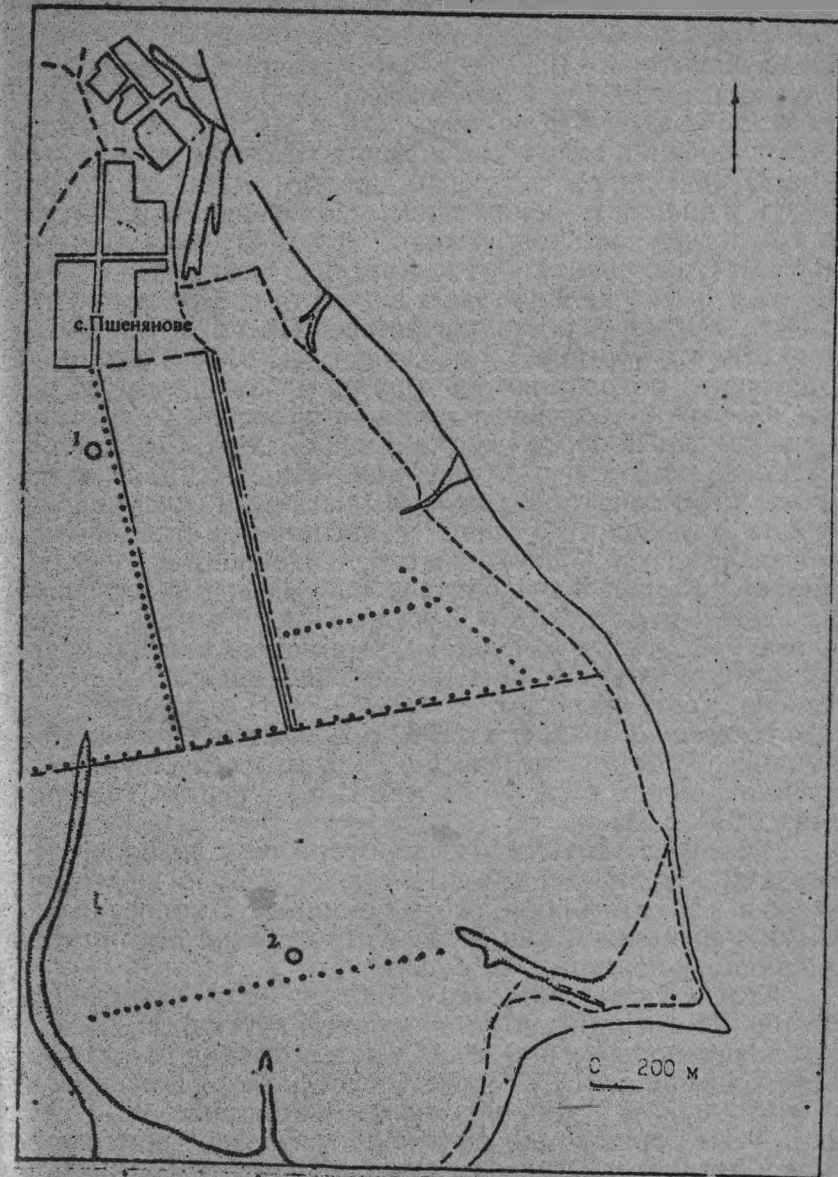
1. *Поселення Петрівка* в 3,5 км. на південний схід від села на мисі берега, висота якого - 1,5-2 м., що тягнеться до Тилігульського лиману. Площа поселення (800 кв.м.) неорється. Товщина культурного шару - 0,8 м. в В зрізі берега видніються кам'яні кладки і ями господарського призначення. Зафіксоване і прошурфоване в 1977 р. Периферійним загonom Ольвійської експедиції (Бураков, Буйских, 1977, с. 10; Буйских, Иевлев, 1993, с.119).

2. *Поселення Петрівка I* на північно-західному краї села на лівому березі невеличкої балки, що впадає в р.Балай з північного заходу, на північ від ферм (Мал.47). Площа поселення (80 x 60 м.) не орється. Датується добою пізньої бронзи. Знайдене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.47).

3. *Курган* в 2 км. на північний схід від села на плато правого берега Тилігульського лиману, в 0,5 км. на південь від польової дороги з Петрівки на турбазу та в 1 км. на схід від тракторної бригади. (Мал.48). Висота 0,8 м., діаметр - 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

4. *Курган* в 1,3 км. на південь від села на плато правого берега р.Балай (Мал. 49). Висота 2,4 м., діаметр - 50 м. 3 триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

5. *Курганна група* в 6 км на північний захід від села, складається з шести курганів, дуже зруйнованих оранкою. Зафіксовані в 1929 р. місцевими мешканцями. До-

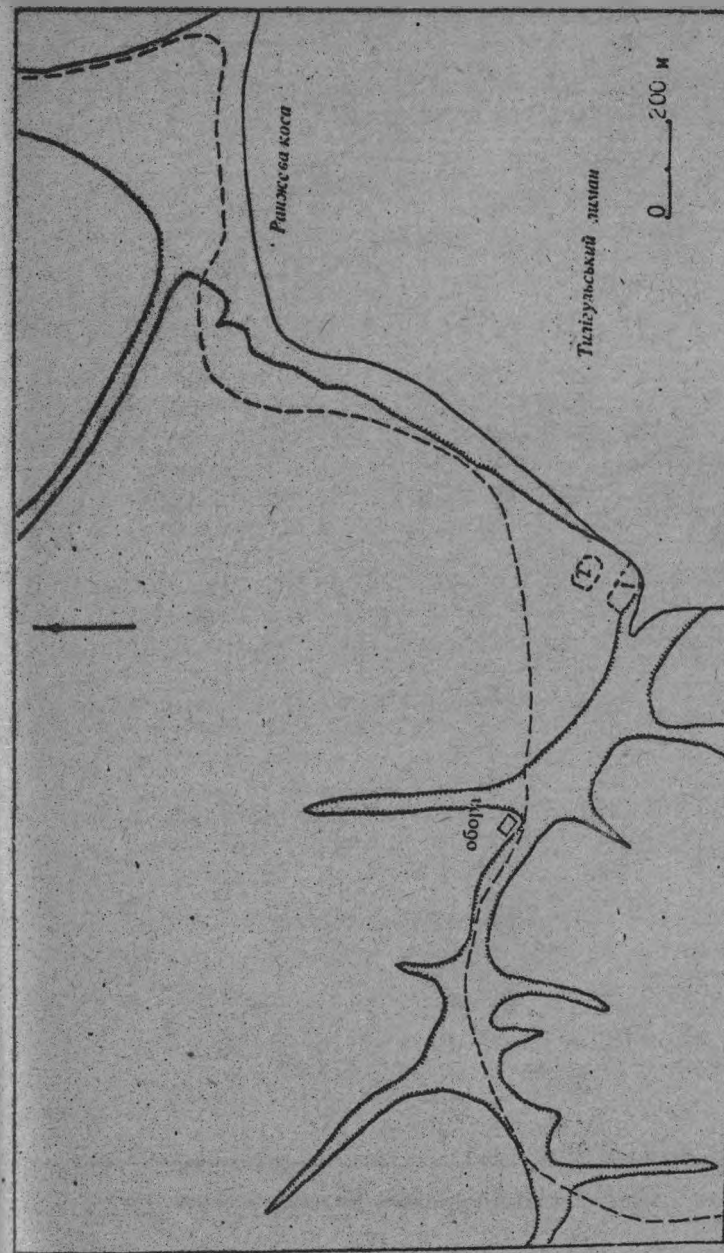
Мал.52. Схема розташування курганів (1,2) біля с.Пішнянове.

сліджувались в 1930 р. О.Ф.Лагодовською та В.І. Селіновим в 1937 р. (Лагодовська, 1930, с.141-146; Селінов, 1937, с.1-9; Фабрициус, 1951, с.53). В кургані знайдені поховані в скорченому стані в кам'яних ящиках, головою на північ з уламками глечика, стінки якого покриті ялинковим орнаментом. Поховання відноситься до культури багатопружкової кераміки доби бронзи. Курган 1 мав висоту - 1,5 м. Курган 2 знаходився в 50 м. на північний-північний захід від кургана 1 і мав висоту до 4 м. Курган 3 розташовувався в 110-120 м. на північний схід від кургану 1 і мав висоту до 1 м. В кургані 3 розкопане поховання під кам'яним кромлехом в дерев'яній труні з залізними цвяхами та скобами. В могилу були покладені череп і кістки кінцівок коня. Серед поховального реманенту: залізна кольчуга, сагайдак з залізними стрілами, прикрашений кістяними пластинами, срібна з позолотою чаша з рослинним орнаментом, залізна вуздечка. Поховання є пізньокочівницьким (XIII-XIV ст.). Курган 4 знаходиться в 80 м. на схід від кургана 1. Його висота 0,75 м. Курган 5 - в 100 м. на схід від кургану 1. Висота - 0,5-0,6 м., з кам'яною плитою. Курган 6 знаходиться в 80 м. на північний захід від кургана 1, його висота - до 0,5 м.

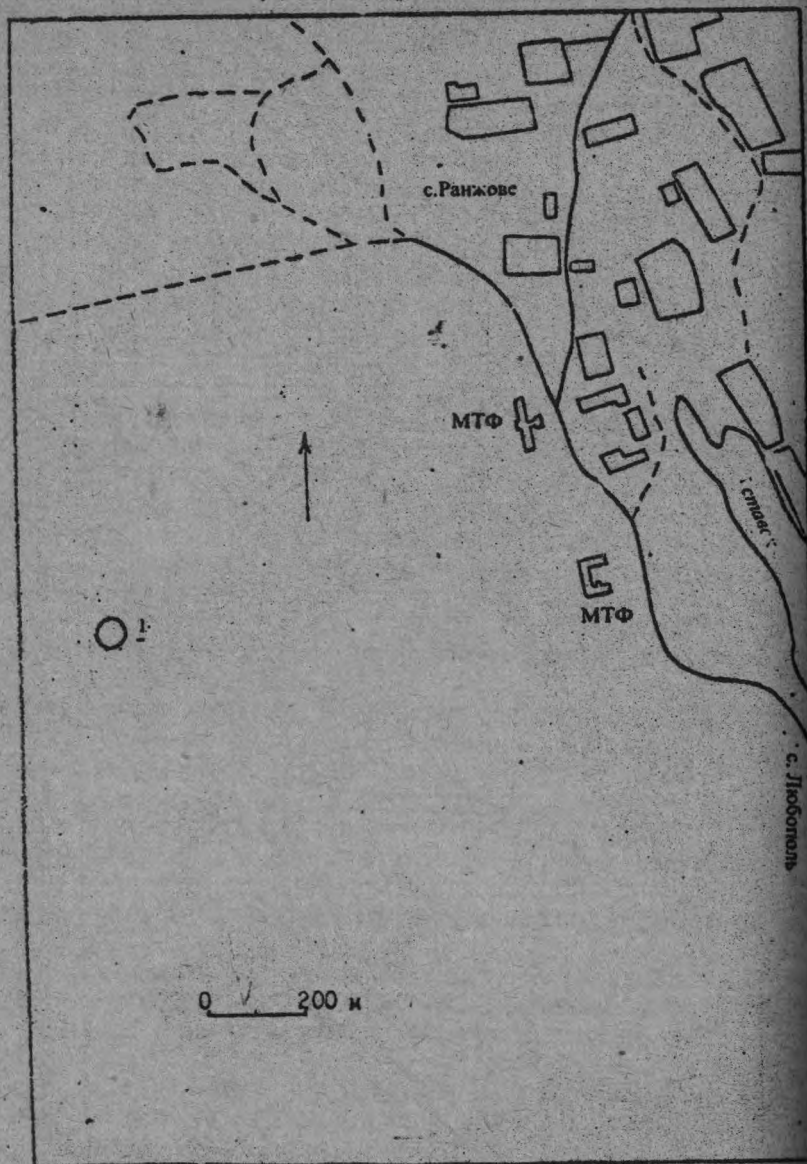
6. *Поховання* знайдене в 1982 р. в селі при спорудженні будинку. Реманет складався з скляних та бурштинових бусинок, мідної булавки та глиняного горщика (Фабрициус, 1951, с.53).

7. *Випадкові знахідки*. На території села знайдено турецький ятаган, дві срібні застіжки, срібне люстерко, залізна з золотими прикрасами шпилька. Поблизу цього міста знаходили античні амфори, а також інші старожитності (Фабрициус, 1951, с.53).

8. *Гребіжницькі розкопки*. Поблизу села гребіжники розрили 4 могили (мабуть невеликий курган). В одній із них знайдено глиняний келих, який потрапив до рук місцевого поміщика І.І.Куриса. Посуд з розкопаного кургану надійшов до Одеського музею (Фабрициус, 1951, с.53, табл.V,1). Горщик має підбіконічну форму і прикрашений у верхній частині шнуровим орнаментом у вигляді

Мал.53. Схема розташування пам'яток біля с.Ришче: 1- поселення Ришче; могильник Ришче.

Мал.54 Схема розташування кургана біля с.Ранжове.

зигзагів, невеличких рисок та їх груп. Його, мабуть, слід віднести до культури багатопружкової кераміки

М.ПІВДЕННЕ

1. *Поселення Південне* на західному краї міста на правому березі невеличкого яру, що впадає в море з північного сходу (Мал.50). З східної сторони територія поселення обмежується посадкою. Площа - 100 x 40 м., розорюється. Відноситься до доби пізньої бронзи. Зафіксоване М.М.Фокеевим в 1991 р.

2. *Поселення Південне I* на березі моря в 2-2,5 км. від міста, на лівому березі яру (Мал.50). Високий берег моря в цьому місці руйнується. В його зрізі видніються контури ям господарського призначення, напівземлянок. Культурний шар насичений фрагментами кераміки, кістками. Поселення належить до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Знайдене М.М.Фокеевим в 1991 р.

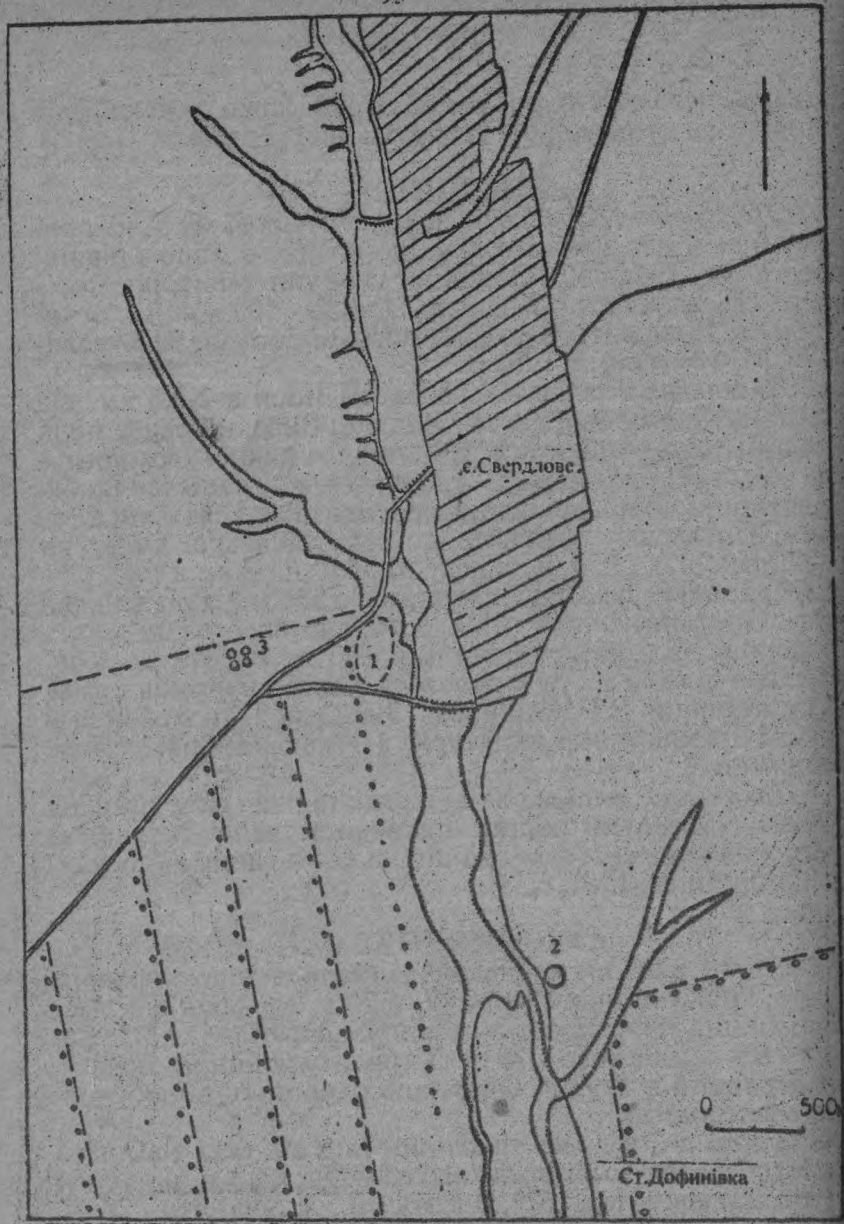
3. *Курганна група* з двох курганів в 150 м. на південь від шосе Одеса-Миколаїв, біля рогу, що звертає до міста Південне. Між ними відстань в 100 м. Висота до 1 м., діаметр - біля 30 м., розорюються. Один з курганів в 1987 р. розкпаний В.Г.Кушніром. Знайдено 3 поховання з яких: 1- пізньоямної культури, 1 - катакомбної, 1- не визначене.

4. *Поховання* випадково відкрите під час спорудження будинку. Жіночий кістяк супроводжували скляне та бурштинове намисто, мідна шпилька та глиняна посудина. (Фабрициус, 1951, с.53).

С.ПШОНЯНОВЕ

1. *Курган* в 0,3 км на південь від села на плато правого берега Тилігульського лиману, в 70 м. на захід від лісопосадки, що простирається вздовж дороги (Мал.52). Висота - 0,9 м., діаметр - 30 м. З триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовою експедицією.

8. *Курган* в 2 км., на південний схід від села на плато правого берега Тилігульського лиману, в 10 м. на північ від лісопосадки (Мал.51). Висота - 0,5 м., діаметр - 20 м.,

Мал.55. Схема розташування пам'ятки біля с.Свердлове: 1- поселення Свердлове; 2,3 - кургани.

розоряється. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

с.РАНЖЕВЕ

1.Поселення Ранжеве знаходиться в 4,5 км. на північний схід від села на правому березі балки без назви, яка впадає з північного сходу в Тилігульський лиман (Мал.53). Зафіксоване в 1950 р. загоном Буго-Дніпровської експедиції ІА АН УРСР на чолі з Е.О. Симоновичем (Славін, 1955, с. 148; Симонович, 1956, с.132; Махно, 1960, с. 70; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с. 81). Розкопувалось в 1963-1964 рр. Тилігульською експедицією ІА АН СРСР під керівництвом Е.О. Симоновича (Симонович, 1967, с.224; 1967а, с.60). Розкопано 386 кв.м. площі, де знайдені кам'яні фундаменти двох наземних споруд, одна з яких приєднувалась до огорожі. Товщина культурного шару - 0,4-0,5 м. Кількість знахідок з кості та металу невелика. Поселення відноситься до черняхівської культури. Крім того, тут знайдений уламок кам'яної ливарної форми для відливки ножа чи списа і топора. Знахідка датується добою бронзи. В 1977 р. поселення обстежувалось Периферійним загоном Ольвійської експедиції (Бураков, Буйских, 1977, с.11; Буйских, Иевлев, 1993, с.119). В наш час поселення частково забудоване дачами, частково берег, на якому воно знаходиться, сповзає в лиман. Площа, що збереглась і не розоряється - 20 x 50 м. Сучасний стан пам'ятника є загрозливим. По дорозі вздовж берега на схилі видніються розвали кам'яних стін. Дачники будують огорожі, виймаючи каміння з кладок поселення. В звіті А.Г.Загинайло цьому пам'ятнику відповідає поселення Любополь V (Загинайло, 1974, с.44); Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков. 1991, с.80).

2.Могильник Ранжеве знаходиться в 200-250 м. на північ від поселення на схилі плато (Мал.53). Зафіксований в 1962 р. Тилігульською експедицією ІА АН СРСР під керівництвом Е.О.Симоновича, розкопувався ним же в 1963-1964 рр. (Симонович, 1963, с.183; 1966, с.105-109; 1967, с.224-234; 1979,с.93-111; Бураков, Буйских, 1977, с. 11; Буйских, Иевлев, 1993, с.119; Гудкова, Охотников,

Субботин, Черняков, 1991, с.81). Досліджений повністю. Поховання розмішувались на площі біля 1000 кв.м. 20 поховань, більшість з яких було зруйновано або пошкоджено в давнину. Поховання зорієнтовані поширено і помередіально. Різноманітний поховальний репертуар: гончарний та ліпний посуд, уламки залізних ножів, гребінці з кістки, трубочки-голки з кістки, 3 кубки з скла, у одного з яких вигравований напис грецькою мовою, червоноглиняний глечик, залишки дерев'яної шкатулки з срібними пластинами-обкладинками, срібні щиткові фібули, пряжка.

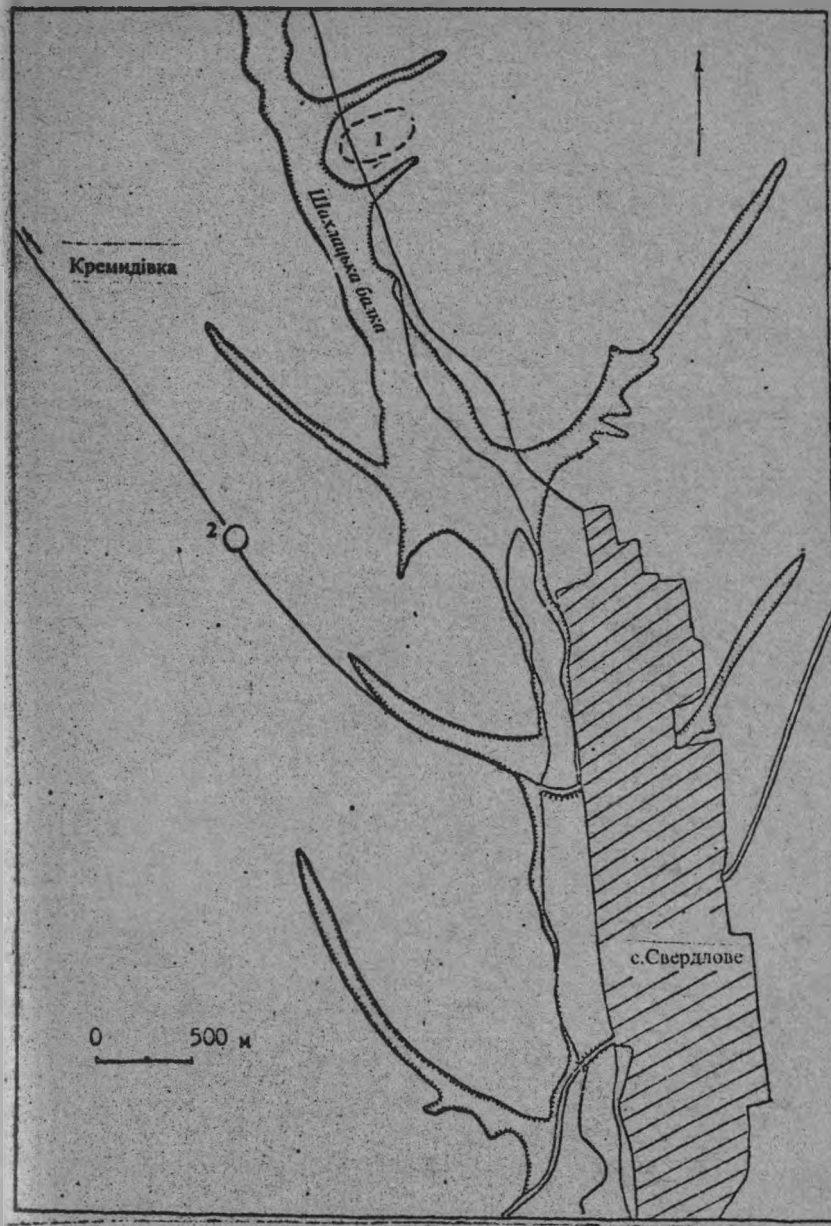
Поховання № 21 знайдене збоку від могильника і більш раннє за часом. Е.О.Симонович вважає його сарматським і не відносить до черняхівського могильника (Симонович, 1979, с.110). Б.В.Мамедов за всіма особливостями вважає поховання як таким, що відноситься до ранньої ділянки черняхівського могильника Ранжеве (Магомедов, 1987, с.87-88).

3.Курган в 1 км. на південний захід від села на плато правого берега р. Тишківки, в 30 м. на південь від лісопосадки (Мал.54). З триангуляційним знаком. Висота - 3,7 м., діаметр - 70 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

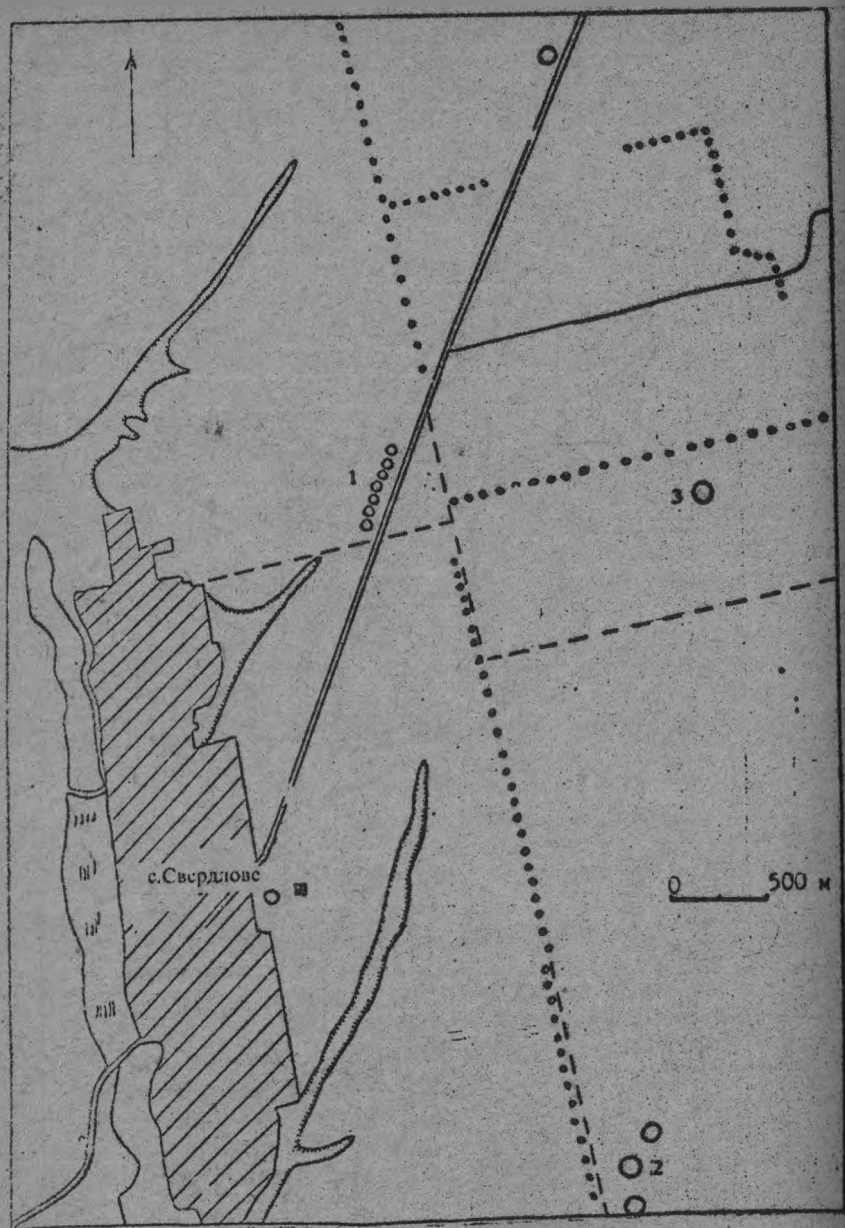
4.Курган в 3,4 км. на схід від села на плато правого берега Тилігульського лиману (Мал.34). Висота - 2, 5 м., діаметр - 45 м. З триангуляційним знаком. Курган не розорюється, але пошкоджений при встановленні знака. Зафіксований в 1986 р Одеською обласною експедицією з "Свода археологических памятников" на чолі з О.В. Гудковою (Гудкова, 1986, с. 7).

5.Курган в 1 км. на північний захід від села. Висота - 0,7 м., діаметр - 40 м., розорюється. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

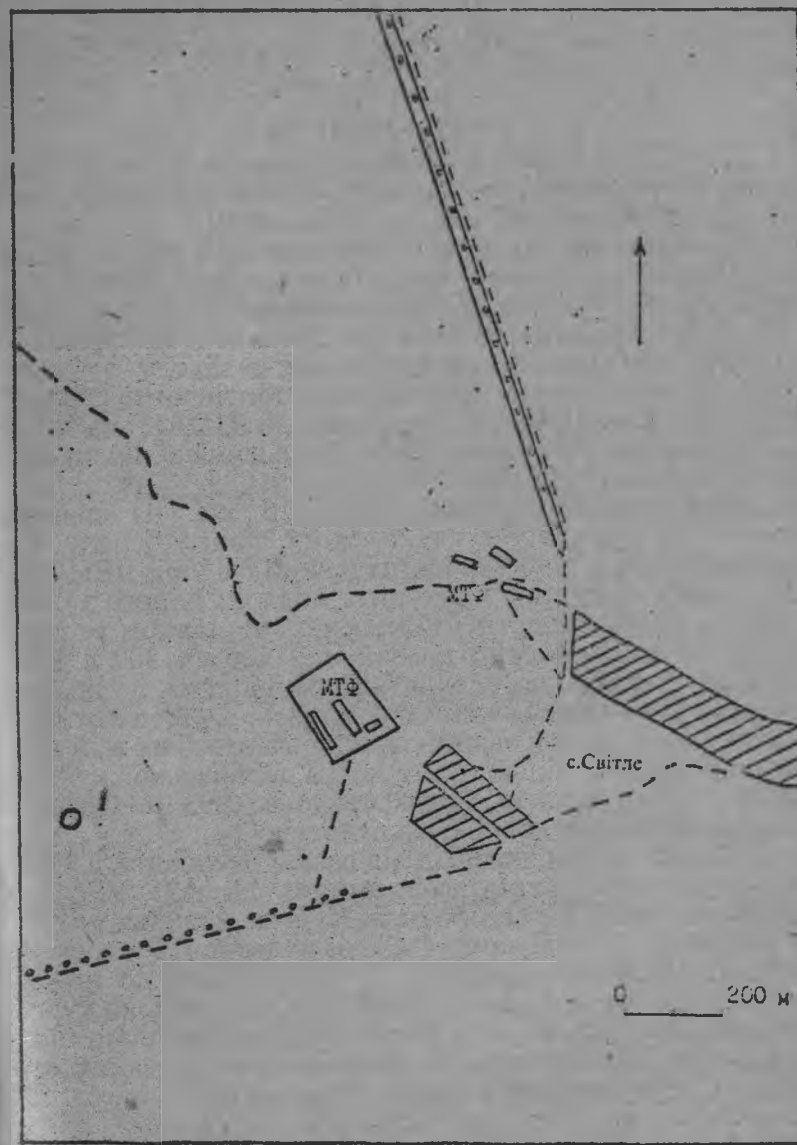
6.Курган поблизу села на плато правого берега Тилігульського лиману. В 1962 р. був досліджений Тилігульською експедицією ІА АН СРСР під керівництвом Е.О.Симоновича. На поверхні була зафіксована попільна пляма розміром біля 4 м., що залишилася від зруйнованого оранкою кургану. В шурфі 3 x 3 м. знайде-

Мал.56. Схема розташування пам'яток біля с.Свердлове: 1- поселення Свердлове II; 2 - курган.

Мал.57. Схема розташування пам'яток біля с.Свердлове: 1,2 - групи курганів;
3- курган.

Мал.58. Схема розташування курганів біля с.Світле

но 4 поховання (3 доби бронзи, 1 сарматське) (Сымонович, 1967а, с.57-59).

с.СВЕРДЛОВЕ

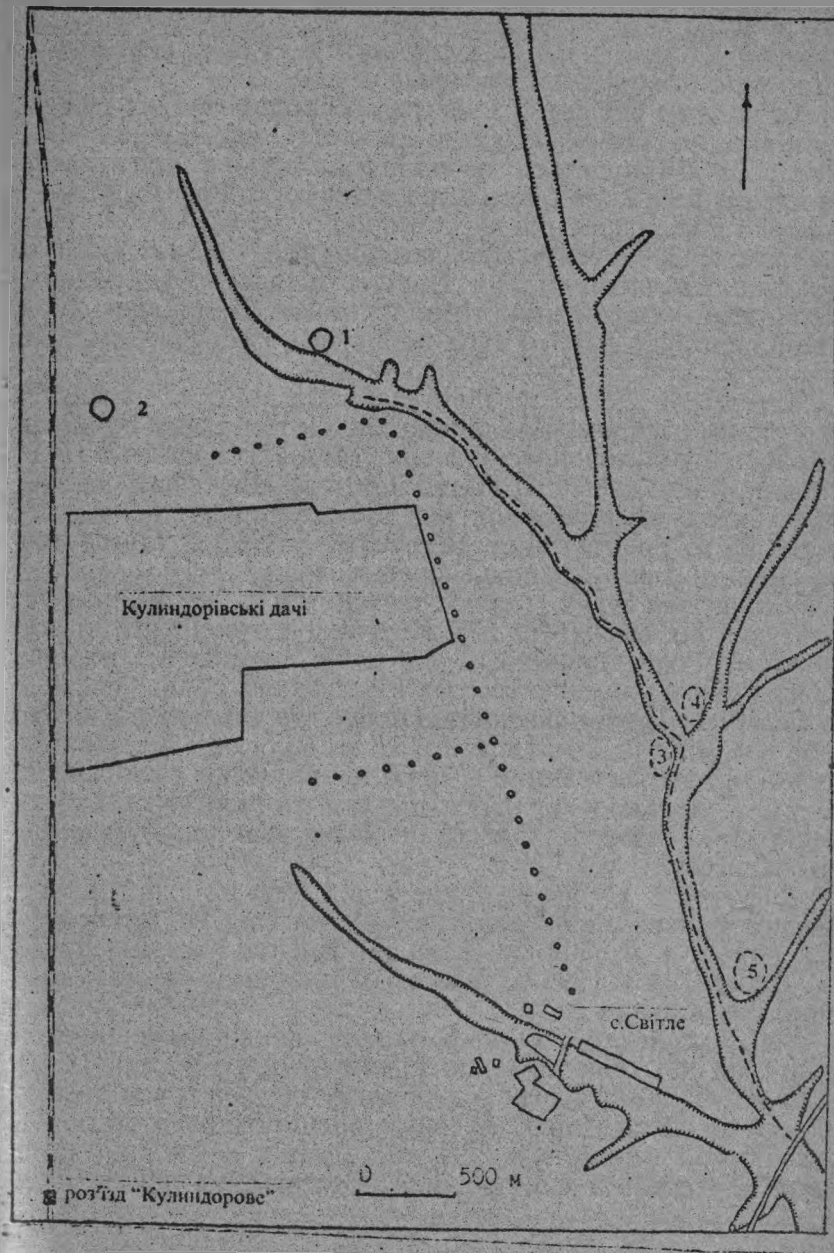
[(до 1921 р - Малий Буялик. Засноване у 1801 р. болгарми та греками, вихідцями з Адріанопольського округу. (История городов и сел..., 1978, с.564)]

1. *Поселення Свердлове I* знаходиться в 400 м. на захід від південно-західного краю села на схилі берега Шахляцької балки, яка є продовженням Великого Аджалицького лиману, над ставком. З півночі поселення межує з шосе Одеса-Комінтернівське, з заходу - з лісопосадкою. Знайдене в 1990 р. співробітниками ООАЦ, в 1991 р. розкопувалось експедицією ООАЦ на чолі з В.В.Бейлекчі (Бейлекчи, 1991). Поселення відноситься до доби бронзи (Мал.55).

2. *Поселення Свердлове II* в 1,5 км. на північно-північний захід від села на схилі лівого берега Шахляцької балки, в 400 м. на південний схід від ЛЕП (Мал.56). Через поселення проходить польова дорога з Свердлового в с. Благодатне. Поселення за планом розташоване перпендикулярно до балки. Площа - 300 х 100 м. Західна частина поселення не розорується. На цілині видніються залишки кам'яних кладок. Фрагменти ліпного посуду та кісток тварин спостерігаються на всій площі поселення, яке відноситься до сабатинівської культури доби пізньої бронзи. Зафіксоване в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією

3. *Курган* в 2 км. на захід від села, розкопаний в 1988 р. Дунай-Дністровською експедицією ІА АН УРСР під керівництвом Л.В.Субботина. Курган мав висоту 2,7 м. і вміщував 17 поховань: 4 ямної культури, 9 - культури багатопружкової кераміки, 1 - відноситься до пізнього середньовіччя та 2 невизначені. На полі навколо кургану зафіксовано більш як 10 світлих ґрунтових плям, що залишилися від невеличких курганів. зруйнованих оракою (Субботин, Дзиговский, Островерхов, Фокеев, 1988, с.12-26).

4. *Курган* в 1,8 км. на північний захід від села, в 20 м. на захід від дороги на Кремидівку (Мал.56). Висота - 3 м.

Мал.59. Схема розташування пам'яток біля с. Світле: 1,2 - кургани; 3 - поселення Світле; 4,5 - пункти знахідок креснів.

діаметр - біля 60 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

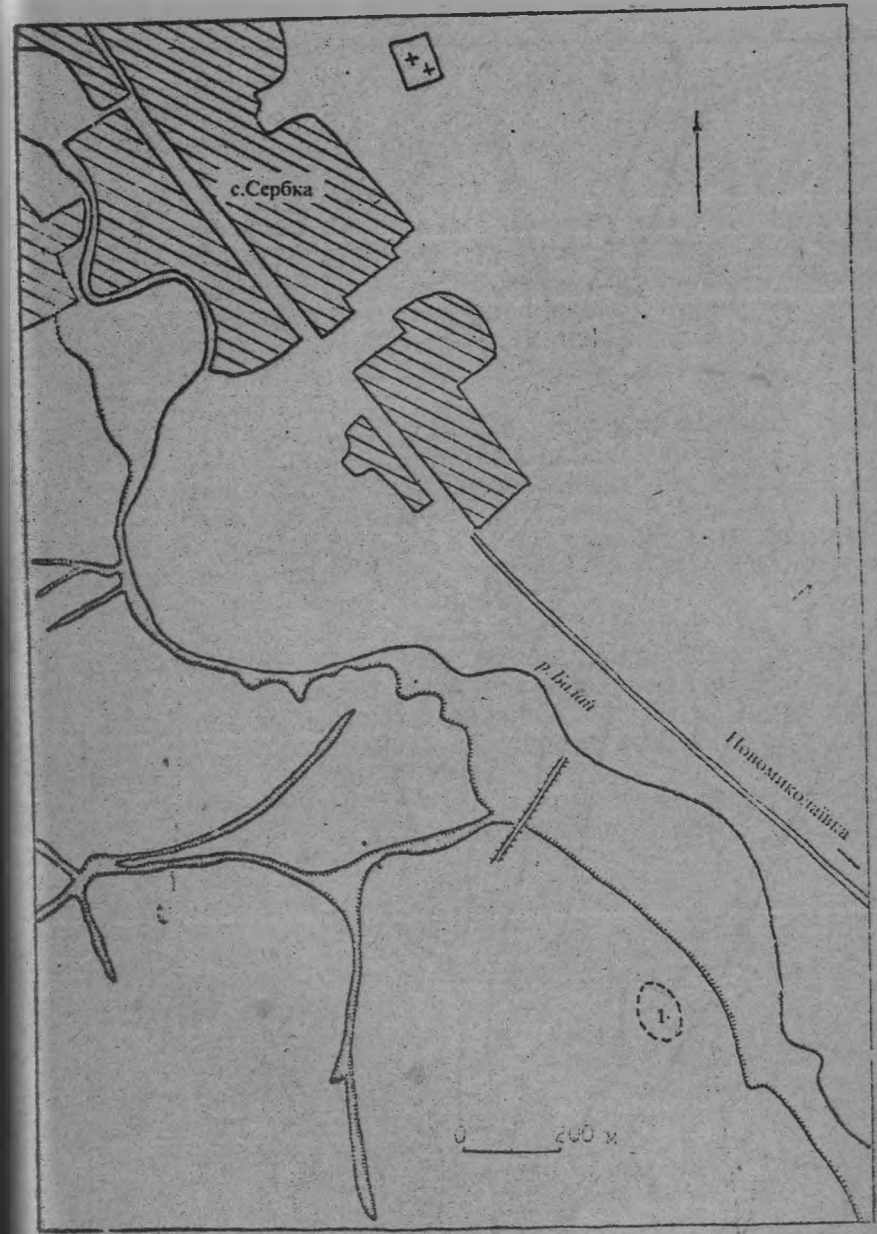
5.Курганна група в 0,9 км. на північний схід від села з північно-західної сторони шосе Одеса-Вознесенськ (Мал.57). Починається на північ від дороги, що йде від шосе до ферм, і на південь від повороту шосе на Миколаїв. 7 дуже розорених курганів висотою 0,2 - 0,3 м, діаметром 15-20 м. Витягнуті ланцюжком вздовж дороги, відстань між ними до 50 м. Виділяються на темному фоні чорнозема жовто-глинистими плямами. Ланцюжок курганів пересікає ЛЕП. Група відкрита в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

6.Курган в 2,5 км на північний схід від села на плато між лівим берегом Шахляцької балки та правим берегом Малого Аджалицького лиману (Мал.57). Курган розташований між двома ЛЕП, що йдуть паралельно з південного заходу на північний схід. Висота кургану 0,9 м, діаметр 25 м, розорюється. Відкритий у 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

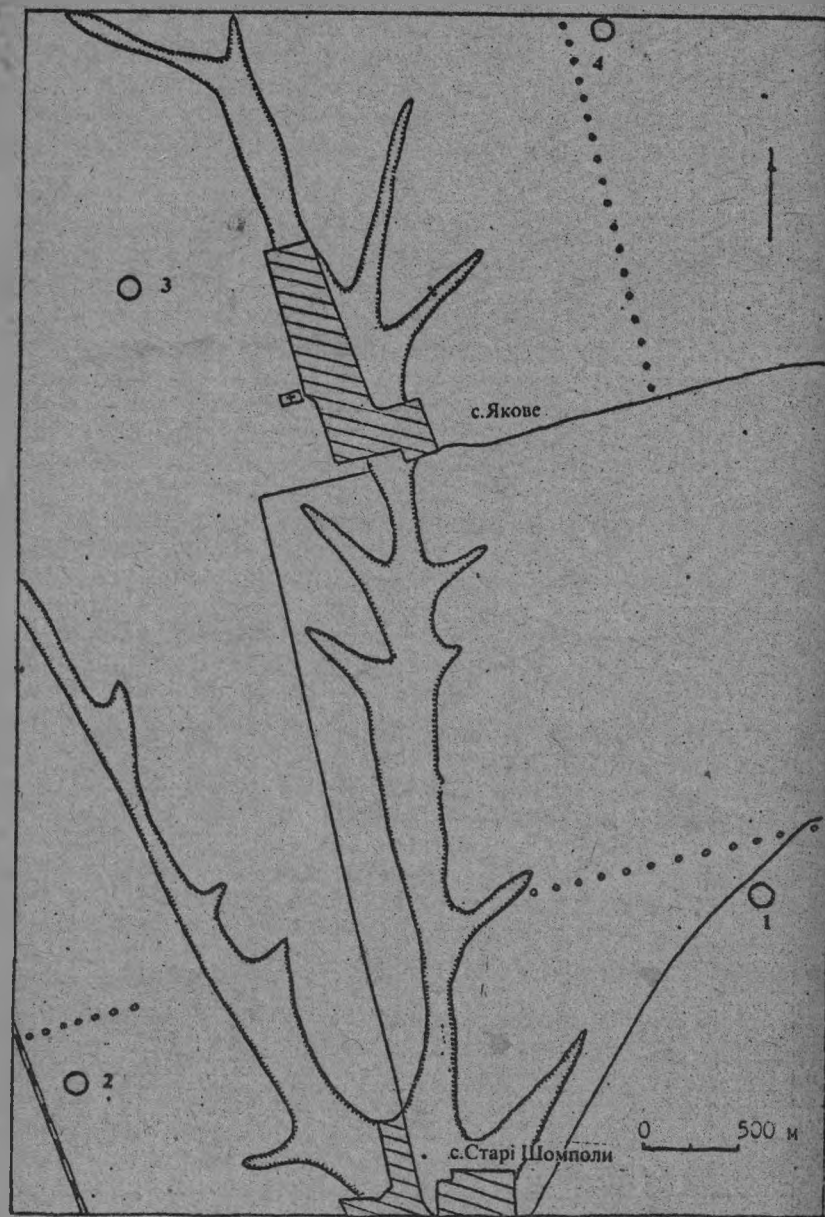
7.Курганна група з трьох курганів в 1,8 км на південний схід від села (Мал.57). Курган 1 з триангуляційним знаком. Розташований в 50 м на північ від дороги Свердлово-Булдинка. Висота 1 м, діаметр 30 м. Курган 2 в 175 м на південний захід від нього і на південь від тієї ж дороги. Висота 1 м, діаметр 25 м. Курган 3 має такі ж розміри і розташований в 250 м на південь від кургана 2. В 180 м на захід від нього проходить лісосмуга. Група відкрита в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

8.Курган в 1,4 км на південь від села на схилі лівого берега Шахляцької балки, в 50 м на схід від дороги з Свердлово в Дофинівку (Мал.55). Висота 1 м, діаметр 25 м. Відкритий в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

9.Курганна група з чотирьох курганів в 1 км на південний схід від села на краю плато правого берега Шахляцької балки, поблизу від початку спуску траси з боку Одеси до села (Мал.55). В цьому місці розвилка старої та нової доріг в село. Кургани знаходяться на полі, що прилягає до траси з півночі, біля посадки, яка обмежує це

Мал. 60 Схема розташування поселення Балатчук IV біля с.Сербки

Мал.61. Схема розташування пам'яток біля сіл Старі Шомполи та Якове:
1-4- кургани.

поле з північного боку. Кургани повністю розорані, виділяються на фоні чорнозему більш світлими плямами. Група відкрита М.М.Фокєєвим в 1988 р.

с.СВІТЛЕ

1.Курган в 0,5 км на захід від села на плато правого берега правостороннього відгалуження балки Глибокої (Мал.58). Висота 1,1 м, діаметр 30 м. Відкритий в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

2.Курган в 3,6 км на північний-північний захід від села і в 0,4 км на північ від Куліндорівських дач на схилі лівого берега правостороннього відгалуження балки Глибокої. Висота 2 м, діаметр 40 м (Мал.59). Відкритий у 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

3.Курган в 3,7 км на північний захід від села та в 0,5 км на північ від Куліндорівських дач, в 0,2 км на схід від залізниці (Мал.59). Висота 0,6 м, діаметр 20 м. З триангуляційним знаком. Відкритий в 1993 р. Одеською охоронно-новобудівною експедицією.

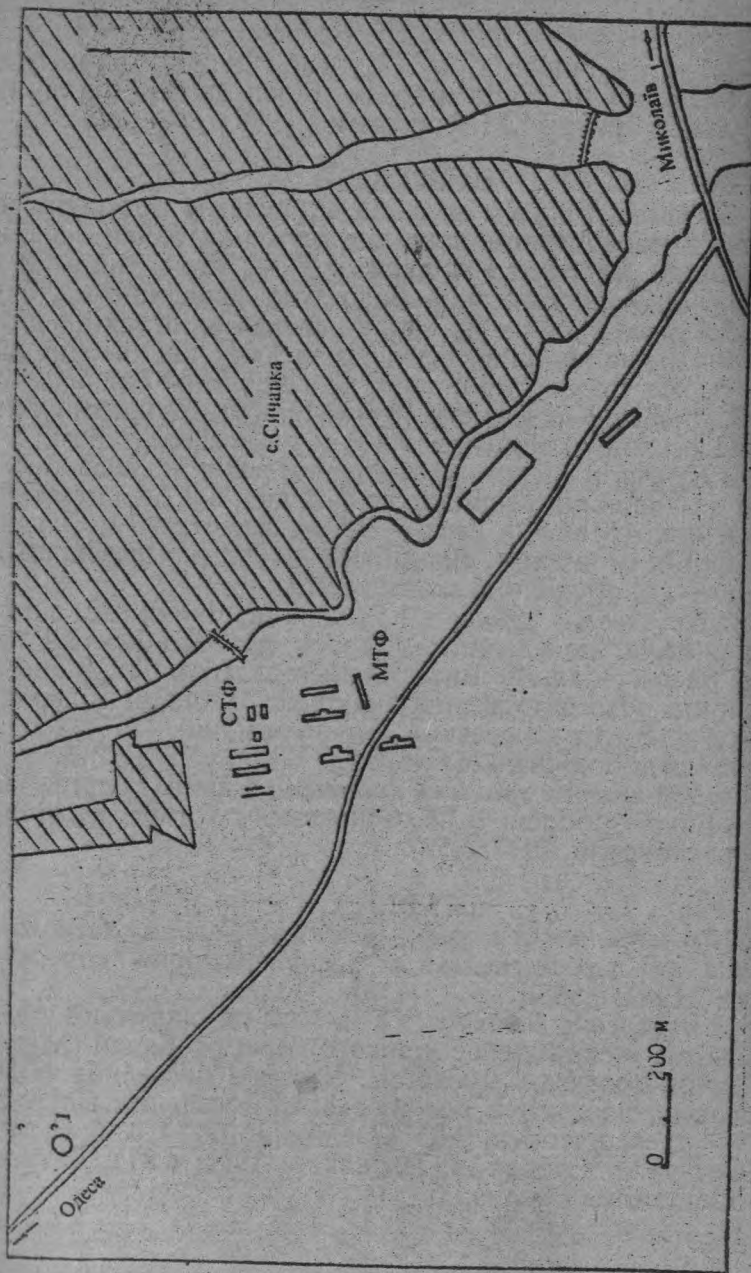
4.Поселення Світле в 1,5 км на північний схід від села на виступі, що має вигляд тераси, правого берега Глибокої балки (Мал.59). Висота над тальвегом балки до 10 м. Площа розповсюдження знахідок 70 x 40 м. Відкрите у 1968 р. В.І.Красковським (Красковський, 1977, с.59). Датується добою пізньої бронзи.

5.Два пункти знахідок кременів на лівому березі балки Глибокої зроблені В.І.Красковським у 1968 р. (Мал.59), (Красковський, 1977, с.59).

с.СЕРБКА

[До початку ХХ ст. - Слов'яно-Сербка. Заснована в 1804 р. переселенцями з Сербії. (История городов и сел..., 1987, с.565)]

1.Поселення Баланчук IV в 1 км на південний схід від села, на нижній терасі правого берега р.Балай (Мал.60). Площа поселення 100x60 м. Частина поселення зайнята лісосмугою, решта розорюється. Поселення відкрите у 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.46; Гудкова, Охотніков, Субботин, Черняков, 1991, с.81). Датується добою пізньої бронзи.

Мал.62. Схема розташування кургану біля с. Сичавка.

с.СТАРА ДОФИНІВКА

1.Курган в 1,6 км на південний схід від села на плато східного берега Великого Аджалицького лиману (Мал.36). Висота 1 м, діаметр 35 м. Відкритий у 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

2.Курган в 1,4 км на південний-південний схід від села на плато східного берега Великого Аджалицького лиману (Мал. 36). Висота 1 м, діаметр 30 м. Відкритий у 1993 р. Одеською охоронно-новобудовчою експедицією.

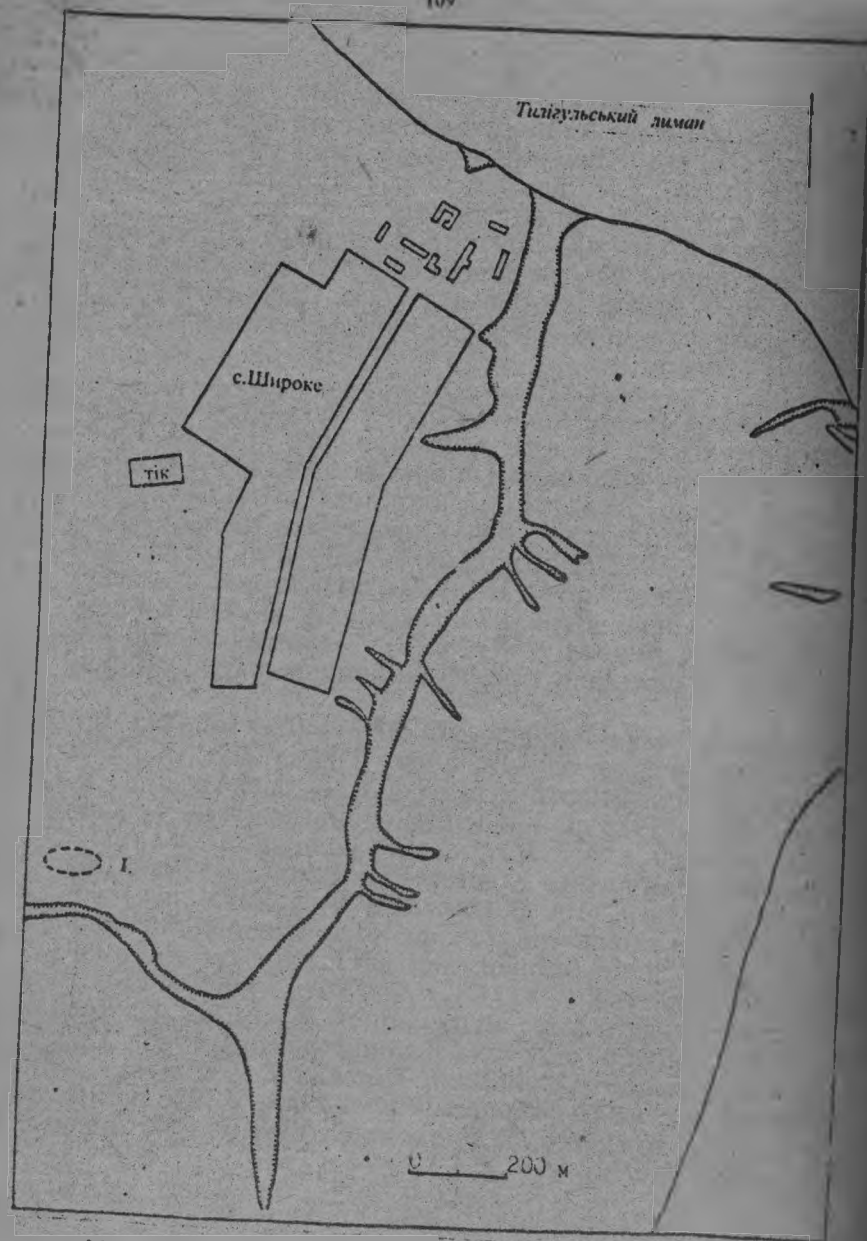
с.СТАРІ БІЛЯРИ.

1.Поселення Старі Біляри в 0,2 км на південь від села на східному березі Малого Аджалицького лиману. З півночі обмежене невеликою глибокою балкою, зі сходу - дорогою в село. Культурний шар знаходиться на глибині 0,75 м від поверхні. Датується добою пізньої бронзи. Відкрите у 1948 р. розвідкою М.С.Синицина (Синицин, 1955, с.52; 1959,с.15). В 1974 р. обстежувалось експедицією ОДУ (Загинайло.1974. с.41; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991,с.78). Площа поселення 150х100 м. З Каталогу поселення вилучене як зруйноване.

2.Курган в 1 км на південь від села і в 0,6 км на схід від пункту лоцманської служби порту "Південний", в 100 м від берега моря. Висота кургану 0,8 м, діаметр до 33 м. Розкопаний у 1983 р. Південною новобудовчою експедицією на чолі з А.Г.Загинайло (Загинайло.1986,с.235; Загинайло, Ванчуг, Кушнір, Петренко, 1989а,с.108; Петренко,1991,с.77-91). В кургані - 34 поховання: 1 кочовницьке середньовічне, 2 скіфського часу (всі пограбовані), решта - доби бронзи (кемі-обінської, ямної та катакомбної культур).

3.Скарб ольвійських литих монет V ст. до н.е. був знайдений у 1946 р. біля села (Каришковский, 1976,с.177; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991,с.78).

4.Знахідка ольвійського асса V ст до н.е. в 1946 р. біля села. (Загинайло,1976,с.75; Гудкова,Субботин, Охотников, Черняков,1991,с.75).

Мал.63 Схема розташування поселення Широке.

5. Скарб мідних візантійських монет Юстіна I (6 екз.) та Юстиніана I (3 екз) знайдений у 1982 р. жителем села на березі лиману (Столярик, 1984, с.136; 1992, с.41-43; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.78).

с. СТАРІ ШОМПОЛИ.

[Засноване на початку XIX ст. (История городов и сел..., 1987, с.565.)].

1. Курган в 2 км на північний схід від села на плато, в 250 м на південь від лісосмуги (Мал.61). Висота 0,5 м, діаметр 20 м. 3 триангуляційним знаком. Відкритий у 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

2. Курган в 1,5 км. на північний захід від села, в 150 мю на схід від залізниці (Мал.61). Висота - 0,5 м., діаметр - 20 м., 3 триангуляційним знаком. Зафіксований в 1993 р Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

с. СТЕПАНІВКА

1. Курган в 0,35 км. на північ від села на мисі, утвореному правосторонньою притокою р. Малий Аджалик (Мал.22). Висота - 0,6 м., діаметр - 30 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

с. СИЧАВКА

[Засноване наприкінці XVIII ст. Першими її поселенцями були втікачі-селяни з північних губерній України та відставні солдати. Село мало декілька назв - Сичавка, Олександрівка, Ізмайлівка, Тишковка. Найбільш розповсюдженими були перші два. Після війни село має назву Сичавка (История городов и сел..., 1987, с.552)].

1. Курган в 0,6 км. на захід від села впритул до шосе Одеса-Миколаїв з східної сторони (Мал.62). Висота кургану - 2 м., діаметр - 50 м. 3 триангуляційним знаком. Поверхня зруйнована окопами. В 30 м на схід від кургану знаходиться гідрант, на кургані стовп ЛЕП. Зафіксований в 1986 р. Одеською обласною експедицією з "Свода археологических памятников" на чолі з О.В. Гудковою (Гудкова, 1986, с.41).

2. Курган поблизу села, розкопаний шукачами скарбів. В могилі були знайдені кістки людини та 4 глиняних горщики різних форм, вкриті чорним графітом, та поламана фібула. Речі потрапили до ОАМ в 1903 р. (Фабрициус, 1951, с.52; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.81).

3. Поховання черняхівської культури розкопане в 3,5 км., на південний схід від села на березі моря, в 10 м. на захід від місця де безіменна балка впадає в море. Знайшлося в результаті обвалу берега. До складу поховального реманенту входили: кістяний гребінь, скляний кубок, 4 фрагментовані бронзові бляшки, 6 гончарних горщиків. В 1974 р. Прутсько-Дністровська експедиція провела обстеження місцевості в районі поховання однак могильник знайти не вдалося (Федоров, Рошаль, с.265-270).

с.УЛЯНІВКА

1. Курган в 0,5 км. на захід від села (Мал.19). Висота - 0,4 м., діаметр - 15 м., Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

с.ФОНТАНКА

1. Курган в 1,3 км. на північний захід від села, в 0,85 км. на північ від шосе Одеса-Миколаїв (Мал.30). Висота - 1 м., діаметр - 35 м. Розорюється. Знайдений в 1974 р. експедицією ОДУ, однак не "прив'язаний" до села (Загинайло, 1974, с.48-49).

с.ШЕВЧЕНКО

(Ново-Олександрівка)

1. Курган в 1,2 км. на захід від села на плато правого берега правосторонньої притоки р. Малий Аджалик (Мал.22). Висота - 4 м., діаметр - 60 м. Зафіксований в 1993 р. Одеською охоронно-новобудовною експедицією.

с.ШИРОКЕ

1. Поселення Широке на південно-західному краї сел., на лівому березі балки, що впадає в Тилігульський лиман, в 3 км. на південь від с. Калинівки (Мал.63). Площа

- 100 x 60 м., не розорюється. Датується добою пізньої бронзи. Знайдене в 1974 р. експедицією ОДУ (Загинайло, 1974, с.44; Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.81).

2. Казан з сотнею турецьких срібних монет XV-XVI ст. вимитий водою поблизу села (Фабрициус, 1951, с.52); Гудкова, Охотников, Субботин, Черняков, 1991, с.81).

с.ЯКОВЕ

1. Курган в 0,75 км. на північний захід від села, на плато правого берега балки, в якій знаходиться село (Мал.61). Висота - 0,6 м., діаметр - 30 м. Знайдений Одеською охоронно-новобудовною експедицією в 1993 р.

2. Курган в 2 км. на північний схід від села на плато лівого берега тієї ж балки (Мал.60). Висота кургану - 0,5 м., діаметр - 30 м. Знайдений Одеською охоронно-новобудовною експедицією в 1993 р.

* * *

В Каталогі враховано 6 місцезнаходжень доби палеоліту, 56 поселень, 92 кургани, 20 курганных груп, 2 могильника, 4 окремих поховання, 10 знахідок монет чи скарбів. Завдяки роботам Одеської археологічної експедиції, кількість відомих пам'яток археології в Комінтерніському районі збільшилася більш ніж на 40%. Вони допомагають відтворити історію краю від доби кам'яного віку до кінця XVIII ст.

На початку роботи говорилося про нахил Причорноморської низини в бік моря. Співставлення абсолютних висот рельєфа в місцях спорудження курганів показало, що найбільшу висоту має правий берег р.Балай, що протікає на півночі Комінтерніського району (в середньому - 94, 34 м.), в той час як лівий берег - низький (середня висота - 34, 82 м.) Відповідно різняться висоти курганів на обох берегах річки (2, 04 м. на правому та 1, 38 м. на лівому). На півдні району на морському узбережжі середня висота розміщення курганів вдвічі менша, ніж на півночі (45, 44 м.), середня висота курганів - 1,2 м.

На правому березі Куяльницького лиману висота в середньому дорівнює 58,41 м., висота курганів - 1,14 м.

Великий Аджалицький лиман і Шахляцька балка, що його продовжує, мають на правому березі середню висоту місцевості 67,02 м., курганів - 0,93 м; на лівому березі - відповідно 56,5 м. та 0,7 м. Для Малого Аджалицького лиману середні висоти місцевості 62,92 м. та середні висоти курганів - 1,35 м., на правому березі також вищі, ніж на лівому (відповідно - 60,33 м. та 1,05 м.) Середня висота курганів на правому березі р.Тишківки - 1,86 м, місцевості - 62,6 м. На лівому березі кургани не зафіксовані. Правий берег Тилигульського лиману має висоту в середньому - 54,08 м., кургани - 1,22 м.

Таким чином, відмічається певна кореляція між гіпсометрично більш високим правим берегом ріки чи лимана та більшої середньої висоти курганів на правому березі, ніж на лівому. Для півночі району, де більш високі абсолютні позначки, ніж на чорноморському узбережжі півдня, також характерна більша середня висота курганів. Якщо абстрагуватися від долинно-балкової прив'язки курганів та сторін світу, то відзначається загальна тенденція збільшення висоти курганів залежно від висоти місцевості. Так, для курганів Комінтернівського району висотою до 1 м. середня висота місцевості, на якій вони знаходяться, 59,08 м., до 2 м. - 63,96 м., до 3 м. - 70,44 м., до 4 м. - 70,9 м., 5 м., - 74, 42 м. Є пряма залежність між висотою рельєфу та висотою курганів: чим гіпсометрично вище місцевість, тим більшу середню висоту мають кургани, що на ній знаходяться.

Аналіз традицій розміщення давніх поселень з урахуванням їх культурної приналежності показало, що місцезнаходження доби палеоліту мають середню висоту 44,17 м., поселення доби пізньої бронзи - 29, 1 м., поселення, городища та могильники IV-III ст. до н.е. - 17, 8 м, поселення перших століть нової ери - 19,8 м. Таким чином, найбільш давні пам'ятки знаходяться на більшій висоті, що має геологічне пояснення: кожна більш висока терасова ступінь утворилась в один з більш ранніх етапів утворення ерозійних долин і тому є більш давніми, ніж наступні, природньо, що вони були заселені людьми раніше. В цілому вивчення гіпсометрії та геоморфології пам'яток району мають перспективу, однак необхідна їх

ув'язка з геологічними структурними утвореннями, що не завжди вдасться зробити.

В той же час, обстеження археологічних пам'яток в Комінтернівському районі показало, що з 190 зафіксованих нами об'єктів багато які вже не існують. Це відноситься перш за все до розкопаних курганів та могильників. Більшість з зафіксованих в 40-50-ті рр. поселень також не існує, так як повністю забудовані чи знищені внаслідок інтенсивної господарської діяльності (Ванчугов, Загинайло, Кушнір, Петренко, 1991, с.5). або внаслідок руйнації берегів Чорного моря та лиманів. Більшість курганів висотою до 1 м. розорюється. Це значить, що через 15-20 років 65% всіх курганів району уже не буде.

Пам'ятки гинуть, гине наша історія, тому необхідно прийняти термінові заходи на всіх рівнях - від органів влади до окремої свідомої людини, що сприятимуть їх охороні і збереженню.

Література

- М.В.Агбунов. Загадки Понта Эвксинского.- М., 1985. - 59 с.
- М.В.Агбунов. Античная география Северного Причерноморья.-М.,1987.-154 с.
- М.В.Агбунов. Античная география Северного Причерноморья.-М.,1992.-236 с.
- А.Д.Бачинський, О.А.Бачинська. Козацтво на півдні України.-Одеса, 1995.-55 с.
- В.В.Бейлекчи. Отчет о полевых исследованиях Сабатиновского отряда Одесского охранного археологического центра в 1991 г. //НА ИА НАНУ. - Ф.е. № 1991/142. - 41 с.
- И.В.Бруяко, Н.П.Назарова, В.Г.Петренко. Древние культурные ландшафты на юге Тилигуло-Днестровского междуречья по данным аэрофотосъемки //Северо-Западное Причерноморье - контактная зона древних культур. - Киев, 1991. - С. 37-44.
- С.Б.Буйских, М.М.Иевлев. Археологическая карта Тилигульского лимана //Древности Причерноморских степей. - Киев, 1993. - С. 114-122.

А.В.Бураков, С.Б.Буйских. Отчет о разведках по Тилигульскому лиману в 1977 г. //НА ИА НАНУ. – 1977/1. – Ф. е. № 9094. – 20 с.

В.П.Ванчугов. Новые памятники эпохи поздней бронзы на берегах Григорьевского лимана //Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. – Киев, 1978. – С. 151–156.

В.П.Ванчугов, А.Г.Загинайло, В.Г.Кушнир, В.Г.Петренко. Вороновка II. Поселение позднего бронзового века в Северо-Западном Причерноморье. – Киев, 1991. – 97 с.

В.И.Гошкевич Клады и древности Херсонской губернии. – Херсон, 1903. – 157 с.

А.В.Гудкова. Энеолитический курган с кромлехом в устье Тилигула //Северо-Западное Причерноморье в эпоху первобытно-общинного строя. – Киев, 1980. – С. 87–95.

А.В.Гудкова. Отчет о работе Одесской областной экспедиции по “Своду археологических памятников” в 1986 г. //НА ИА НАНУ. – Ф. е. № 22735. – 21 с.

А.В.Гудкова, С.Б.Охотников, Л.В.Субботин, И.Т.Черняков. Археологические памятники Одесской области, справочник. – Одесса, 1991. – 184 с.

Э.И.Диамант. Раскопки некрополя Кошарского городища //АО 1968 г. – М., 1969. – С. 276–279.

Э.И.Диамант. Надгробные сооружения раскопанного участка Кошарского некрополя //Тези доповідей XV Наук. конф. ІА АН УРСР. – Одеса, 1972. – С. 221–223.

Е.І. Діамант. Розкопки на некрополі Кошарського городища //АДУ 1969 р. – Вип. 4. – 1972а. – С. 190–193.

Э.И.Диамант. Раскопки античного поселения у с. Кошары //Матеріали 13-й конф. ІА АН УРСР (1968). – Київ, 1972б. – С. 222–225.

Э.И.Диамант. Раскопки на некрополе Кошарского поселения //АО 1974 г. – м., 1975. – С. 274–275.

Э.И.Диамант. Монетные находки Кошарского поселения (К вопросу о западной границе Ольвийского полиса) //АИСЗП. – Киев, 1978. – С. 241–249.

Э.И.Диамант. Складное костяное веретено из раскопок Кошарского некрополя //Северное Причерноморье. – Киев, 1984. – С. 117–119.

Э.И.Диамант. Погребальные сооружения Кошарского некрополя //Тез. докл. XX Респ. конф. – Одесса – Киев, 1989. – С. 65–66.

Э.И.Диамант. Надгробие Леофанта, сына Нанниона из погребального комплекса Кошарского некрополя //Древнее Причерноморье: Тез. докл. конф. памяти П.О.Карышковского. – Одесса, 1989а. – С. 24–25.

Э.И.Диамант. Топография античных поселений побережья Одесского залива и лиманов //Историческое краеведение Одесщины. – Вып. 1. – Одесса, 1992. – С. 18–20.

Э.И.Диамант, Э.А.Левина. Лепная керамика Кошарского поселения //Северо-Западное Причерноморье – контактная зона древних культур. – Киев, 1991. – С. 87–94.

А.О.Добролюбский Тайны причерноморских курганов. – Одесса, 1988. – 220 с.

А.Г.Загинайло. Отчет о разведке в Коминтерновском районе Одесской области в 1974 году //НА ОАМ. – Инв. № 74494. – 57 с.

А.Г.Загинайло. К вопросу об экономических связях Западного и Северо-Западного Причерноморья в VI–IV вв. до н. э. по нумизматическим данным //МАСП. – Вып. 8. – 1976. – С. 70–83.

А.Г.Загинайло. Раскопки поселения Вороновка II //АО 1983 г. – М., 1985. – С. 275–276.

А.Г.Загинайло. Работы в Одесской области //АО 1984 г. – М., 1986. – С. 234–235.

А.Г.Загинайло, В.П.Ванчугов, В.Г.Кушнир, В.Г.Петренко. Итоги исследования поселения поздней бронзы Вороновка II //Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. Тези доп. XX Респ. конф. – Київ, 1989. – С. 71–72.

А.Г.Загинайло, В.П.Ванчугов, В.Г.Кушнир, В.Г.Петренко. Охранные археологические исследования Одесского государственного университета им. И.И.Мечникова и Одесского археологического музея АН УССР на Григорьевском лимане в 1983–1984 гг. //Тез. 1-й обл. историко-краеведч. научно-практ. конф., посвящ. 200-летию г. Одессы “Воспитание историей”. – Одесса, 1989а. – С. 107–108.

История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. - К., 1978. - 866 с.

П. О. Карышковский. Находки позднееримских и византийских монет в Одесской области // МАСП. - Вып. 7. - 1971. - С. 78-86.

П. О. Карышковский. Находки античных и византийских монет в Одесской области // Археологические и археографические исследования на территории Южной Украины. - Киев - Одесса, 1976. - С. 172-177.

Константин Багрянородный. Об управлении империей. - М., 1991. - 394 с.

В. И. Красковский. Дневник разведки в Одесской области в 1962-1977 гг. // НА ОАМ, 88449/12

В. И. Красковский. Памятники палеолита и мезолита Северо-Западного Причерноморья. - Киев, 1978. - 68 с.

В. В. Кропоткин. Клады римских монет на территории СССР // САИ. - 1961. - Г 4-4. - 136 с.

В. Г. Кушнир. Домостроительные комплексы поселения Вороновка II // Тез. 1-й обл. историко-краеведч. научно-практ. конф., посвящ. 200-летию г. Одессы "Воспитание историей". - Одесса, 1989. - С. 109-110.

П. Е. Куц. Инженерно-геологическая характеристика докайнозойских образований платформенной Украины. - Киев, 1987. - 143 с.

О. Ф. Лагодовська. Археологічна подорож до с. Курисово-Покровське // ВОКК. Секція археологічна, ч. 4-5. - Одесса, 1930. - С. 141-146.

Э. А. Левина. Раскопки Кошарского поселения // Проблемы античной культуры: Тез. докл. Крымской конф. - Симферополь, 1988. - Ч. III. - С. 254-255.

Э. А. Левина. Кратер "Керченского" стиля из Кошарского поселения // Древнее Причерноморье. - Одесса, 1989. - С. 35-36.

Э. А. Левина. Новый памятник звериного стиля из Кошарского поселения // Проблемы скифо-сарматской археологии. - Тез. докл. конф. - Запорожье, 1989а. - С. 75-76.

Э. А. Левина. Кратер "керченского" стиля из Кошарского поселения // Древнее Причерноморье. - Одесса, 1990. - С. 130-134.

Э. А. Левина. Комплексы лепной керамики Кошарского поселения и памятников Нижнего Поднестровья IV-III вв. до н. э. // Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья. Тез. докл. конф. - Белгород-Днестровский, 1990а. - Ч. II. - С. 47-49.

Э. А. Левина. Строительные комплексы Кошарского поселения // Тез. докл. 2-й обл. историко-краеведч. конф. "Воспитание историей". - Одесса, 1991. - С. 115-117.

Э. А. Левина. Керамические клейма Кошарского поселения // Древнее Причерноморье. - Одесса, 1993. - С. 78-79.

Э. А. Левина. О раскопках Кошарского поселения в 1991 году // Археологічні дослідження в Україні 1991 року. - Луцьк, 1993а. - С. 62.

Э. А. Левина, А. С. Островерхов, Е. Ф. Редина. О производстве изделий в зверином стиле на территории Ольвийского полиса // Древности Причерноморских степей. - К., 1993. - С. 86-90.

Э. А. Левина, Е. Ф. Редина. Новые исследования поселения и могильника античного времени у села Кошары Одесской области // Тез. 1-й обл. историко-краеведч. конф., посвящ. 200-летию г. Одессы "Воспитание историей". - Одесса, 1989. - С. 117-118.

Э. А. Левина, Е. Ф. Редина. Исследования Кошарского поселения // Тез. докл. XX Респ. конф. - Киев, 1989а. - С. 128-129.

Э. А. Левина, Е. С. Столярик. Новые монетные находки с Кошарского поселения // Древнее Причерноморье. - Одесса, 1991. - С. 51-54.

Б. В. Магомедов. Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. - Киев, 1987. - 110 с.

Е. В. Махно. Памятники черняховской культуры на территории УССР. - МИА. - № 82. - 1960. - С. 9-83.

А. И. Мелюкова. К вопросу о границе между скифами и гетами // Древние фракийцы в Северном Причерноморье. - МИА. - 1969. - № 150. - С. 61-80.

Местечко Курисово-Покровское. - Одесса, 1983. - 156 с.

А. С. Островерхов, С. Б. Охотников. О некоторых мотивах звериного стиля на памятниках из собраний Одес-

ского археологического музея // ВДИ.-1989.-№ 2.-С.50-67.

В.Г.Петренко. Курган бронзового века у с. Старые Беляры //В.П.Ванчугов, А.Г.Загинайло, В.Г.Кушнир, В.Г.Петренко. Вороновка II. Поселение позднего бронзового века в Северо-Западном Причерноморье. – Киев, 1991. – С. 77-91.

В.И.Селинов. Курганы Одесской области феодально-татарской эпохи (XIII-XIV ст. ст.) в с. Петровском //НА ОАМ. – Инв. № 59365. – 9 с.

М.С.Синицын. Следы древних поселений скифо-сарматской эпохи между устьями Днестра и Буга //Наук. зап. Одесского держ. пед. Ин-ту. – Т. IX. – Одеса, 1950. – С. 51-66.

М.С.Синицын. Карта поселень і городищ між гирлами Дністра й Південного Бугу скіфсько-сарматського часу //Наук. зап. Одесского держ. пед. Ин-ту. – Т. X. – Одеса, 1955. – С. 33-61.

М.С.Синицын. Спроба локалізації населених пунктів, згаданих древніми авторами між гирлами П. Бугу і Дністра //МАПП. – Вип. III. – 1959. – С. 7-24.

М.В.Скрябинская Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего.-К.,1977.-125 с.

Л.М.Славін. Археологічні дослідження городищ, поселень та могильників ольвійського оточення у 1949-1950 рр. //АП. – 1955. – Т. 5. – С. 127-150.

И.А.Стемпковский. Исследования о местоположении древних греческих поселений на берегах Понта Эвксинского между Тирасом и Борисфеном. – СПб., 1826.

Е.С.Столярик. Клад византийских бронзовых монет VI в. из с. Старые Беляры Одесской области //Северное Причерноморье. – Киев, 1984. – С. 136-138.

Е.С.Столярик. Очерки монетного обращения Северо-Западного Причерноморья в позднеаримское и византийское время (конец III – начало XIII в.). – Киев, 1992. – 125 с.

Л.В.Субботин, А.Н.Дзиговский, А.С.Островерхов, М.М.Фокеев. Отчет о работе Дунай-Днестровской ново-строечной экспедиции в 1988 году //НА ИА НАНУ. – 1988/23.

Э.А.Сымонович. О древнем Одессе //ВДИ. – 1954. – № 4. – С. 146-150.

Э.А.Сымонович. Погребение киммерийского времени на Тилигульском лимане //КСИА. – Вып. 3. – 1954а. – С. 81-85.

Э.А.Сымонович. О древнем Одессе //ВДИ.-1954б.-№4.-С.146-150.

Э.А.Сымонович. О некоторых типах поселений первых веков н. э. в Северном Причерноморье //КСИИМК. – Вып. 65. – 1956. – С. 131-135.

Э.А.Сымонович. Раскопки могил возле с. Кошары на Тилигульском лимане //МАСП. – Вып. 4. – 1962. – С. 176-180.

Э.А.Сымонович. К вопросу о проникновении населения черняховской культуры в Причерноморье //КС ОГАМ за 1963 год. – Одесса, 1963. – С. 182-184.

Э.А.Сымонович. Античный памятник на Тилигульском лимане //КС ОГАМ за 1962 год. – Одесса, 1964. – С. 145-153.

Э.А.Сымонович. Стекланный кубок с надписью из-под Одессы //ВДИ. – 1966. – № 1. – С. 105-109.

Э.А.Сымонович. Итоги исследования черняховских памятников в Северном Причерноморье //МИА. – 1967. – № 139. – С. 205-237.

Э.А.Сымонович. Новые находки эпохи бронзы на Тилигульском лимане //КСИА. – 1967а. – Вып. 112. – С. 57-60.

Э.А.Сымонович. Ольвийские монеты с Кошарского городища //ВДИ. – 1969. – № 2. – С. 105-106.

Э.А.Сымонович. Коблевский и Ранжевский могильники около г. Одессы //Могильники черняховской культуры. – М., 1979. – С. 63-111.

Е.О.Симонович. Кам'яна "баба" з села Калинівка в Причорномор'ї // Археологія.- 1995.-№ 1.-с.142-143.

Р.А.Шувалов. Украинские поселения в окрестностях Одессы // Историчне краєзнавство Одещини.-Одеса, 1993.-Вип.4.-С.41-45.

А.С.Уваров. Исследования о древностях Южной России и берегов Черного моря. – Вып. 2. – СПб., 1836.

И.В.Фабрициус. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР. – Киев, 1951. – 128 с.

Т.П.Федорченко. Причерноморская низменность. – Одесса, 1965. – 51 с.

Г.Б.Федоров, М.Г.Рошаль. Погребение IV в. н.э. у с. Сычавка //СА. – 1979. – № 2. – с. 255–270.

Эвлия Челеби. Книга путешествия. Земли Украины и Молдавии.-М.,1961.-338 с.

Яворницький Д.Я. Історія запорозьких козаків.-К.,1993.-Т.1.-578 с.

Ястребов В.Н. Опыт топографического обозрения древностей Херсонской губернии // ЗООИД.- 1894.- Т:XVII.-63-176.

Список сокращений

АДУ -	Археолог.ні дослідження на Україні
АИСЗП-	Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья
АО-	Археологические открытия
АП-	Археологічні пам'ятки УРСР
ВДИ-	Вестник древней истории
КСИА АН СССР -	Краткие сообщения Института археологии АН СССР
КСИИМК-	Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории и материальной культуры АН СССР
КС ОГАМ-	Краткие сообщения Одесского государственного археологического музея
МАПП-	Матеріали з археології Північного Причорномор'я
МАСП-	Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА-	Материалы и исследования по археологии СССР
НА ІА НАНУ-	Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України
НА ОАМ-	Науковий архів Одеського археологічного музею
СА-	Советская археология
САИ-	Свод археологических источников

Наукове видання

Смольянінова Світлана Петрівна
Островерхов Анатолій Степанович
Кушнір В'ячеслав Григорович

**Археологічна мапа Тилігуло - Куяльницького
міжлимання**

Художнє оформлення *Кушнір В.Г.*
Оформлення малюнків *Авторське виконання*
Коректор *Кушнір Л.В.*

Здано до набору 1996 р.. Підписано до друку 1996 р. Формат 60 х 84 1/16. Гарнітура "Таймс". Друк ротопринт. Умовних друкарських аркушів 7,6.

МП "Гермес"
270005, Одеса, вул. Фрунзе 141/214
Технічне забезпечення - Міжнародний фонд "Відродження"
Міська типографія Одеського управління з друкування, цех № 3,
вул.Рішельєвська,49

Археологічні пам'ятки Комінтернівського району